

European Bureau of Library, Information
and Documentation Associations

Příručka

Srovnání politik elektronického půjčování v evropských veřejných knihovnách

EBLIDA EGIL

(Expertní skupina pro informační právo)

duben 2023

Tento dokument byl přeložen nástrojem DeepL a nebyl podrobně redigován.

Původní dokument je dostupný na:

https://eblida.org/publications/?_sft_strand=e-lending

Toto dílo je zpřístupněno za podmínek licence Creative Commons
Uveďte autora 4.0 International: [http://creativecommons.org/licenses](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

www.eblida.org

PŘEDMLUVA VALÉRIE BOUISSOU, PŘEDSEDKYNĚ EGIL

ČÁST I EBLIDA-EGIL DOPORUČENÍ K UDRŽITELNÉ POLITICE ELEKTRONICKÝCH VÝPŮJČEK V EVROPĚ

DOPORUČENÍ PRO EVROPSKOU KOMISI A DALŠÍ MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE

DOPORUČENÍ PRO VNITROSTÁTNÍ A MÍSTNÍ ORGÁNY A TVŮRCE POLITIK V OBLASTI ELEKTRONICKÝCH KNIH.

DOPORUČENÍ PRO AUTORY

DOPORUČENÍ PRO VYDAVATELE

DOPORUČENÍ PRO KNIHOVNY

DOPORUČENÍ PRO AGREGÁTORY INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

ČÁST II EBLIDA-EGIL PODKLADY K DOPORUČENÍ PRO UDRŽITELNOU POLITIKU ELEKTRONICKÝCH VÝPŮJČEK V EVROPĚ

KAPITOLA PRVNÍ NULTÝ ROK EVROPSKÉ POLITIKY V OBLASTI ELEKTRONICKÝCH VÝPŮJČEK VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH AUTOR: GIUSEPPE VITIELLO

1. VZNÁŠENÍ SE MEZI MODLOU A TABU: ÚVODNÍ POZNÁMKY

2. KVANTITATIVNÍ ÚDAJE

3. SROVNÁVACÍ ELEKTRONICKÉ VÝPŮJČKY: OBECNÉ POZNÁMKY

4. MODEL E-VÝPŮJČEK PODLE JEDNOTLIVÝCH ZEMÍ

5. MECHANISMY UDĚLOVÁNÍ LICENCÍ, PRAKTIKY „WINDOWING“ A EMBARGA

6. JSOU ELEKTRONICKÉ PŮJČKY PŘEKÁŽKOU ZDRAVÉHO OBCHODU S ELEKTRONICKÝMI KNIHAMI? STUDIE BOŘÍCÍ MÝTY A TROCHA ČERSTVÉ REALITY

7. ELEKTRONICKÉ PŮJČOVÁNÍ V BRITSKO-AMERICKÉM VYDAVATELSKÉM SVĚTĚ: JE TO MODEL NEBO VÝJIMKA?

8. ŘÍZENÉ DIGITÁLNÍ PŮJČOVÁNÍ: JE TO ŘEŠENÍ?

9. BIBLIOGRAFIE

PŘÍLOHA 1: SOUHRNNÉ TABULKY

PŘÍLOHA 2: DEFINICE E-KNIHY A E-VÝPŮJČKY

PŘÍLOHA 3: DOTAZNÍK EBLIDA O ELEKTRONICKÝCH VÝPŮJČKÁCH V EVROPĚ

KAPITOLA DRUHÁ: AKVIZIČNÍ POLITIKA VEŘEJNÝCH KNIHOVEN, OTEVŘENÝ PŘÍSTUP A SOUVISEJÍCÍ STRATEGIE V OBLASTI AUTORSKÝCH PRÁV
ZÉLIA PARREIRA A GIUSEPPE VITIELLO

PŘEDMLUVA AUTOR TON VAN VLIMMEREN

ÚVOD

1. VĚDECKÁ KOMUNIKACE A KNIŽNÍ OBCHOD – JAKÝ JE MEZI NIMI ROZDÍL?

2. VEŘEJNÉ A VĚDECKÉ KNIHOVNY JAKÝ JE MEZI NIMI ROZDÍL?

2.1 VEŘEJNÉ KNIHOVNY

2.2 VĚDECKÉ KNIHOVNY

3. OTEVŘENÝ PŘÍSTUP VE VĚDECKÝCH A VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH

3.1 OTEVŘENÝ PŘÍSTUP VE VĚDECKÝCH KNIHOVNÁCH

3.2 TEORETICKÝ ZÁKLAD OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

3.3 DOPAD OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU NA AKVIZIČNÍ POLITIKU VĚDECKÝCH KNIHOVEN

3.4 AKVIZIČNÍ POLITIKY VEŘEJNÝCH KNIHOVEN A PŘENOS POSTUPŮ OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU.

4. VOLNÝ PŘÍSTUP K INFORMACÍM VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH – DVOUPATROVÁ ARCHITEKTURA PRO OTEVŘENÝ PŘÍSTUP VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH

4.1 VÍCE A LEPŠÍCH ZNALOSTÍ O ELEKTRONICKÝCH PŮJČKÁCH PRO UDRŽITELNÁ AUTORSKÁ PRÁVA.

4.2 POTŘEBA DVOUPATROVÉ ARCHITEKTURY PRO PLATFORMY ČÁSTEČNĚ NEBO ZCELA OVLÁDANÉ VEŘEJNÝMI KNIHOVNAMI.

5. ZÁVĚRY

DOPORUČENÍ PRO VEŘEJNÉ KNIHOVNY A JEJICH AKVIZIČNÍ POLITIKU, ZDROJE S OTEVŘENÝM PŘÍSTUPEM A SOUVISEJÍCÍ STRATEGIE V OBLASTI AUTORSKÝCH PRÁV.

BIBLIOGRAFIE

ČÁST III: PROFILY ZEMÍ

1.E-VÝPŮJČKY V BELGII – VLÁMSKÉ SPOLEČENSTVÍ AUTOR: GWENNY VLAEMINCK

ÚVOD

2.E-VÝPŮJČKY V DÁNSKU AUTOR: MIKKEL CHRISTOFFERSEN

3.E-LENDING IN FINSKO PODLE SUVI SIVULAINEN, MARJA HJELT, ANNA TUOMIKOSKI A JUHA MANNIENEN

ÚVOD

4.E-VÝPŮJČKY VE FRANCII VALÉRIE BOUISSOU

5.E-VÝPŮJČKY V NĚMECKU AUTOR: BARBARA SCHLEIHAEN

6.E-VÝPŮJČKY V ŘECKU AUTOR: MARIA BOTTI

7.ELEKTRONICKÉ PŮJČOVÁNÍ V IRSKU STUART HAMILTON

8.E-VÝPŮJČKY V ITÁLII AUTOŘI: GIULIO BLASI A MICHELE CORSELLO

9.E-VÝPŮJČKY V LOTYŠSKU AUTOR: JURGIS IVANS

10.E-VÝPŮJČKY V NIZOZEMSKU AUTOŘI: SANDER VAN KEMPEN A PETRA RIJKELIKHUIZEN

11.E-VÝPŮJČKY V NORSKU AUTOR: OLAUS BERGSTRØM A HARALD BØHN

12.E-VÝPŮJČKY V RUMUNSKU AUTOR: OLIMPIA BRATU

13.E-VÝPŮJČKY VE ŠPANĚLSKU AUTOR: CIRO LLUECA

PŘEDMLUVA

VALÉRIE BOUISSOU, PŘEDSEDKYNĚ EGIL

Příručka srovnávacích politik elektronických výpůjček v evropských veřejných knihovnách shromažďuje četné spisy a úvahy vypracované odborníky a členy EBLIDA v letech 2021-2022, především v rámci EBLIDA EGIL (Expert Group on Information Law).

Když jsme se začali zabývat elektronickými výpůjčkami, brzy jsme zjistili, že mezi debatou o autorských právech, kterou vedou národní a mezinárodní sdružení, a praxí elektronických výpůjček, je propastný rozdíl. Debata o autorských právech byla zvýrazňována akademickými knihovnami a orientovala se na řešení otevřeného přístupu a otevřenou konfrontaci s vydavateli. Jsme si plně vědomi jejich obtížné situace, kdy rozpočty akademických knihoven živeny dividendami z akcií aktérů vědecké komunikace.

Chtěli jsme zjistit, zda je situace v knižním obchodě stejně neutěšená, a proto jsme začali zkoumat postupy elektronického půjčování v několika evropských státech. Musíme být upřímní: vztahy mezi knihovníky a nakladateli nejsou tak napjaté, ale počet e-výpůjček zůstává "anomálně" nízký. Na evropské scéně existují pozitiva i negativa a některým zemím se daří dosahovat dobrých výsledků jak v oblasti poskytování e-knih a e-audioknih, tak ve vztazích s vydavateli na národní úrovni. Tam, kde je situace pozitivní, jde o výsledek usilovné práce knihovníků, některých osvícených vydavatelů a prozíravých veřejných politik. Tato *příručka* co nejobjektivněji popisuje výsledek tohoto úsilí.

V *příručce* je shromážděno několik spisů, které v různých časových obdobích vypracovali odlišní lidé. To vysvětluje některé redundance, opakování a opakující se bibliografie. První v časovém pořadí je kapitola druhá, kterou vypracovali Zélia Parreira, ředitelka Národní a veřejné knihovny v Evoře a členka výkonného výboru EBLIDA, a Giuseppe Vitiello, ředitel EBLIDA. Tento dosud nepublikovaný dokument měl interní oběh v rámci EBLIDA a jeho cílem je zdůraznit rozdíly mezi vědeckou komunikací a akademickými knihovnami na jedné straně a knižním obchodem a veřejnými knihovnami na straně druhé. Autorské právo je nedělitelné a platí stejně v oblasti univerzitních i veřejných knihoven, nicméně související politiky jsou a měly by být odlišné.

Zbytek napsala skupina EGIL, které jsem měl tu čest v posledních dvou letech předsedat. Skupina EGIL vypracovala *První přehled EBLIDA o elektronických půjčkách v Evropě*, který byl představen na konferenci EBLIDA v Aténách v červnu 2022. Tato *příručka* aktualizuje a rozšiřuje tento přehled, a zároveň obohacuje úvahy o postupech elektronického půjčování o soubor doporučení EBLIDA-EGIL k udržitelné politice elektronického půjčování v Evropě, podkladový dokument sepsaný ředitelem EBLIDA a seznam profilů zemí.

Jako předseda EGIL jsem na tuto práci hrdý a rád bych vyjádřil vděčnost všem autorům profilů zemí nejen za jejich příspěvky, ale také za bohatou a plodnou konverzaci, kterou jsme vedli během mnoha setkání. Naše názory nebyly vždy v souladu, ale do značné míry se přibližovaly ke společnému cíli, kterým bylo udělat něco užitečného pro evropské veřejné knihovny. Rád bych jim všem poděkoval za to, že odpověděli na dotazník a poskytli údaje užitečné pro současnou syntézu i pro jakoukoli další budoucí práci na e-výpůjčkách. Rád bych také vyjádřil své osobní poděkování sekretariátu EBLIDA za shromáždění, zpracování a uspořádání údajů.

Bylo to mimořádné období plné nadšení, intenzivní práce a profesního uspokojení a já upřímně děkuji organizaci EBLIDA a jejímu výkonnému výboru, kteří naši práci všemožně podporovali.

ÚVOD

Knihovny se při zavádění elektronických výpůjček setkávají s mnoha problémy. Ty jsou různého charakteru – právní, technické a finanční. Pro některé odborné knihovníky lze e-výpůjčky posuzovat především z právního hlediska – uznání odchylného statusu digitálních knihovních transakcí ve vztahu k autorským zákonům a legitimizace postupů otevřeného přístupu prostřednictvím obvyklého spravedlivého využívání.

Tato metodika je cenným přístupem, nicméně má určitá omezení, protože nezohledňuje perspektivu řetězce elektronických knih a příslušné role, které mají jednotliví aktéři. Proces e-výpůjček je závislý na mnoha proměnných ekonomické, právní a institucionální povahy (počet uživatelů, procento publikací dostupných v digitálním formátu, kupní síla knihoven, role zprostředkujících vrstev, které jednají s vydavateli jménem knihoven). Kromě toho je určující role, kterou hrají veřejné orgány při prosazování politiky e-knih. Všechny tyto faktory by měly vést k tomu, co nazýváme: udržitelná autorská práva v transakcích elektronického půjčování.

Ekosystém digitální knihy není statický, ale měl by být představován jako expandující a atraktivní prostor, kde veřejnost má z využívání kulturních produktů a služeb velký prospěch. Hlavní a celkový výsledek příručky EBLIDA potvrzuje, že e-výpůjčky jsou ve všech evropských zemích nedostatečně rozvinuté a že další paralelní růst e-výpůjček i obchodu s e-knihami omezuje několik faktorů. Menší angažovanost zpomaluje vzestup digitalizované společnosti, v níž jsou technologie rozšířeny mezi všechny vrstvy obyvatelstva.

Proč digitální vydavatelství stále tápou ve společnosti, kde jsou digitální firmy považovány za hvězdy burzy? Co by se mělo udělat pro to, aby se tento trend obrátil a aby se využívání vzdělávacích a kulturních publikací v digitální podobě stalo dobře rozšířenou a rozšířenou praxí? V současné době ani knihy v tištěné podobě plně nevyužívají sociální média a další prostory, kde mají život přesahující jejich komerční životní cyklus. Neoslovují mladé generace a další vrstvy obyvatelstva. Podpora elektronického půjčování je možným prostředkem, jak vyplnit mezeru mezi výrobcí a distributory a podpořit elektronické čtení, a tím zvýšit digitální gramotnost ve všech evropských zemích. Následující doporučení jsou určena všem účastníkům knižního řetězce.

DOPORUČENÍ PRO EVROPSKOU KOMISI A DALŠÍ MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE

Na evropské úrovni je půjčování v knihovnách upraveno směrnicí 2006/115/ES o právu na výpůjčku a právu na půjčování. Elektronické půjčování bylo předmětem dvou rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie. Prvním je případ, v němž Technische Universität Darmstadt (TUD) oponovala německému vydavateli Eugenu Ulmerovi.¹ Druhé rozhodnutí se týká již zmíněné věci proti VOB, Sdružení veřejných knihoven Nizozemska, proti Stichting Leenrecht, nadaci spravující veřejné výpůjční právo v Nizozemsku. V obou případech SDEU jasně vystihl převažující roli veřejného zájmu při podpoře výzkumu a soukromého studia a potřebu dosažení spravedlivé rovnováhy mezi právy a zájmy nositelů práv na jedné straně a na druhé straně uživatelů chráněných děl.

Druhý přehled EBLIDA ukazuje, že počet transakcí elektronického půjčování v Evropě je směšně nízký; jeho úroveň neodpovídá prioritě obsažené v pracovním programu Evropské komise "Evropa, která je vhodná pro digitální věk". Lze toho udělat mnohem více.

Evropská komise by měla v rámci svých programů a činností v oblasti kultury a vzdělávání:

- stanovila jako prioritu celkový cíl zvýšit objem transakcí elektronického půjčování v Evropě tak, aby dosáhl alespoň současné úrovně výpůjček (které jsou v průměru desetkrát vyšší než elektronické výpůjčky);
- snižovat regionální rozdíly v oblasti elektronických půjček a realizovat programy zaměřené na zavedení

¹ TUD zpřístupnila veřejnosti knihu vydanou Ulmerem (a uloženou ve vlastních sbírkách) prostřednictvím terminálů instalovaných v knihovně. Takto digitalizovanou knihu bylo možné vytisknout na papír a/nebo uložit na USB disk. V tomto případě SDEU použil třístupňový test upravující výjimky a omezení podle čl. 9 odst. 2 Bernské úmluvy a čl. 5 odst. 5 směrnice 2001/29/ES (InfoSoc), aby bylo zřejmé, že postup TUD nebyl na újmu běžnému využívání díla a nezpůsobil újmu oprávněným zájmům nositele práv.

systemů elektronických půjček v zemích, kde tyto systémy neexistují;

- dávat přednost projektům, jejichž cílem je vytvořit digitální ekosystém pro elektronické knihy, v němž knihovny spolupracují s těmi vydavateli (například malými a středními), kteří si nemohou dovolit vytvářet nákladné platformy pro převod svých tištěných produktů na elektronické;
- zřídit evropské ocenění pro tyto systémy elektronických výpůjček, kde je maximalizován přístup veřejnosti k informacím a tvůrci / poctiví zprostředkovatelé jsou spravedlivě odměňováni a kde není místo pro "drahého distributora", tedy subjekt, který využívá svého strategického postavení k další komodifikaci informací.

DOPORUČENÍ PRO VNITROSTÁTNÍ A MÍSTNÍ ORGÁNY A TVŮRCE POLITIK V OBLASTI ELEKTRONICKÝCH KNIH.

Tištěné knihy jsou komerční a kulturní produkty, stejně jako elektronické knihy. Obchod s elektronickými knihami je vyňat z přísného dodržování tržních zákonů díky kulturní politice, v níž produkce a šíření psaného slova zaručuje rozmanitost názorů a projevů a široký přístup veřejnosti ke kulturním produktům a službám. Tento politický mechanismus je postaven na kombinaci opatření, která jsou právní (dodržování práv týkajících se duševního vlastnictví), ekonomická (např. snížená sazba DPH) a sociální (existence nekomerční sítě knihoven zaručená veřejnou legislativou a zdroji).

Pokud se právní, ekonomická a sociální opatření spojí, aby se zlepšil přístup ke kultuře a informacím, mohla by ucelenější politika uvažovat o tom, zda by se komerčním subjektům měla přiznat snížená DPH při obchodování s knihami pod podmínkou, že budou rovněž stimulovat přístup do knihoven. Měly by být uzákoněny dvě zásady.

Prvním z nich je, že stávající postupy v knihovnách týkající se analogových formátů by měly platit i v digitálním prostředí, přičemž by měla být zachována zásada veřejného přístupu a neměla by být omezována výhradním právem autorů a výrobců. Druhým je, že uplatňování ustanovení o autorských právech v knihovnách (a případně také ve vzdělávacích a kulturních institucích) by mělo být regulováno a nemělo by být ponecháno na volném jednání mezi veřejným a soukromým sektorem.

Elektronické čtení a digitální gramotnost jsou pro komerční subjekty stěží obchodem a aktivity knihoven jsou způsobem, jak napravit typické selhání trhu. Proto by bylo nejen pro knihovny, ale pro všechny aktéry důležité posoudit, jak knihovny přispívají k udržitelnosti knižních a informačních řetězců prostřednictvím vytváření, udržování a obohacování čtenářských dovedností. Sledování šíření digitální gramotnosti v knihovnách by také ukázalo ekonomické a kulturní důsledky kritického hodnocení informací v síti. Další otázkou, jejíž dopady je třeba pečlivě analyzovat, je PLR (Public Lending Right). Z přísně ekonomického hlediska se PLR jeví pouze jako převod odměny z knihoven na autory. Z kulturního hlediska mohou autoři díky (e-)výpůjčným systémům opustit krátké publikační cykly a využívat mechanismy delší životnosti, které podporují dlouhověkost jejich děl. Měli by si také uvědomit, že internet zpochybňuje tradiční certifikované autorství inovativními příklady uživatelsky generovaného obsahu a vznikem "prozákazníky (prosumers)" (spotřebitelé se sami stávají producenty obsahu).

Vnitrostátní a regionální orgány a tvůrci politik v oblasti elektronických knih by měli:

- neustále podporovat tvorbu a šíření psaného slova prostřednictvím elektronických knih, kde je zaručena rozmanitost názorů a projevů, jakož i široký přístup veřejnosti ke kulturním produktům a službám;
- harmonizovat politický mechanismus postavený na kombinaci právních, ekonomických a sociálních opatření, která zajistí, že elektronické půjčování ve veřejných knihovnách bude zaručeno veřejnými právními předpisy a zdroji;
- zajistit, aby postupy v knihovnách týkající se analogových formátů platily i v digitálním prostředí a aby byla zachována zásada veřejného přístupu, který není omezen výhradním právem autorů a výrobců;
- zajistit konkrétní návaznost na uplatňování ustanovení o autorských právech ve veřejných knihovnách prostřednictvím regulačních opatření a bez volného jednání mezi veřejným a soukromým sektorem;
- uvědomit si, že elektronické čtení a digitální gramotnost jsou pro komerční subjekty stěží obchodem a aktivity knihoven jsou způsobem, jak napravit typické selhání trhu;
- podporovat digitální gramotnost v knihovnách, aby se upevnily individuální schopnosti rozlišovat zavádějící

informace a dezinformace.

- stimulovat (e-)výpůjční systémy, které pomáhají autorům opustit krátké publikační cykly a využívat mechanismy delší životnosti podporující dlouhověkost jejich děl;
- financovat a stimulovat kreativní místnosti a další iniciativy usnadňující setkávání autorů a jejich elektronických uživatelů a další formy interakce mezi autory a jejich (elektronickými) čtenáři.

DOPORUČENÍ PRO AUTORY

Autoři jsou hlavním článkem hodnotového řetězce knih a elektronických knih. Bez jejich tvůrčího úsilí by nevznikla žádná umělecká a kulturní díla, a tudíž by neexistoval žádný řetězec. Nicméně jsou také nejméně vlivným činitelem a v mechanismech elektronického půjčování se na ně bere jen velmi malý nebo žádný ohled. Jen v několika málo zemích – v Dánsku, Nizozemsku – se z transakcí elektronického půjčování vybírají autorské poplatky a autoři jsou odměňováni, a to i ve spolupráci s organizacemi kolektivní správy. Ve všech ostatních zemích je naopak odměna pro autory vázána na smlouvu, kterou uzavřou s vydavatelem. Obvykle je e-výpůjční činnost financována z veřejných prostředků, nicméně přidělování finančních prostředků a způsob jejich přerozdělování je velmi málo transparentní.

Autoři by si měli uvědomit zásadní roli, kterou knihovny hrají při podpoře konsolidovaných literárních modelů a "kvalitního" publikování. Měli by si také uvědomit, že interakce se čtenáři nyní probíhá prostřednictvím sociálních médií v obnovených formách tvorby. Prostřednictvím virtuálních laboratoří, kreativních místností a dalších špičkových snah knihovny podporují osvojování si elektronických knih a konsolidují postupy kolem nich. "Otevřený text" není jen sémiotickým konceptem, který vyvinul Umberto Eco. Jde o praxi, která je do značné míry zakořeněna ve filozofii sdílení a v aktu tvoření kumulativním způsobem, kdy čtenáři nejsou pasivními interprety textu, ale aktivními a talentovanými šířiteli.

Německý svaz knihoven vedl kampaň o elektronických knihách, jejímž cílem bylo sladit postupy pro elektronické knihy s postupy pro analogové knihy. Právní problém se týká zejména otázky "knihovních poplatků" za půjčování, které jsou vypláceny autorům za půjčování elektronických knih jako přiměřená odměna za elektronické půjčování. Německý svaz knihoven požaduje, aby e-knihy byly plně právně zrovnoprávněny s tištěnou knihou v souladu s opatřeními usnadňujícími rozvoj obchodu s e-knihami, jako je pevná cena knihy a snížená DPH. Prostřednictvím této kampaně se e-výpůjčky vracejí pod hlavičku tradičních autorských zákonů.

Autoři a autorská sdružení by měli:

- Požadovat vybírání licenčních poplatků z transakcí elektronického půjčování;
- Požadovat plnou transparentnost ve všech fázích procesu elektronického půjčování, a zejména v posledním kroku, kdy jsou autorské poplatky přerozdělovány autorům;
- Žádat po knihovnách, aby šířily informace o dílech autorů v sociálních médiích a vytvářely příležitosti pro webináře „setkání s autorem“ a další formy šíření informací;
- uvědomovat si, že systémy (e-)výpůjček vytvářejí příležitosti pro delší publikační cykly a mechanismy „long tail“, které podporují dlouhou životnost jejich děl;
- Spolupracovat s knihovnami při vytváření inovativních prostor, kde se navazují kontakty s elektronickými čtenáři a kde se literatuře vdechuje nový život prostřednictvím kreativních forem asimilace a šíření jejich děl.

DOPORUČENÍ PRO VYDAVATELE

Systém e-knih zdaleka není komunikačním prostředkem, kde by se zapůjčení e-knih okamžitě promítlo do ztráty prodeje. Vydavatelé (a zejména malí a střední vydavatelé) by se měli ve svůj prospěch zmobilizovat a odstranit embargo, „windowing“², vícenásobné licenční režimy a mechanismy, které vystavují systém

² Windowing v oblasti obchodu se obvykle používá pro označení strategie, kdy jsou nové produkty nebo služby uvedeny na trh postupně, v určitých časových intervalech. Tato strategie může být použita k maximalizaci zisku a minimalizaci rizika. Například, filmové společnosti mohou použít windowing k uvedení filmu do kin, následované vydáním na DVD a následně na streamovacích platformách. Windowing může být také použito k vytvoření exkluzivního obsahu pro uživatele,

e-půjčování “sporům. Klesající obrat v knižním systému je generován širokými kulturními zvyklostmi, jako je vznik alternativních forem zábavy, konkurence ze strany předplatitelských služeb literatury (např. Kindle Unlimited od Amazonu) a rostoucí prodej v jiných formátech, např. audioknih.³ Během krize Covidu byly teorie o e-vypůjčkách podrobeny zkoušce: prodej e-knih a e-vypůjčky současně vzrostly, což je nezpochybnitelný důkaz, že vazby mezi komerční (obchod s knihami) a nekomerční (e-vypůjčky) sítí jsou slabé; růst lze očekávat současně na obou stranách.⁴

Vydavatelé by se měli kreativně vymanit z dilematu modly (držet se autorských práv jako modly) / tabu (filozofie sdílení obsahu). Neměli by vnímat knihovny jako své protějšky, ale – stejně jako v případě analogového knižního obchodu – jako své spojence při zvyšování obecné úrovně digitální gramotnosti. Budování platform, na nichž se uskutečňují inovativní zkušenosti s uživateli/spotřebiteli, je úkol, který si mohou dovolit pouze velcí nakladatelé disponující rozsáhlými distribučními sítěmi, a rozhodně ne malí a střední nakladatelé, tedy nejtalentovanější a nejrizikovější kategorie nakladatelů. Digitální gramotnost je považována za rozšířený koncept čtení, který se skládá ze schopnosti vyhledávat, hodnotit a kriticky a efektivně využívat potřebné informace.

Vydavatelé, zejména malí a střední, by měli ve vlastním zájmu:

- Spolupracovat s knihovnami při hledání nejlepších způsobů propagace elektronických knih prostřednictvím sociálních médií a platform;
- Odstranit překážky, které nyní brání širšímu šíření jejich děl;
- Ve spolupráci s knihovnami hledat kreativní způsoby šíření „uzavřených“ děl a umožnit organizaci kumulativní tvorby.

DOPORUČENÍ PRO KNIHOVNY

Knihovny a vydavatelé stojí v digitálním prostředí na opačných stranách. Aby knihovny mohly motivovat k nesplnitelnému poslání – přeměnit vydavatele ve fanoušky elektronických vypůjček – měly by být schopny prokázat, že jsou schopny poskytovat služby nejen uživatelům, ale také autorům a vydavatelům. Knihovny podporují tituly v obchodě s e-knihami, jak jasně ukázal projekt Panorama. Mohou také pořádat webináře „setkání s autorem“ a další příležitosti, při nichž se čtenáři a tvůrci dostanou do produktivního dialogu. Znamená to také zřizovat experimentální služby ve spolupráci s autory, kde jsou návštěvníci knihoven hybateli šíření a podněcují nové formy kreativity mezi ostatními uživateli.

K dosažení tohoto cíle je třeba posílit postavení knihoven v knižních a informačních řetězcích a jejich význam v distribučním segmentu. To se však snáze řekne, než udělá. Současná architektura elektronických vypůjček je založena na decentralizaci činností a centralizaci dat. Agregátoři různých informačních zdrojů někdy uchovávají údaje týkající se uživatelů a údajů o využívání a neúmyslně vylučují knihovny z monitorování a řízení procesu vzájemných vztahů s uživateli. Dalším problémem knihoven je, že data a katalogy zaznamenávající analogové a digitální e-knihy a e-audioknihy nejsou vzájemně propojeny. Knihovnám se dosud nepodařilo vytvořit jednotné prostředí pro digitální a tištěné produkty a služby.

Ač se to může zdát paradoxní, knihovny dělají vše pro to, aby uživatele do prostředí e-vypůjček přilákaly a udržely si je; jakmile se jim to však podaří, nic o nich nevědí. Knihovny začínají ztrácet kontakt s komunitami, kterým slouží.

V neposlední řadě by se knihovny měly zasadit o všeobecnou revizi omezení, která nyní vydavatelé kladou na jejich činnost. Elektronické knihy by měly být zpřístupněny pro elektronické půjčování prostřednictvím zjednodušených a zefektivněných mechanismů; mělo by být zachováno soukromí uživatelů; vzdálené online služby by měly být trvale povoleny ve standardizovaných formátech a licencích.

Další aspekt se týká povahy advokacie, kterou by knihovny měly vykonávat. Přesvědčit vydavatele, aby se mobilizovali pro elektronické půjčování, není zřejmým cílem, pokud veřejné knihovny nevytvoří specifickou

---

kteří si předplatí službu nebo zaplatí za ad-free verzi. Ve vztahu k e-půjčování je často od nakladatelů a knihkupců uplatňován zákaz e-půjčování po určitou dobu od vydání e-knihy.

³ Twenge-Martin-Spitzberg (2019).

⁴ Albanese (2020); Guren-Sieck (2021).

strategii v oblasti autorských práv, která se liší od strategie univerzitních knihoven a je spojena s knižní politikou prováděnou osobami s rozhodovací pravomocí.

Veřejné knihovny a sdružení knihoven by měly:

- poskytovat služby nejen uživatelům, ale také autorům a vydavatelům;
- organizovat webové semináře "setkání s autorem" a další příležitosti, při nichž čtenáři a tvůrci navazují produktivní dialog prostřednictvím experimentálních služeb a kreativních místností;
- uchovávat cenná metadata, která jsou nyní centralizována – jsou užitečně využívána při obohacování kontaktů s komunitami, kterým slouží;
- zasazovat se o všeobecné omezení praktik „windowing“ a o zjednodušení a zefektivnění obchodních modelů, které v současnosti prostupují modely elektronických půjček;
- vypracovat a rozvíjet specifické strategie v oblasti autorských práv, které slouží jejich vlastním zájmům a doplňují zájmy univerzitních knihoven;
- úzce propojit strategie veřejných knihoven v oblasti autorských práv s tvorbou politiky v oblasti knih a elektronických knih;
- Podporovat digitální gramotnost, s cílem upevnit individuální schopnosti rozlišovat dezinformace a dezinformace.

DOPORUČENÍ PRO AGREGÁTORY INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Agregátoři jsou základními články řetězce elektronických knih. Někteří z nich jednají s vydavateli jménem knihoven, jiní se omezují na roli agentů zajišťujících kumulaci dat a vyhledávání informací. Jako distributoři informací agregátoři soustřeďují záznamy a zpracovávají neuvěřitelné množství dat týkajících se jak vydavatelského, tak knihovnického sektoru. V mnoha případech zadávají technologické části subdodavatelům konkrétním společnostem/firmám.

Jejich úloha je určující při vytváření cest, kudy se šíří a distribuují informace o elektronických půjčkách. Usnadňují také přístup k informacím. V mnoha případech přispívají k normalizaci obchodních modelů elektronického půjčování a licenčních systémů. Působí jako poctiví zprostředkovatelé mezi knihovnami a vydavateli, i když mechanismy jejich fungování nejsou vždy transparentní. Dohody s vydavateli se ne vždy řídí jednoznačnými vzory. Vzhledem k tomu, že obrat agregátorů je dán veřejným financováním, a veřejnými soutěžemi, měly by být právní ujednání, která nastavují, stejně jako jejich institucionální profily a politiky, otevřené a jasně identifikovatelné jejich zákazníky.

Data a metadata zpracovávaná agregátory mají zásadní význam pro knihovny, zejména pro pobočky, které udržují intenzivní vztahy s komunitami, jimž slouží. Agregátoři by měli ve spolupráci s veřejnými knihovnami analyzovat, jaký druh metadat je zapotřebí pro zapojení uživatelů, zlepšení přístupu veřejnosti k informacím a posílení společenského působení knihoven.

Agregátoři informačních zdrojů by měli:

- Vytvořit transparentní systémy elektronických půjček s jasně identifikovatelnými obchodními modely a službami;
- Společně s veřejnými knihovnami studovat a analyzovat soubory metadat, které by měly být předány knihovnám, aby se usnadnila jejich interakce s místními komunitami;
- Poskytovat pravidelné a úplné statistiky o transakcích, které probíhají v rámci jejich platform, s přímými vstupy do místních, národních a evropských statistických zpráv.

1. VZNÁŠENÍ SE MEZI MODLOU A TABU: ÚVODNÍ POZNÁMKY

Knihovnický sektor je stále více frustrován podmínkami, za kterých se v knihovnách pohybují digitální materiály chráněné autorskými právy (e-vypůjčky). Mimo knižní sektor dávají poskytovatelé informací a obsahu pevně a přesvědčivě impuls digitální transformaci. Digitální obsah je vytvářen – velmi často ve volném přístupu – a šířen; pro mnoho mladých lidí je přístup ke kultuře a vzdělávání realizován výhradně prostřednictvím chytrých telefonů. Uvnitř tradičního knižního obchodního řetězce digitální transformace teprve probíhá a neexistují žádné jasné plány do budoucna. První e-knihy spatřily světlo světa v posledním desetiletí 20. století; uplynulo třicet let, ale zdá se, že otázky týkající se e-knih a e-vypůjček neudělaly velký pokrok.

Z pohledu knihoven se zdá, že vydavatelé zabředli do svých obvyklých vzorců, kdy se drží modly (autorských práv) a zároveň se vyhýbají tabu (internetové kultuře a její filozofii sdílení). Směrnice o autorském právu na jednotném digitálním trhu posílila ochranu duševního vlastnictví před volným nakládáním s obsahem ze strany poskytovatelů informačních a obsahových služeb. Posílená ochrana nicméně neusnadnila přístup k informacím. Omezený přístup je spojen s komplikovanými a specifickými systémy kontrolovaného přístupu. Uživatelé knihoven si stěžují na mnohá omezení kladená na oběh digitálního obsahu; v důsledku toho jsou povzbuzováni k tomu, aby se odklonili od kultury chráněné autorskými právy a uchýlili se k materiálům, které jsou volně dostupné na internetu. V dnešní době je bezplatný digitální obsah zveřejňován a agregován v obrovském množství na webu a spousta zdrojů vzdělávací a kulturní povahy je vzdálena pouhé jedno kliknutí.

Zdá se, že syndrom dvojího Kronosu postihuje velké množství vydavatelů. Nakladatelé se obávají, že obchod s digitálními knihami kanibalizuje obchod s tištěnými knihami a že elektronické půjčování v knihovnách kanibalizuje obchod s digitálními knihami. Kanibalizace je pocíťována jako hrozba i v samotných nakladatelstvích, kde marketingová politika vůči tištěným a elektronickým knihám není vždy jasně definována. Mezitím začínají upadat do zapomnění nakladatelské žánry a tradiční literární kategorie; některé z nich zanikly. Například příručky a zeměpisné mapy se již netisknou a byly nahrazeny, v tomto pořadí, produkty Wiki a Google. Rodiče vodí své děti do kulaté čítárny s kopulovitým stropem na Great Russel Street – kdysi referenční místnosti Britské knihovny – nebo do mapové sbírky *SZÉCHÉNYIHO KNIHOVNY V BUDAPEŠTI*, aby jim ukázali bibliofilii ztělesněnou v tištěných encyklopediích a zeměpisných mapách. Pokud nakladatelé nebudou jednat, mohou se i další nakladatelské žánry brzy proměnit v historické dědictví.

Všude se objevují plakáty a videa, která nás informují o tom, že vzdělávání se nakonec přesune do metaversa a studenti dějepisu a jazyků se budou učit z animovaných videí, reprezentovaných životních příběhů a avatarů. Knihovny se tomu musí přizpůsobit a stěžují si na omezený přístup k digitálním publikacím a na jejich vysokou cenu, která je často třikrát až čtyřikrát vyšší než cena tištěných publikací. Knihovny si také stěžují na různé vylučovací praktiky a embarga, která vydavatelé zavádějí. V důsledku toho sní o volné výměně informací založené na otevřeném přístupu.

Univerzitní knihovny se touto cestou vydaly již dávno. Knihovníci pracující ve veřejných knihovnách mohou být v pokušení masivně se uchýlit k filozofii otevřeného přístupu, aniž by skutečně vzali v úvahu, že knižní obchod se od vědecké komunikace liší svou strukturou, povahou a aktéry. Agregace obsahu na bázi wikise střetávají se skutečností, že výběr, formátování a uvádění kulturního obsahu na trh je samo o sobě uměním – což se obvykle označuje za tvůrčí úlohu vydavatelů.

Vydavatelské funkce vyžadují dovednosti a kompetence, které jsou mimo dosah knihovníků. Na tvorbu (e-)knih je vynakládáno tolik úsilí, že knihovny i autoři mohou jen litovat, že několik set tisíc titulů, které každoročně

vycházejí a jsou k dispozici výhradně v tištěné podobě, nelze číst na mobilních zařízeních nebo jsou přístupné s mnoha omezeními. Mnohem jednodušší prostředí by prospělo talentovaným autorům, kteří by mohli těžit z digitální transformace a těžit se širší popularitě.

Všichni aktéři knižního obchodu se nacházejí uprostřed psychologické hádanky. Vydavatelé neustále prosazují svou vlastní identitu a bojí se, že ji pod tlakem společenských změn a agresivních marketingových strategií, které prosazují poskytovatelé informačních a obsahových služeb, ztratí. V důsledku toho se zdráhají měnit postupy a vzorová schémata. Knihovny přesně nevědí, čím jsou, ale obávají se, že mnohá omezení, kterým čelí při pořizování elektronických materiálů, jim neumožní dosáhnout vysněného statusu: informační křižovatky a lokálního nástroje sociální soudržnosti prostřednictvím snadného přístupu k pořizovanému obsahu.

Vnitrostátní a regionální orgány jsou skutečně ochotny přizpůsobit své veřejné politiky. Jsou však konfrontovány s protichůdnými požadavky a konfrontacemi uvnitř řetězce elektronických knih, které nepomáhají objasnit budoucí scénáře. De Gaulle řekl, že je těžké vládnout zemi, kde existuje čtyři sta druhů sýra; podobně množství modelů a postupů e-vypůjček, které si vykolíkovali vlastníci obsahu, vede ke zmatku a odrazuje od technických řešení podporujících e-vypůjčky v knihovnách jako stabilní a oblíbenou praxi v digitálním prostředí. Je v zájmu autorů, vydavatelů a knihoven vytvořit udržitelný rámec pro digitální knižní ekosystém, v němž budou autoři odměňováni za svou kreativitu, vydavatelé spravedlivě odměňováni za svou práci, knihovny budou mít široký přístup ke kulturnímu a vzdělávacímu obsahu za rozumné ceny a uživatelé budou mít neomezený a bezplatný přístup ke kvalitnímu obsahu.

2. KVANTITATIVNÍ ÚDAJE

Hlavní kvantitativní výsledek této příručky EBLIDA Handbook of Comparative E-Lending Policies in European Public Libraries potvrzuje to, co bylo uvedeno v prvním přehledu EBLIDA o elektronických vypůjčkách v Evropě:⁵ úroveň e-vypůjčních transakcí v knihovnách je extrémně a anomálně nízká. Údaje obsažené v tabulce č. 1 níže vedou k závěru, že e-vypůjčky jsou začínajícím podnikáním prakticky ve všech evropských zemích, včetně těch, které se mohou pochlubit relativně vysokým počtem e-vypůjčních transakcí. Přes veškeré vynaložené úsilí se však v evropských zemích stále nacházíme v nulové fázi e-vypůjček a než se stanou rutinou ve veřejných knihovnách, bude třeba ještě mnoho udělat.

Tento předpoklad je jasně odvozen na základě dvou faktorů: a) počtu transakcí elektronického půjčování v absolutním vyjádření a jejich procentuálního podílu na počtu tradičních vypůjček/ na obyvatele; b) procenta digitálně gramotných lidí v dané zemi.

Následující tabulka 1 uvádí počet transakcí elektronických půjček v absolutním i relativním vyjádření ve vztahu k počtu obyvatel. Tyto údaje jsou porovnány s obdobnými údaji vyplývajícími z tradičních vypůjček knih v knihovnách. Lze snadno odvodit, že počet transakcí elektronických vypůjček je 10 až 100krát nižší než počet vypůjček knih. Poslední sloupec v tabulce 1 zahrnuje procento digitálně gramotných v rámci dané země. Použili jsme údaje Eurostatu, kde digitálně gramotní jsou "lidé, kteří jsou schopni provádět online transakce, platit účty nebo využívat digitální služby nabízené veřejnou správou" a samozřejmě číst elektronické knihy.⁶

---

⁵ EBLIDA (2022).

⁶ Eurostat.

Tabulka 1: Elektronické půjčky na obyvatele a úroveň technologické gramotnosti (údaje Eurostatu, 2020)

Země	(1) Transakce elektronického půjčování	Obyvatelstvo	E-půjčky/obyvatel	Výpůjčky knih (2019) (2)	Půjčování / Obyvatel	Technologická gramotnost (% populace) (3)
Belgie (Vlámsko, 2021)	378 000	6 653 062	0.05	3 726 663	0.5	54
Dánsko (2021)	7 422 102	5 828 022	1.2	24,4 ml	4.2	70
Finsko (2021)	1 509 599	5 560 384	0.27	76070,066	13.68	79
Francie (2020)	1 ml	65 526 762	0.01	280 ml	4.2	57
Německo (2020)	30,2 ml	84 254 408	0.35	274 mil.	3.2	70
Řecko (2020)	23 919	10 353 203	0.002	?	?	51
Irsko (2021)	2 184 087	5 123 536	0.42	10,753,548	2.1	70
Itálie (2021)	1 474 013	60 461 826	0.02	45,4 ml	0.7	42
Lotyšsko (2021)	39 346	1 866 934	0.02	11 ml	5.8	43
Nizozemsko (2021)	7,5 ml	17 754 400	0.42	63,2 ml	3.5	79
Norsko (2021)	1 645 735	5 495 680	0.29	12,2 ml	2.2	83
Rumunsko (2021)	NA	19 012 351	NA	34,2 ml	1.7	31
Španělsko (2020)	3 746 853	46 786 580	0.08	51 ml	1.1	57
Kanada (2017) (4)	9,8 ml	38 353 949	0.2	523 mil.	13.6	84 (5)
USA (2017) (4)	218,3 ml	331 449 281	0.65	2 053 ml	6.1	84 (6)

- (1) Statistiky elektronických půjček se vztahují k roku 2021 nebo 2020; zohledňují nezamýšlený vliv pandemie na elektronické půjčky, které od roku 2020 velkolepě rostou.
- (2) Statistické údaje o půjčování knih ve veřejných knihovnách (sloupec 5th) jsou převzaty z šetření provedeného organizací PL2030, které je k dispozici na internetových stránkách PL2030 (<https://publiclibraries2030.eu/what-we-do/eu-library-factsheets/>). Vztahují se k roku 2019; i když byly k dispozici, aktualizované informace o údajích o výpůjčkách knih ve veřejných knihovnách v letech 2020 a 2021 nebyly použity z důvodu omezeného oběhu fyzických produktů během krize Covid, kdy byly veřejné knihovny pro veřejnost uzavřeny nebo otevřeny za přísných omezení. Jednotlivci, kteří mají základní nebo vyšší než základní celkové digitální dovednosti, ročně, všichni jednotlivci, procento jednotlivců (https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_SK_DSKL_I21/default/table?lang=en).
- Definice slovníku Eurostatu: Digitální gramotnost označuje dovednosti potřebné k dosažení digitální kompetence, tedy jistého a kritického používání informačních a komunikačních technologií (ICT) pro práci, volný čas, učení a komunikaci (https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Digital_literacy).
- (3) Zdroj: IFLA Library Map of the World, <https://librarymap.ifla.org/>.
- (4) S odkazem na speciální věkové skupiny. Zdroj: ABC, Life Literacy Canada, 2017, <https://abclifeliteracy.ca/digital-literacy/>
- (5) S odkazem na speciální věkové skupiny. Zdroj: US Dpt Education. Stats in Brief (květen 2018), <https://nces.ed.gov/pubsearch/pubsinfo.asp?pubid=2018161>.

Nedostatečně rozvinuté transakce elektronického půjčování jsou patrné i v zemích, kde je elektronické půjčování relativně úspěšné, jako je Dánsko a Irsko. Vezměme si například Dánsko, které je v Evropě na druhém místě v absolutních číslech elektronického půjčování (7,4 mil. transakcí v roce 2021) a na prvním místě v relativních číslech. V Dánsku připadá podle statistik na jednoho obyvatele 1,2 transakce elektronického půjčování. To představuje pouze 28 % tradičních výpůjček, které dosahují 4,2 na obyvatele. V další severské zemi, Norsku, je digitální gramotnost také poměrně pokročilá – základní nebo pokročilé technologické dovednosti má 83 procent obyvatel. Pokud jde o transakce elektronického půjčování, je podíl transakcí

elektronického půjčování oproti tradičním výpůjčkám pozoruhodně nízký: pouze 0,2 transakce elektronického půjčování na obyvatele oproti 2,2 výpůjček v knihách/obyvatele. Totéž platí pro Nizozemsko.

Zdá se, že Německo je se svými 30 miliony transakcí ročně v poměrně pokročilé fázi. Pokud se podíváme na procenta, je zřejmé, že počet transakcí elektronického půjčování je desetkrát nižší než počet klasických výpůjček – což je malé procento, pokud se počítá ve vztahu k počtu obyvatel Německa (0,35 % obyvatele u elektronického půjčování; 3,2 % obyvatele u půjčování fyzických produktů).

Ostatní země si nevedou o nic lépe. Například Španělsko a Itálie nemají vysokou výpůjček: 1,1, resp. 0,7 na obyvatele. Toto číslo je mimořádně nízké, pokud jde o elektronické půjčky: pouze 0,07, resp. 0,02 ve Španělsku a Itálii. Ve Španělsku je technologicky gramotná pouze polovina obyvatel, v Itálii je to méně než polovina. Lotyšsko a Řecko mají okrajovou úroveň elektronických půjček a Rumunsko žádnou.

Údaje obsažené v této příručce vyvolávají další zásadní otázky, které by měly být řešeny nejen v knihovnickém světě, ale i ve světě autorství a publikování. Těmito otázkami jsou: udržitelnost kvalitního čtení v digitálním prostředí, solidnost trhu elektronických výpůjček v Evropě, role knihoven v digitálním prostředí, jejich schopnost podporovat elektronické čtení a požadavky umožňující větší zapojení Evropanů do infospféry.

Pokud je tradiční úlohou knihoven podporovat čtení v jakékoli formě, je zásadní otázkou, jak se může zvýšit obecná míra digitální gramotnosti na národní a evropské úrovni, pokud jsou výpůjčky elektronických knih stále tak nízké? Prostřednictvím jakých zdrojů může Evropa, která chce být chytřejší, propojenější, sociálnější a bližší svým občanům, zvýšit své pronikání mezi angažované občany? Evropa je právem hrdá na svůj téměř neexistující počet negramotných; jak se však vypořádat s chybějící čtvrtinou, resp. polovinou populace, která je nyní technologicky negramotná?

Tyto trendy také zpochybňují tvrzení vydavatelů, že elektronický obsah šířený v knihovnách může snižovat prodej elektronických knih (viz odstavec 9 níže). Mají-li být e-knihy a kvalitní obsah, který zprostředkovávají, propagovány u širšího publika, je-li publikovaný obsah alternativou k obsahu šířenému prostřednictvím sociálních médií, měly by se e-výpůjční transakce kvantitativně zvýšit a dosáhnout úrovně, která bude přinejmenším srovnatelná s úrovní tradičních výpůjček v analogovém formátu. Toto navýšení by nebylo přínosem pouze pro knihovny. Je to mimořádná příležitost pro autory, kteří by získali lepší šíření a zvýšili svou reputaci, a pro vydavatele, protože by se prosadil kvalitní obsah v infospféře, které v současnosti dominují poskytovatelé informací a obsahu.

3.SROVNÁVACÍ ELEKTRONICKÉ VÝPŮJČKY: OBECNÉ POZNÁMKY

První přehled EBLIDA o elektronických půjčkách v Evropě se zabýval elektronickými půjčkami v devíti zemích: Dánsko, Francie, Německo, Řecko, Itálie, Lotyšsko, Norsko, Rumunsko, Španělsko.⁷ Současná příručka rozšiřuje počet profilů zemí o Belgii (vlámské společenství), Finsko, Irsko a Nizozemsko; konsoliduje také údaje shromážděné v Přehledu.

Lze říci, že v některých evropských zemích probíhá elektronické půjčování hladce, v jiných se rozvíjí nebo se rozbíhá s mnoha překážkami a v dalších zemích není rozvinuto vůbec.

Situace v jednotlivých zemích se může lišit podle několika kritérií, jako jsou:

- Země, kde je k dispozici značná nabídka zdrojů pro elektronické půjčky, oproti zemím, kde je tato nabídka malá (Řecko, Lotyšsko) nebo prakticky neexistuje (Rumunsko);
- Země, kde jsou elektronické výpůjční zdroje agregovány a nabízeny prostřednictvím zprostředkovatele – obvykle agregátora, který jedná s vydavatelem knihoven – oproti zemím, kde jednání probíhají přímo mezi knihovnami a vydavatelem;
- Země, kde zprostředkovatelé také agregují zdroje, oproti zemím, kde pouze vyjednávají jménem knihoven a zdroje neagregují;
- Země, kde jsou agregátoři přímo řízeni místními vládními agenturami (Dánsko, Finsko, Nizozemsko a do určité míry Norsko) nebo subjekty spojenými s vydavatelem a knihkupeckými organizacemi (Francie a do

---

⁷ EBLIDA (2022).

určité míry Norsko), oproti zemím, kde je agregátor nezávislý (např. Německo, Itálie, Irsko, Belgie);

- Země, kde národní knihovny hrají výraznou roli (Nizozemsko, Lotyšsko, Řecko a do jisté míry Norsko), oproti zemím, kde nehrají žádnou roli;
- Země, kde je role vládních agentur na národní úrovni (Belgie, Finsko, Francie, Lotyšsko, Nizozemsko) nebo na regionální úrovni (Norsko, Dánsko) významná, oproti zemím, kde je tato role minimální (Itálie).

Ať už je rozdíl jakýkoli, je těžké najít společný model národní agentury pro elektronické půjčky v celé Evropě. V řadě zemí se na řešení e-půjček teprve pracuje, experimentuje se s novými modely nebo je třeba vytvořit model od nuly.

Ze stejného důvodu je také obtížné definovat, co je nejlepší postup při zřizování národní agentury pro elektronické půjčky. Geografické oblasti, které jsou považovány za homogenní – jako například skandinávský region – nabízejí řadu modelů, které nejsou snadno srovnatelné. Příliš mnoho proměnných a charakteristických rysů utváří trh elektronických půjček a určuje národní scénáře a/nebo konkrétní řešení. Jsou to: existence nabídky e-knih / e-audio, povaha vydavatelského trhu, velikost a efektivita knihovního systému, kvalita a efektivita agregátorů, nastavení hladkých obchodních modelů a v neposlední řadě investice národních a regionálních knihovnických agentur do digitálních zdrojů.

Lze však říci, že přítomnost agregátorů – zejména pokud jednají i s vydavateli – je pro ně důležitá – má normalizační účinek na modely elektronického půjčování, protože postupy mají tendenci se standardizovat a počet smluvních řešení se snižuje. Agregátoři, jako jsou e-Roelen, Onleihe, MLOL nebo Nizozemská královská knihovna, hrají v ekosystému e-vypůjček klíčovou roli, protože vyjednávají licence s vydavateli a dodávají tituly knihovnám prostřednictvím svých jedinečných online platform. V rámci každé jurisdikce nebo národního trhu e-vypůjček si obvykle může konkurovat více agregátorů. Vzhledem k tomu, že agregátoři vybírají od knihoven poplatky za přístup ke svým platformám, mohou knihovny využívat více než jednoho agregátora, ačkoli omezené rozpočty na e-vypůjčky neumožňují velkou volnost a podněcují knihovny k selektivnímu výběru agregátorů, s nimiž spolupracují.

Teoreticky agregátory pouze vyjednávají přístup k obsahu, jehož vlastníky jsou vydavatelé a autoři. Jsou tedy neutrální a zprostředkovávají kontakt mezi prodejci a zákazníky. V praxi jim jejich schopnost monitorovat transakce s elektronickými knihami a zjišťovat trendy v jejich oběhu umožňuje hrát významnou roli při utváření procesů elektronického půjčování a úspěšného využívání elektronických knih mezi uživateli. Kromě toho kontrolují údaje o oběhu, které jsou mocným vodítkem pro identifikaci chování a postupů uživatelů a jejich orientaci. To je důvod, proč by knihovny měly mít bez ohledu na povahu agregátora a jeho relativní vliv v obchodu s e-vypůjčkami vždy statutární postavení ve vedení agregujícího subjektu. Měly by být zárukou toho, že potřeby uživatelů budou vydavatelům přesně zprostředkovány a že veřejné prostředky budou vynaloženy účelně ve prospěch jejich zákazníků.

4. MODEL E-VÝPŮJČEK PODLE JEDNOTLIVÝCH ZEMÍ

Naivní přístup by se na problematiku elektronického půjčování díval jako na složitý mechanismus, kde čím více subjektů je zapojeno, tím dražší jsou náklady na transakce elektronických půjček.

Evropský přehled elektronických půjček naopak ukazuje, že:

- počet účastníků procesu e-vypůjček může být různý, ale ve většině případů převyšuje bilaterální vztah vydavatelé-knihovny,
- přímý vztah mezi vydavateli a knihovnami není téměř nikdy zárukou, že hodnotový řetězec umožnil nejlevnější a nejefektivnější řešení;
- existence národního agregátora je často podnětem ke zjednodušení obchodních modelů a standardizaci přístupových postupů.

V Dánsku hrají vedle vydavatelů a knihoven významnou roli dva hlavní aktéři. Prvním z nich je Digitální veřejná knihovna, sdružení, které provozuje a spravuje digitální služby pro všechny veřejné knihovny v 98 obcích země a také v Grónsku, na Faerských ostrovech a v Jižním Šlesvicku. Digitální veřejná knihovna udržuje platformu, jejímž prostřednictvím všechny veřejné knihovny nabízejí své produkty a služby. Mezi služby poskytované Digitální veřejnou knihovnou patří i národní služba elektronického půjčování eRoelen, která vyjednává s vydavateli o cenách a rámcových smlouvách. Platforma třetí strany, Publizon, je provozovatelem služeb jako

backend jak pro veřejné knihovny, tak pro komerční dodavatele a streamovací služby.

Tento model se opakuje ve Finsku, Belgii (Vlámské společenství) a Norsku.

V roce 2017 vyhlásilo Finské konsorcium veřejných knihoven ve Finsku výběrové řízení na finskou a švédskou (domácí) literaturu (švédština je ve Finsku druhým úředním jazykem) a výpůjční platformu. Výsledkem byli dva poskytovatelé služeb s různými licenčními modely a mírně odlišnou nabídkou obsahu. Knihovny/obce si z nich mohly nezávisle vybrat; některé si kvůli obsahu vybraly oba. Proto CPL jedná se třemi agenturami působícími v oblasti e-knih, a ne pouze s jednou: Ellibs pro finské e-knihy, Biblio (aplikace Axiell) pro švédské e-knihy a Overdrive pro anglické e-knihy. Od roku 2020, Finsko směřuje k trvalému řešení platformy elektronických výpůjček, kde je nabízen pouze obsah. Tato práce je prováděna v rámci projektu e-knihovna a směřuje k řešení pouze na jedné platformě pro všechny veřejné knihovny.

Ve vlámském společenství v Belgii vyhlásila regionální agentura Cultuurconnect v roce 2020 veřejnou zakázku na agregátor a IT platformu. Výsledkem výzvy bylo uzavření dohody se Standaard Boekhandel, jedním z největších knihkupectví ve Vlámku, které se ujalo role agregátora, a společností Bibliotheca, která jako technický partner poskytla platformu cloudLibrary.

V Norsku se elektronické půjčování realizuje prostřednictvím interakce různých vrstev: na dvou koncích řetězce jsou vydavatelé a knihovny, a to jak na úrovni krajů, tak na úrovni obcí. Klíčový článek řetězce představují dva národní agregátory: Bokbasen, který vlastní největší norští nakladatelé a dva největší řetězce knihkupectví, a Biblioteksentralen, neziskové družstvo vlastněné obcemi. Důležitou roli hraje také Norská národní knihovna, která doporučuje kombinaci dvou modelů elektronického půjčování: licencí a platby za výpůjčku. Okresní knihovny, které působí na regionální úrovni, obvykle používají model doporučený Národní knihovnou pro e-media. Model "jedna kopie/jeden uživatel" (s omezením na pět let) je uplatňován pro akvizice knih, které zprostředkovává Norská rada pro umění. Časově neomezený model jedna kopie – jeden uživatel - tj. digitální výpůjčky postavené na roveň fyzickým výpůjčkám – je na seznamu přání některých veřejných knihoven.

V řadě zemí je elektronické půjčování řízeno soukromými subjekty, ať už jako odnož sdružení nakladatelů a knihkupců (Francie), nebo jako nezávislá třetí strana, která funguje jako prostředník mezi nakladateli a knihovnami (Německo, Irsko, Itálie a částečně také Norsko).

Ve Francii byl hodnotový řetězec e-výpůjček vypracován knihovnami, nakladatelstvími a autorskými subjekty ve spolupráci s francouzským ministerstvem kultury. Výsledný model – PNB ("Prêt numérique en bibliothèque") - vychází z předpokladu, že žádný subjekt působící v řetězci tištěných knih by neměl ohrozit možnost působit v digitálním hodnotovém řetězci.⁸ Francouzský obchodní model elektronického půjčování je trojúhelníkový. Na jednom konci řetězce PNB vyjednávají vydavatelé s autory nebo jejich příjemci o právech na uvádění digitálních knih na trh a následně stanovují cenu a podmínky použití pro veřejné knihovny. Na druhém konci řetězce jsou knihovny, které získávají tokeny umožňující jim přístup k e-publikacím za podmínek stanovených vydavateli, a knihkupci, u nichž knihovny umísťují své akvizice. Kromě vydavatelů, knihoven a knihkupců jsou v procesu PNB přítomni další dva aktéři. Prvním je Réseau Carel, sdružení sdružující francouzskou i valonskou komunitu v belgických veřejných knihovnách. Réseau Carel přispívá ke zlepšení ediční nabídky, informačních systémů, způsobů tvorby cen, ergonomie a přístupnosti. Druhou organizací je Cercle de la Librairie, emanace Syndicat National de l'Édition, která zastupuje autory, nakladatele a knihkupce. Cercle de la Librairie řídí Dilicom, platformu zřízenou od roku 2012 pro provoz PNB, která zajišťuje oběh informací, vyřizuje záznamy o e-knihách a žádosti o výpůjčky a také metadata titulů. Systém je otevřen knihkupcům, tradičním dodavatelům knihoven, přinejmenším těm, kteří mají zřízeno rozhraní umožňující knihovně nakupovat digitální knihy. Ne všichni knihkupci se do systému PNB zapojili, protože to představuje značnou investici.

Zajímavé je, že PNB vytváří pouze polovinu nabídky elektronických půjček ve Francii. Francouzské veřejné knihovny se často uchylují k nabídce e-výpůjček, kterou zpřístupňují dodavatelé e-obsahu na svých vlastních platformách. Mechanismy e-výpůjček – jak tvrdí knihovny – jsou jednodušší a obsah je velmi často relevantnější.

Od roku 2007 se více než 3 500 německých knihoven spoléhá na Divibib, dceřinou společnost ekz.bibliotheksservice, a na Overdrive Inc., která působí ve všech německy mluvících zemích a na pracovištích

---

⁸ DILICOM.

Goethe-Institutu po celém světě. Licence sjednávají tyto dva zprostředkující subjekty, které zároveň působí jako agregátoři. Nabídka Onleihezahrnuje e-knihy a e-papír, e-audio a e-hudbu, e-video a e-learning. OverDrive poskytuje služby elektronických knih pro Německo od roku 2014 prostřednictvím partnerství se společností Librega, jedním z největších distributorů v Německu, který zastupuje více než 40 000 vydavatelů a více než 1 000 domácích a mezinárodních obchodních partnerů. Síť OverDrive využívá aplikaci pro čtení jedním klepnutím, Libby.

Stejný trojúhelníkový přístup – vydavatelé, agregátor, knihovny - se opakuje v Itálii, kde agregátor elektronických výpůjček MLOL používá různé modely. MLOL jedná zejména se dvěma hlavními distributory e-knih v Itálii, a to s Edigitou (60 % nabídky e-výpůjček) a Mondadori (30 % nabídky) - zbývajících 10 % nabídky zajišťuje Giunti. Model e-výpůjček společnosti Edigita je model jedna kopie – jeden (v mnoha případech dva) uživatelé a licence se získává na nákup 40 stažení (dvacet v místním systému, dvacet pro digitální ILL). Tento model má výhody i nevýhody: je nákladný, protože ukládá kvótu ILL na úkor spotřeby v místní knihovně; je výhodný, protože nemá 14denní strop, a proto je vhodný pro dlouhodobě prodávané knihy (a ne pro půjčování bestsellerů). Mondadori nabízí oba modely: model jeden výtisk – jeden (nebo dva) uživatelé a model platba za výpůjčku.

Bolinda, soukromá společnost s platformou e-audioknih a e-knih, je ústřední agenturou pro e-výpůjčky v Irsku. Irskému knižnímu obchodu výrazně dominuje velká pětka britsko-amerických nakladatelství – HarperCollins, Random House / Penguin, Hachette, Simon & Schuster a Macmillan - která distribuují své zdroje. Každé z velkých pěti nakladatelství má svou vlastní strategii: Hachette například nedistribuuje elektronické knihy v Irsku. Irský systém je poměrně křehký, smlouvy se obnovují každý rok nebo dva roky a ceny jsou nestabilní (obvykle třikrát vyšší než jednotková cena e-knihy). Navíc vzhledem k tomu, že správa sbírek je externí, knihovny nejednají s vlastními uživateli.

Pouze v jedné zemi, v Nizozemsku, plní veřejná instituce roli vyjednače s vydavateli i agregátora elektronického obsahu. CB je technickým partnerem Královské národní knihovny (Koninklijke Bibliotheek) a provozuje platformu pro e-výpůjčky; je to však Královská knihovna, která uzavírá individuální dohody s nizozemskými vydavateli na bázi jedna kopie – více uživatelů a udržuje si kontrolu nad operacemi souvisejícími s e-výpůjčkami.

Jsou platformy pro elektronické půjčky v soukromých rukou výkonnější než ty, které jsou pod kontrolou veřejných institucí? Šetření EBLIDA toto tvrzení vůbec nepotvrzuje a existují důkazy možná i pro opak. Dánsko, Finsko, Nizozemsko a do jisté míry i Norsko se rozhodly agregovat zdroje prostřednictvím platformy, kde veřejné instituce (respektive Digitální veřejná knihovna ovládající eRoelen, Konsorcium veřejných knihoven ve Finsku, Královská knihovna a Biblioteksentralen) nabízejí úspěšné příklady implementace e-výpůjček. Divibib v Německu a MLOL v Itálii jsou zcela v soukromých rukou (i když bv, německý svaz knihoven, je zastoupen v představenstvu Divibib) a jsou stejně úspěšné. Ve Francii spravuje PNB pouze 50 % cirkulace digitálních materiálů – to je známka toho, že Cercle de la Librairie, soukromý podnik, nehraje v e-výpůjčkách klíčovou roli.

5. MECHANISMY UDĚLOVÁNÍ LICENCÍ, PRAKTIKY „WINDOWING“ A EMBARGA

Zdá se, že příručka EBLIDA potvrzuje závěry zprávy předložené Evropskému parlamentu téměř před deseti lety.⁹ V Evropě neexistuje žádný standardní model: licenční podmínky, podmínky, doba trvání půjček a ceny nejsou zdaleka standardizovány a v jednotlivých zemích se liší, i když se jedná o stejnou elektronickou knihu. Omezující postupy se týkají buď uživatelů, nebo souborů, nebo uživatelů i souborů. Jinými slovy, elektronická publikace není nikdy řešena jako klasickou akvizicí, ale jako publikací, kterou lze zakoupit v omezeném množství (časově a/nebo počtem použití). Praxe je různorodá, nicméně lze rozlišit dvě široké kategorie licenčních modelů.

Do první kategorie patří modely licencování pro jednoho uživatele, kdy je snaha napodobit půjčování fyzických knih v digitálním prostředí a kdy je vždy poskytnuta jedna kopie knihy po dobu její výpůjční lhůty. Tomuto základnímu schématu odpovídají různá ujednání, včetně modelů jedna kopie – jeden uživatel nebo jedna kopie – více uživatelů, s řadou požadavků a schémat odměňování, které je obtížné syntetizovat a liší se podle situace v jednotlivých zemích. Je však třeba mít na paměti, že tyto smlouvy nejsou téměř nikdy trvalé a musí být

⁹ Mount (2016).

obnovovány každoročně nebo vícekrát ročně.

Druhou kategorií tvoří model "pay-per-loan / simultaneous-use", kdy knihovny platí vydavatelům fixní poplatky za každou digitální výpůjčku bez stanoveného limitu počtu výpůjček nebo současných uživatelů. Tento model se ukazuje jako schůdnější a výhodnější pro vydavatele i knihovny, pokud je půjčovaná e-kniha bestsellerem.

Mezi první a druhou kategorií elektronických půjček existuje široká škála specifických ujednání a úprav, které lze jen těžko vysledovat a které nemění celkový popis praxe elektronických půjček. Hlavní kategorií však zůstává licencování pro jednoho nebo více uživatelů a modely "pay-per-loan", přičemž německý a italský příklad tento trend jasně ilustrují.

V Německu je základním modelem model výpůjčky jedné kopie jednomu uživateli – digitální knihovna může zaplatit za více kopií titulu, když za ně zaplatí, ale v určitém čase si může kopii vypůjčit pouze jeden uživatel. Pokud jde o více kopií, existují různé licenční modely, které nabízejí Divibib GmbH a Overdrive Inc, dva agregátoři v Německu.

Italský agregátor elektronických půjček MLOL používá dva modely:

- jedna kopie – jeden uživatel (a nejčastěji jedna kopie – dva uživatelé), s limitem výpůjček nebo praxe windowing, po jehož překročení je nutné kopii znovu zakoupit; v rámci tohoto modelu je další archivní kopie poskytována pro místní, nikoliv vzdálené nahlížení;
- platba za výpůjčku, kdy vydavatel uplatňuje pevnou cenu za každou výpůjčku bez omezení; tento model je vhodný zejména pro knihy s krátkým životním cyklem, u nichž jsou náklady na e-výpůjčky minimalizovány. Systém platby za výpůjčku je vydavateli velmi oceňován, protože zaručuje dobrou rovnováhu mezi příjmy vydavatele a využitím knihovny.

Model jedna kopie – jeden uživatel získal právní legitimitu po rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie ve věci proti VOB, Sdružení veřejných knihoven Nizozemska, proti Stichting Leenrecht, nadaci spravující veřejné výpůjční právo v Nizozemsku (věc C-174/15). Při té příležitosti Soudní dvůr EU rozhodl, že elektronické půjčování by mělo být zahrnuto do oblasti působnosti směrnice EU o právu na půjčování a výpůjčku, a shledal podobnosti mezi elektronickým půjčováním a běžným půjčováním fyzických knih.¹⁰ Rozhodnutí SDEU předepisuje použití čl. 6 odst. 1 směrnice EU o právu na pronájem a půjčování za podmínek, že: a) autor je odměněn a b) k e-výpůjčce dochází na základě modelu jedna kopie – jeden uživatel.

Toto rozhodnutí SDEU mělo v debatě o autorském právu dva důsledky: zaprvé, vyčerpání autorských práv po prodeji knihovně nebo PLR nelze vyloučit v případě elektronického půjčování děl v knihovnách; zadruhé, elektronické půjčování lze zahrnout do oblasti působnosti směrnice 2006/115 ze dne 12. prosince 2006 o právu na pronájem a půjčování za předpokladu, že autoři získají alespoň přiměřenou odměnu.

Navzdory tomuto autoritativnímu potvrzení nemělo rozhodnutí Soudního dvora EU žádný dopad na vnitrostátní právní předpisy, a to ani v Nizozemsku, kde byla žaloba podána. V této zemi zaručuje pravidelný rozvoj operací elektronického půjčování dohoda, a nikoli formální ustanovení. Na Paktu se dohodli nizozemští vydavatelé, knihovny, KB (Královská knihovna), vláda, nizozemský svaz autorů a organizace kolektivní správy (tj. organizace vybírající autorské odměny pro autory).

Zapojení organizací pro kolektivní správu autorských práv je kapitál, který umožňuje, aby se elektronické půjčování rovnalo půjčování. Na rozdíl od knihy, kde by se autorům běžně nabízelo právo na veřejné půjčování a vyplácely by se autorské odměny, v řetězci e-výpůjček autoři obvykle nedostávají autorské odměny z transakcí a jsou obvykle vyloučeni z rozhodovacího procesu. Hodnotový řetězec e-výpůjček je proto neprůhledným prostředím: není známa výše honorářů, které vydavatelé autorům poskytují, a ne všechny mechanismy jsou náležitě monitorovány.

Vydavatelé poukazují na to, že elektronické půjčky se liší od analogových půjček. Aby si uživatelé mohli vypůjčit tištěnou knihu, musí fyzicky vstoupit do knihovny; pokud je kniha vypůjčena, musí počkat, až bude vrácena. Tento druh "omezení" není v žádném případě replikován v e-prostředí; proto cenová diskriminace, embarga, licence mají za cíl omezovat v infosféře a snadné půjčování e-knih.

Mezi pěti největšími nakladateli působícími v britsko-americkém knižním obchodě stanovuje HarperCollins

---

¹⁰ Poort, 2018, s. 299 a 305. Viz také Vitiello (2022).

limit 26 výpůjček, po jehož překročení již není e-kniha dostupná.¹¹ V červenci 2019 přešlo Hachette – společnost, která stále standardně prodává e-knihy knihovnám na základě časově neomezené licence – na dvouletou licenci s nižšími cenami e-knih. Následovala je společnost Simon & Schuster, která rovněž zavedla dvouletou licenci – dříve se jednalo o licenci jednoletou.

Dalším příkladem vylučovacích praktik je Německo, kde se e-výpůjčky týkají pouze 7 % publikací z poslední doby; většina katalogu e-knih se týká e-knih vydaných v letech 2014-2017 nebo starších než 2010, což má za následek, že současná nabídka 500 000 titulů e-knih není uživatelům knihoven k dispozici. Velká nakladatelství jsou navíc zvyklá stanovovat až dvanáctiměsíční embargo.

Na nedostatky v oblasti udělování licencí k elektronickým půjčkám poukázalo šetření provedené před několika lety. Od té doby se nezdá, že by tyto hlavní překážky volného oběhu e-knih v knihovnách byly odstraněny nebo že by se jejich účinky zmenšily. "Třecí plochy" tohoto druhu rozdělil Dussolier do následujících kategorií:

- OMEZENÁ DOBA trvání e-výpůjček;
- OMEZENÍ JEDNOHO UŽIVATELE NA JEDEN TITUL: model jedna kniha / jeden uživatel, který převládá u současných služeb e-výpůjček;
- EMULACE ZNEHODNOCENÍ: licence se obnovují po určitém počtu výpůjček, aby se kopírovalo znehodnocení papírové knihy;
- PŘIHLÁŠENÍ K TECHNICKÝM OCHRANNÝM PROSTŘEDKŮM: produkty elektronických knih vyvinuté a uváděné na trh se zabudovaným DRM;
- UPLATNĚNÍ EMBARGA NEBO ZÁKAZU E-PŮJČOVÁNÍ V PRVNÍCH MĚSÍCÍCH PO VYDÁNÍ, a to na základě zásady, že 75 % příjmů z knihy je generováno v prvních šesti měsících po jejím vydání.¹¹

Vzhledem k rozsáhlému uplatňování embarg a praktik "windowing" se zdá, že se trh elektronických půjček značně zmenšil. Nezávislá studie provedená v Norsku¹² dospěla k několika závěrům, které mohou mít obecnou platnost.

Modely elektronických půjček jsou považovány za:

- složité, knihovníci tráví příliš mnoho času pochopením nejlepšího modelu ve vztahu k publikacím, které získávají;
- selektivní, s poptávkou po e-knihách nebo e-audioknihách, která je mnohem větší než nabídka;
- drahé, a proto nabízejí příliš nízkou hodnotu za vynaložené peníze.

Překážkou širšího rozšíření elektronických knih ve společnosti jsou také windowing a embarga. Tento druh "třecích ploch" je realizován na základě předpokladu, že úspěšné prostředí e-výpůjček by překrylo a nakonec výrazně podkopalo volný ekonomický rozvoj obchodu s e-knihami. V následující kapitole ukážeme, jak chybný je tento argument.

6. JSOU ELEKTRONICKÉ PŮJČKY PŘEKÁŽKOU ZDRAVÉHO OBCHODU S ELEKTRONICKÝMI KNIHAMI? STUDIE BOŘÍCÍ MÝTY A TROCHA ČERSTVÉ REALITY

Tradičním argumentem vydavatelů, který ospravedlňuje určitý druh "třecích ploch" v prostředí elektronických výpůjček, je skutečnost, že výpůjčky v knihovnách ovlivňují nákupy spotřebitelů: když je elektronická kniha půjčena, není zakoupena; pro vydavatele to znamená neprodané zboží, a tedy ztrátu zisku.

Tento argument není nový. Byl vznesen v souvislosti s cirkulací tiskovin v knihovnách, ale byl také vyvrácen řadou studií, kde se jasně prokázalo, že knihovní výpůjčky a obchod s knihami nejsou provázány přinejmenším ze dvou důvodů: protože existují kvalitativní asymetrie mezi vypůjčovatelem a kupujícími knih a protože akvizice a výpůjčky nejsou prováděny synchronně.¹³

¹¹ Po 26 výpůjčkách se kniha obvykle přirozeně znehodnotí.

¹² Nasjonalbiblioteket (2022).

¹³ Rouet (1995) prokázal, že akvizice a výpůjčky neprobíhaly současně, 73 % zájemců o knihy si je zároveň pořizovalo, ale pouze 37 % kupujících si knihy půjčovalo.

Argument je nově navržen v oblasti e-knih a je prezentován nikoli jako teze, kterou je třeba dokázat, ale jako sebevysvětlující důkaz. Dobrým příkladem tohoto druhu předsudků jsou dva průzkumy vypracované Federací evropských nakladatelů (FEP), první o švédském, francouzském a italském trhu a druhý provedený v Německu.

Vzhledem k tomu, že oba průzkumy nebyly publikovány, jsou známy pouze ze sekundárních zdrojů.¹⁴ Z tohoto zdroje lze snadno odvodit, že se šetření FEP zaměřuje méně na negativní dopad e-výpůjček na nákup knih, jak slibuje název, a více na úroveň vzdělání uživatelů e-výpůjček. Podle průzkumu mají uživatelé e-výpůjček v hodnocených zemích stejný průměrný příjem a vzdělání, jako u kupujících e-knih. Tento závěr by byl v rozporu s obecnou představou, že "knihovny slouží především k podpoře čtení u skupin obyvatelstva, které by jinak ke knihám neměly přístup".¹⁵

Informace tohoto druhu pouze odrážejí obavy vydavatelů z elektronických výpůjček. Když byli uživatelé norských veřejných knihoven a Norské národní knihovny výslovně dotázáni na využívání veřejných a soukromých digitálních sítí, 17 %, resp. 21 % uvedlo, že upustili od nákupu e-knihy, protože k ní mají přístup prostřednictvím veřejných služeb. Stejně šetření potvrdilo, že přibližně 35 % respondentů se domnívá, že e-knihy jsou obvykle levnější než papírové knihy, a proto jsou ochotni si je koupit.¹⁶

Předsudky vůči elektronickým výpůjčkám jsou mezi vydavateli natolik zakořeněné, že studie, které dokládají opak, tedy že elektronické výpůjčky podporují čtení, a tím i obchod s elektronickými knihami, nejsou vůbec brány v úvahu. Ve skutečnosti celá řada výzkumů zveřejněných v odborných časopisech vydavatelů dokazuje, že e-výpůjční transakce nejenže nemají negativní dopad na chování spotřebitelů, ale naopak zvyšují prodej e-knih.¹⁷ Nastavení omezení přístupu k e-knihám může ve skutečnosti odradit stávající kupce e-knih od nákupu dalších e-knih, protože nevidí delší životnost e-knih prostřednictvím půjčování a dalšího prodeje. Závěrem lze říci, že veřejná knihovna "nejenže inkubuje a podporuje gramotnost, jak je v naší kultuře dobře známo, ale je aktivním partnerem nakladatelského průmyslu při budování knižního trhu, nemluvě o rostoucím trhu s elektronickými knihami".¹⁸

Závěry hodnocení, které provedl nezávislý skupina expertů (a které si vyžádala společnost eReolen, která pravděpodobně patří mezi nejpokročilejší poskytovatele elektronických půjček v Evropě), jsou nekompromisní: "e-Reolen je cenným doplňkem komerčních služeb [poskytovaných vydavateli] se svým rozmanitým katalogem žánrů a titulů. Pro dánské vydavatele hraje eReolen důležitou roli, protože jim umožňuje přístup k titulům a žánrům, které mají méně komerčních příležitostí. E-Reolen má inspirovat více lidí k tomu, aby se ponořili do literatury. Boj o pozornost Dánů nebyl nikdy tak tvrdý a trh s digitální literaturou je plný komerčních i bezplatných služeb, které se i nadále snaží přimět Dány ke streamování jejich oblíbených knih."¹⁹

Snad nejvýraznějším příkladem toho, jak výpůjčky v knihovnách zlepšují prodej (e-)knih, je však případová studie zkoumaná v rámci projektu Panorama – výzkumného projektu založeného na datech, který se zaměřuje na pochopení vlivu veřejných knihoven na objevování knih a autorů, rozvoj značky a maloobchodní prodej. Na základě propagace jednoho konkrétního titulu projekt zkoumal všechny možné dopady propagace titulu ve veřejných knihovnách v prostředí OverDrive, od prodeje tištěných knih po e-knihy, počet výpůjček a související komentáře. Výsledky nejsou nijak senzační: při propagaci v knihovnách může jednotlivý titul zaznamenat 818% nárůst prodeje e-knih a 201% nárůst prodeje tištěných knih (březen až duben 2018).¹⁹

7. ELEKTRONICKÉ PŮJČOVÁNÍ V BRITSKO-AMERICKÉM VYDAVATELSKÉM SVĚTĚ: JE TO MODEL NEBO VÝJIMKA?

Britsko-americký knižní obchod byl první, kdo začal dodávat elektronické knihy do knihoven prostřednictvím cenových modelů a obchodních praktik, které se liší od modelů používaných v analogovém obchodě. Přibližně před dvaceti lety se začaly modely stabilizovat, ačkoli ne všechny strategie stanovené "velkou pětkou" nakladatelů - HarperCollins, Random House / Penguin, Hachette, Simon & Schuster a Macmillan - byly v souladu. HarperCollins a Random House byly průkopníky změn, Hachette a Simon & Schuster následovaly

¹⁴ Nasjonalbiblioteket (2022).

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ BI Centre for Creative Industries (2019), s. 38 a 47.

¹⁷ Albanese (2011); Vassallo (2016); Albanese (2020); Sisto (2022).

¹⁸ Rebecca Miller, citováno podle Albanese (2011).

¹⁹ Seismonaut (2023), s. 11.

tento trend a MacMillan se bránil a jen neochotně se pustil do elektronického půjčování.²⁰

V desetiletí, které předcházelo pandemii, se v oblasti elektronických půjček prosadily tržně orientované licenční modely, a to prostřednictvím vymýcení modelu vlastnictví, částečného zrušení věčných podmínek - tj. neomezené licence – a časově omezených podmínek přístupu (jeden nebo dva roky, po jejichž uplynutí musí být licence prodloužena). Harper Collins nejprve zavedl lhůtu 26 výpůjček, po jejímž uplynutí se knihovny mohou rozhodnout pro odkup licence za zvýhodněnou cenu. Random House začal uplatňovat diskriminační ceny, které se již neodvíjely od jednotkové ceny knihy, ale od cen dvakrát až třikrát vyšších. Penguin začal na své licence zavádět šestiměsíční embargo, ale po fúzi s Random House v roce 2013 od této praxe upustil.²¹

Zhruba před dvaceti lety začali významní dodavatelé nabízet knihovnám elektronické výpůjční služby. Nejúspěšnější z nich je OverDrive, americká společnost, označovaná za největšího poskytovatele digitálního obsahu - 81 000 knihoven a škol ve 106 zemích.²² Společnost OverDrive, která se v ReadersFirst Guide to Library E-book Vendors umístila na 1. místě, poskytuje řadu knihovnických funkcí (vyhledávání, dostupnost, cirkulace, účet) a možnosti propojení s většinou současných knihovnických systémů.²³ Overdrive je také pozoruhodný tím, že poskytuje tituly ve formátu Kindle tím, že uživatelé odkazují ze stránek Overdrive na Amazon. Výpůjční možnosti pro knihovny jsou následující:

- Současné používání – tituly si může současně vypůjčit neomezený počet uživatelů. Platnost titulů obvykle nikdy nevyprší.
- Jedna kopie / jeden uživatel – digitální knihovna může mít pouze jednu kopii titulu a pouze jeden uživatel si ji může vypůjčit v určitém čase: platnost titulů nikdy nekončí.
- Metered Access – podobně jako One Copy / One User, ale platnost titulů vyprší po stanovené době (obvykle 12 měsíců).
- Cost Per Circ (CPC) - přidejte celý katalog vydavatele do knihovního fondu a plaťte, když si uživatelé půjčují tituly z tohoto katalogu.²⁴

V roce 2018 zahrnovaly globální operace Overdrive 185 milionů výpůjček e-knih.²⁵ Využívání digitálních knih ve veřejných a akademických knihovnách se během pandemie Covid 19 zvýšilo: o 50 % během prvních tří měsíců.²⁶ Podobná a ještě vyšší čísla jsou uváděna u evropských veřejných knihoven, pokud jde o cirkulaci digitálních knih.²⁷

I přes tuto širokou nabídku nejsou všechny dostupné publikace v digitální podobě přístupné. Skupina

výzkumníků zkoumala tento problém na vzorku 546 titulů a v druhém šetření ve velkém měřítku na vzorku 100 000 titulů zpřístupněných knihovnám v rámci e-výpůjček v pěti zemích: Velké Británii, USA, Kanadě, Novém Zélandu a Austrálii. Z toho 76 % je k dispozici alespoň na jedné platformě pro e-výpůjčky a 51 % je k dispozici na všech zkoumaných platformách (z toho 74 % na platformě Overdrive). Nejstarší tituly jsou dostupné ve vyšší míře než nejnovější, přičemž se soustředí na tituly vydané koncem 80. a v 90. letech 20. století. 85 % elektronických publikací vydané vydavatelstvími BIG FIVE jsou dostupné alespoň na jedné platformě; 68 % je dostupných na všech platformách pro elektronické půjčování.²⁸

Z 90 450 titulů dostupných alespoň ve dvou zemích jsou licenční podmínky shodné u 74 922 titulů (82,8 %) a odlišné u zbývajících 15 528 titulů. Rozdíly v licencích obvykle vyplývají z rozhodnutí pěti největších vydavatelství domů. V pěti zemích existují dvojice dostupnosti mezi Austrálií a Novým Zélandem a mezi Spojenými státy a Kanadou. Pokud je titul nedostupný v Austrálii, bude s velkou pravděpodobností nedostupný i na Novém Zélandu a místo toho bude k dispozici v USA i v Kanadě. Celkově mají Spojené království nejméně

---

²⁰ Sisto (2022).

²¹ Tamtéž.

²² <https://company.overdrive.com/company-profile/who-we-are/>

²³ ReadersFirst (2014).

²⁴ [yz2236](#) (2016).

²⁵ Rebecca Giblin et alia (2016).

²⁶ Tamtéž.

²⁷ EBLIDA (2022).

²⁸ Rebecca Giblin et alia (2016).

atraktivní licenční podmínky, nejvyšší ceny a nejnižší dostupnost.

To ukazuje, že anglosaský trh není modelem, který by se mohl rozšířit do jiných zemí. Měl by být chápán – z hlediska postupů, požadavků na dostupnost a cenové politiky – jako výjimka.

8. ŘÍZENÉ DIGITÁLNÍ PŮJČOVÁNÍ: JE TO ŘEŠENÍ?

Řízená digitální výpůjčka (CDL - Controlled Digital Lending) je postup, kdy je digitální kopie díla, které bylo legálně pořízeno v tištěné podobě a je ve vlastnictví knihovny, zpřístupněna uživateli ve stejné podobě jako fyzické kopie - tj. pokud je kopie vypůjčena, není k dispozici k nahlédnutí.

Řízené digitální výpůjčky velmi podporuje Internet Archive, nezisková digitální knihovna milionů volně dostupných knih, filmů, softwaru, hudby, webových stránek a dalších materiálů, která byla založena v roce 1996.²⁹ V rámci Internet Archive jsou e-publikace zpřístupňovány po dobu jedné hodiny nebo delší 14denní výpůjčky, po jejímž uplynutí již není šifrovaný soubor pomocí Adobe Digital Editions z p ř í s t u p ě n . Cirkulace v jakémkoli formátu je **KONTROLOVÁNA** tak, a b y danou **KOPII** mohl v daném okamžiku **POUŽÍVAT** pouze **JEDEN UŽIVATEL**, a to po omezenou dobu. Jak stručně uvádí vysvětlující video vytvořené Internetovým archivem: "Řízené digitální výpůjčky jsou zdravým vývojem toho, co knihovny dělají již po staletí".³⁰

Tato praxe trvá již více než deset let. V roce 2020 se však internetový archiv dostal do centra sporu, který skončil žalobou podanou skupinou vydavatelských společností. V prvních dnech pandemie Internet Archive pozastavil čekací seznamy vytvořené praktikami CDL pro sbírku 1,4 milionu knih. Vytvoření Národní pohotovostní knihovny umožnilo bezproblémové půjčování elektronických knih a oproti filozofii CDL si mohlo více lidí současně vyzvednout stejnou digitální kopii knihy. Pozastavení výpůjček na počkání mělo trvat do 30. června 2020; o dva týdny dříve jej ukončila žaloba na ochranu autorských práv, v níž se vydavatelské společnosti domáhaly finančního odškodnění.³¹ CDL je tedy praxe, která se musí držet v mezích stanovených pravidly autorského práva.

V Evropě učinil důležitý krok k zavedení CDL Soudní dvůr Evropské unie ve věci, v níž VOB oponuje Stichting Leenrecht (věc C-174/15) (viz bod 5 "Licencování"). modely"). Na základě rozhodnutí Soudního dvora EU by se veškeré právní úvahy o elektronických výpůjčkách měly točit kolem dvou zásad: na jedné straně zásady svobodného přístupu k informacím, která je nezbytná pro fungování knihoven, a na straně druhé zásady přiměřené odměny autorům. Z právního hlediska by měla být nalezena rovnováha mezi právem občanů využívat kulturu a obsah způsobem, který usnadňuje jejich individuální vzdělávací a kulturní rozvoj, a požadavky vznesenými nositeli práv.³² Tuto rovnováhu EBLIDA nazývá: udržitelné autorské právo.

Profily zemí zkoumané v této příručce poskytují důkazy o tom, že CDL není skutečnou alternativou k současným systémům elektronických půjček, a to z řady důvodů. Zaprvé, není bezplatná – knihovna musí knihu v tištěné podobě digitalizovat a to vyžaduje pracovní sílu pro výrobu digitální kopie, která může být k dispozici v digitální nabídce agregátorů. Za druhé, model jedné kopie pro jednoho uživatele vytvořený na základě CDL lze považovat za doplňkový, nikoliv alternativní k modelům jedné kopie pro více uživatelů vytvořeným na základě licenčních systémů – chybí mu flexibilita výhod více uživatelů a je dobré si uvědomit, že licencování je přirozeným vyjádřením autorských práv v digitálním světě. Zatřetí, CDL je decentralizovaný model, který je obtížné aplikovat na národní úrovni, aniž by došlo k porušení autorského práva. Začtvrté, decentralizace v elektronickém půjčování kompenzuje pravděpodobné výhody plynoucí z používání dat v centralizovaném systému a jeho rozšíření – například použití nástrojů umělé inteligence.

CDL je základním řešením, které by mělo otevřít další možnosti, a jasným důkazem bylo posílení digitální knihovny v letech 2020 až 2022, tedy v době pandemie. V Lotyšsku uzavřela Národní knihovna Lotyšska dohodu s AKKA/LAA (Copyright and Communication Consulting Agency/Latvian Authors' Association), prostřednictvím které byla uživatelům zpřístupněna kolekce digitalizovaných knih na základě placené licence. Všichni autoři ve

²⁹ Internetový archiv v současné době uchovává více než 20 milionů knih a textů, 3 miliony filmů a videí, 400 000 softwarových programů, 7 milionů zvukových souborů a 483 miliard webových stránek ve Wayback Machine.

³⁰ Internetový archiv.

³¹ Vydavatelé vs. Internet Archive: proč se největší světová online knihovna soudí o půjčování digitálních knih, The Conversation, Publikováno: 20. července 2022 6.14 BST, <https://theconversation.com/publishers-vs-the-internet-archive-why-the-worlds-biggest-online-library-is-in-court-over-digital-book-lending-187166>

³² Vitiello (2021).

sbírce jsou určující pro lotyšskou kulturu. Lotyšská národní knihovna vydala prohlášení ve vztahu k dílům, která nejsou zahrnuta do dohody AKKA/LAA-NL, a požádala jejich autory, zda si přejí být z portálu vyřazeni. Měsíc poté neobdržela žádné oznámení o vyřazení děl z portálu. Tato zkušenost ukazuje, že lze nalézt více řešení pro podporu elektronického půjčování, případ od případu a za několika podmínek, pokud existuje jasná politika prováděná veřejnou mocí.

9. BIBLIOGRAFIE

(všechny odkazy byly naposledy navštíveny 13. února 2023)

Adams, Caralee. Mythbusting Controlled Digital Lending: Posted on 11 February 2021: Community Rallies to Fight Misinformation About the Library Practice (Komunita se shromažďuje, aby bojovala proti dezinformacím o knihovnické praxi),

<http://blog.archive.org/2021/02/11/mythbusting-controlled-digital-lending-community-rallies-to-fight-misinformation-about-the-library-practice/>.

ALA (American Library Association). Potřeba změny: A Position Paper on E-Lending by the Joint Digital Content Working Group, prosinec 2020, <https://www.ala.org/tools/sites/ala.org.tools/files/content/The-Need-for-Change-A-Position-Paper-on-E-Lending-by-the-Joint-Digital-Content-Working-Group.pdf>.

Albanese, Andrew. Průzkum říká, že uživatelé knihoven jsou vašimi nejlepšími zákazníky. Publishers' Weekly, 28. října 2011, <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/publishing-and-marketing/article/49316-survey-says-library-users-are-your-best-customers.html>.

Albanese, Andrew. A Reset for Library E-books. Mohou vydavatelé a knihovny po pandemii konečně vyřešit své neshody? Publishers' Weekly, 9. října 2020, <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/libraries/article/84571-a-reset-for-library-e-books.html>

BI Centre for Creative Industries. Bokforbruk, bibliotek og lesing i digitale tider. DnD-rapport nr. 4, 2019 (Digitization and Diversity-prosjektet, Norges forskningsråd, KULMEDIA-programmet), <https://www.bi.no/globalassets/forskning/centre-for-creative-industries/publications/bokforbruk-bibliotek-og-lesing-i-digitale-tider-dnd.pdf>.

BLACKWELL, MICHAEL - MASON, CATHERINE - MAY (MICAH). Dostupnost, ceny a licence elektronických knih: A Study of Three Vendors in the U.S. and Canada, , Computers in Libraries, roč. 39, č. 9 - listopad 2019, <https://www.infotoday.com/cilmag/nov19/Blackwell-Mason-May--Ebook%20Availability-Pricing-and-Licensing.shtml>

Cafasso, Samuele. The impact of e-lending on the purchasing of books (Vliv elektronických výpůjček na nákup knih), Aldus/Up, 4. dubna 2022, <http://www.aldusnet.eu/k-hub/impact-e-lending-purchasing-books/>.

DILICOM. PNB "Prêt numérique en bibliothèque", <https://dilicom-prod.centprod.com/informations/dossier.html?idDossier=doc57cef75945ce2194888687c4>

Dusollier, Séverine. A manifesto for an e-lending limitation in copyright, 5 (2014) JIPITEC 213 odst. 1, <https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-5-3-2014/4096>.

EBLIDA (Expertní skupina pro informační právo). Klíčové zásady EBLIDA pro získávání elektronických knih a přístup k nim ze strany knihoven, 22. října 2012, <http://www.eblida.org/Special%20Events/Key-principles-acquisition-eBooks-November2012/GB-English%20Version%20Key%20Principles.pdf>.

EBLIDA. Evropská knihovnická agenda pro dobu po Kvidu 19. EBLIDA, 2021, <http://www.eblida.org/publications/eblida-and-covid-19.html>.

EBLIDA. První evropský přehled elektronických výpůjček ve veřejných knihovnách. Zpráva vypracovaná EBLIDA EGIL (Expertní skupina pro informační právo). Profily zemí a souhrnné tabulky, (červen 2022), <http://www.eblida.org/publications/e-lending.html>.

Eurostat. Úroveň digitálních dovedností jednotlivců (od roku 2021) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_SK_DSKL_I21/default/table?lang=en

Giblin, Rebecca - Keennedy, Jenny - Wheatherall, Kimberlee - Gilbert, Daniel - Thomas, Julian a Petitjean, François, Available, but not accessible? Investigating publishers' e-lending licensing practices, IR, Information

Research, vydávaný čtvrtletně univerzitou v Borås, Švédsko, roč. 24, č. 3, 2019, <https://informationr.net/ir/24-3/paper837.html>.

Giblin, Rebecca - Kennedy, Jenny - Pelletier, Charlotte - Thomas, Julian - Wheatherall, Kimberlee. What can 100,000 books tell us about the international public library e-lending landscape?, Information Research, vol. 24 no. 3, ZÁŘÍ 2019, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3354215

Znalostní práva 21. Stanovisko Knowledge Rights 21 k elektronickým knihám a elektronickým půjčkám, <https://www.knowledgerights21.org/wp-content/uploads/2022/05/eBookPositionPaper150522.pdf>.

Hansen, D. R., & Courtney, K. K. (2018). Bílá kniha o řízeném digitálním půjčování knih v knihovnách. Řízené digitální půjčování knihovnami, https://controlleddigitallending.org/whitepaper#_ftn1.

IFLA. eLending Background Paper, IFLA, 2014, <https://www.ifla.org/publications/ifla-2014-elending-background-paper/>.

Internetový archiv. Controlled Digital Lending explained, s.d., <https://archive.org/details/controlled-digital-lending-explained>,

Sdružení irských knihoven. Irish librarians call for action on the electronic content crisis facing libraries and library users, s.d., <https://www.libraryassociation.ie/irish-librarians-call-for-action-on-the-electronic-content-crisis-facing-libraries-and-library-users/>.

Budoucnost knihoven. Library Futures eBooks Policy Paper: Červen 2022, <https://www.libraryfutures.net/post/library-futures-releases-policy-statement-and-draft-ebook-legislative-language>.

Mount, Dan. Výzkum pro kultovní výbor - E-půjčky: Výzvy a příležitosti. Evropský parlament. Generální ředitelství pro vnitřní politiky - Odbor pro strukturální politiky a politiku soudržnosti - Kultura a vzdělávání, 2016. <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2017/dec/ep-study-e-lending.pdf>.

Mount, Dan. Nizozemsko - Nizozemská digitální knihovna. OpenEdition Book, Presses de l'ENSSIB, 2016, <https://books.openedition.org/pressesenssib/1600?lang=it>

Nasjonalbiblioteket / Norská národní knihovna. Rambøll. Evaluering av utlånsmodellene for e-bøker og e-lydbøker. Januar 2022, <https://bibliotekutvikling.no/2022/01/25/evaluering-av-modellene-for-utlan-av-e-boker/>.

Projekt Panorama. Zpráva o dopadu akce komunitního čtení (29. listopadu 2018 v1), <https://www.panoramaproject.org/community-reading-event-impact-report>

ReadersFirst. ReadersFirst Guide to Library E-Book Vendors. Giving librarians the knowledge to be more effective e-book providers, January 2014 <https://readersfirst.squarespace.com/s/ReadersFirst-Guide-Library-E-Book-Vendors.pdf>.

Rosenfeld, Megan - Andreassi, Erin. Digitální knihy v knihovnách: University of Washington Information School, 2. srpna 2022 <https://www.readersfirst.org/news/2022/8/3/a-study-of-the-library-digital-content-ecosystem-in-2022>.

Seismonaut. Den digitale medieudvikling og bibliotekernes rolle Udarbejdet af Seismonaut for eReolen, Januar 2023. <https://detdigitalefolkebibliotek.dk/nyheder/ereolen/den-digitale-medieudvikling-og-bibliotekernes-rolle>.

Sisto, Michelle C. Publishing and Library E-Lending: An Analysis of the Decade Before Covid-19, Publishing Research Quarterly, 2022; 38(2): 405-422, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9049927/>, také <https://link.springer.com/article/10.1007/s12109-022-09880-7>.

Studie o autorských právech v EU, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5c5153a4-1146-11ed-8fa0-01aa75ed71a1/language-cs/format-PDF/source-262356804>

[UK] Ministerstvo kultury, médií a sportu. Nezávislý přehled elektronických výpůjček ve veřejných knihovnách v Anglii, autor: William Sieghart, březen 2013, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/175318/ELending_Review.docx

Vassallo, Nadine. An Industry Perspective: Perspektiva vydavatelství v digitálním věku. In Suzanne M. Ward, Robert S. Freeman, Judith M. Nixon. *Academic E-Books: Vydavatelé, knihovníci a uživatelé*. Purdue University Press, 2016, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1wf4ds0>; <https://doi.org/10.2307/j.ctt1wf4ds0.1>.

[yz2236](#). OverDrive a digitalizace veřejných knihoven, Harvard Business School. OverDrive and the Digitization of Public Libraries, blog, zveřejněno 18. 11. 2016, <https://digital.hbs.edu/platform-rctom/submission/overdrive-and-the-digitization-of-public-libraries/>.

Widdersheim, Michael M. E-Lending and Libraries. Toward a De-Commercialization of the Commons, s.d., <http://www.progressivelibrariansguild.org/PL/PL42/095.pdf>.

PŘÍLOHA 1: SOUHRNNÉ TABULKY

Tabulka 1: Kvantitativní údaje o elektronických půjčkách (země s agregujícími agenturami)

Vyhovující		Kritick		Nevyhovující	
Země	Počet transakcí	Výdaje	Pokrytí	Uživatelé	
Belgie 2021 (Vlámské společenství)	331 000 (e-knihy) 441 000 (digitální časopisy a noviny) 47.000 (interaktivní knihy pro děti)	€600.000 každý rok	Neznámý		
Dánsko (2021)	2 826 785 elektronických knih 4 595 317 elektronických audioknih 7 422 102 (e-knihy i audioknihy) 20 % půjček; Děti: 1,3 milionu EUR	12 ml pro e-půjčky + 1,2 milionu litrů na údržbu plošiny	80 000 titulů (99 % publikační produkce) 40 % transakcí tvoří beletristické tituly	715 000 uživatelů (více než 5,8 milionu obyvatel)	
Finsko (2021)	Koordinátor: CPL (Konsorcium veřejných knihoven) a agregátoři. Od roku 2024, e-kirjasto / Finská elektronická knihovna	obsah 1,5 ml, platforma 0,155 ml	Pokrytí: 45000 titulů (asi 85 % komerčních e-knih a audioknih) 50/50 beletrie a literatury faktu	389914 aktivních uživatelů v roce 2021 (cca 15 % populace)	
Francie (2020)	+ 1Ml (625 005 v roce 2019, +79%) (v roce 2019 v průměru 9,1 e-zdrojů na jednu veřejnou knihovnu)	2019: € 9 182 na knihovnu (průměr)	240 190 titulů (Dilicom) 59% fikce	Neznámý	
Německo (2020)	30,2Ml - 13,54 % z celkového počtu výpůjček (223 milionů) 35,8 milionů prodaných výtisků	€ 14,9m	DiviBib: 500 000 titulů e-knih (7 200 vydavatelů) 7 % v poslední době e-knihy 40% e-knihy 2014-2017, o více než 10 % méně než v roce 2010	1/3 uživatelů je nespokojena (žádné nové verze)	
Irsko (2021)	900 441 e-knih ; 1 283 646 e-knih audioknihy	1,7 milionu eur	Overdrive, není známo Vysoká úroveň pokrytí	Embarga a nejrůznější omezení	
Itálie (2021)	1 474 013	428 000 EUR (pouze region Emilia-Romagna)	95 % italské publikační produkce Nabídka i pro studenty zahrnující 70 000 titulů	Neznámý	
Nizozemsko (2021)	5,4 milionu elektronických knih; 2,1 milionu audioknih	€7 018 230 (1.03/titul)	Vysoká úroveň pokrytí	435 000; (spokojenost sazba: 7,5 / 10)	
Norsko (2021)	1 008 674 (8,5 % z celkového objemu výpůjčekůvěrů); 637 601 e-audioknihy 1 420 745 (e-knihy i audioknihy) v roce 2019: 603 535 půjček elektronických knih (3,9 % z celkového počtu půjček). celkové půjčky)	Neznámý	Neznámý	0,18 na obyvatele (v roce 2019: 0,11 na obyvatele)	

Tabulka 2: Kvantitativní údaje o elektronických půjčkách (země bez agregačních agentur)

<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; background-color: #90EE90; padding: 5px; margin: 5px;">Vyhovující</div> <div style="border: 1px solid black; background-color: #FFFF00; padding: 5px; margin: 5px;">Kritické</div> <div style="border: 1px solid black; background-color: #FF0000; padding: 5px; margin: 5px;">Nevyhovující</div> </div>				
Země	Počet transakcí	Výdaje	Pokrytí	Uživatelé
Řecko	23 919 (1,34 % z celkového objemu <u>úvěrů/výpůjček</u>)	Neznámý	Elektronické knihy nabízí 120 (z 950) vydavatelů; Pouze 15 vydavatelů (1,6 %) umožňují elektronické půjčování	Neznámý
Lotyšsko	39 346 výpůjček elektronických knih (0,007 z celkového počtu výpůjček) 5 394 208 účetní půjčky	Neznámý	Někteří vydavatelé	Neznámý
Rumunsko	Žádná digitální nabídka	Žádná digitální nabídka	Žádná digitální nabídka	Žádná digitální nabídka
Španělsko	3 746 853	1,5 milionu eur	33 265 položek (31 326 elektronických knih, 1 628 audioknih. 83 časopisy, 52 novin + 176 ostatní)	257 315

Tabulka 3: Obchodní modely elektronických půjček (země s agregujícími agenturami)

<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; background-color: #90EE90; padding: 5px; margin: 5px;">Vyhovující</div> <div style="border: 1px solid black; background-color: #FFFF00; padding: 5px; margin: 5px;">Kritické</div> <div style="border: 1px solid black; background-color: #FF0000; padding: 5px; margin: 5px;">Nevyhovující</div> </div>				
Země	Herci	Modely	Postupy při okénkování	PLR
Belgie (vlámština)	Na základě výběrového řízení jedná <u>Standaard Boekhandel</u> s nakladateli a <u>Bibliotheca</u> je agregátorem. <u>Cultuurconnect</u> financuje provoz; licenční poplatky za licence na elektronické knihy hradí zúčastněné veřejné knihovny.	Model na jedno použití; licence na 16-26 výpůjček (2-4 roky).	4krát dražší než individuální nákup.	
Dánsko	A) Vydavatelé dodávají tituly; dohody s Digitální veřejnou knihovnou; B) Agregátor: Digitální veřejná knihovna (98 obcí): vyjednává ceny a podmínky; C) <u>eReolen</u> , národní e-výpůjční služba (patří Digitální veřejné knihovně; D) <u>Publizon</u> ; 3 rd party platforma; backend veřejné knihovny a prodejci.	Poplatky za výpůjčku (jedna kopie - více uživatelů) se liší; jedna kopie - jeden uživatel (pouze sedm velkých vydavatelů).	Pouze "velká sedmička" vydavatelů používá postupy pro vytváření oken.	Aktivní pro poskytování <u>úvěrů/výpůjček</u> i elektronických půjček
Finsko	Koordinátor: Agregátoři jsou: <u>Consortium of Public Libraries</u> (Konsorcium veřejných knihoven): (pro finštinu), <u>Biblio</u> (pro švédštinu) a <u>OverDrive</u> (pro angličtinu).	1 kopie - 1 uživatel, jedna kopie - více uživatelů, <u>poolový</u> model, Platba za výpůjčku	Okénkové praktiky: embarga některých vydavatelů, žádné předběžné informace o e-knihách a audioknihách, které jsou k dispozici pro čtenáře. prodej v knihovně	Zavedení PLR v roce 2023

Francie	A) vydavatelé dodávají tituly, B) PNB je digitální výpůjční platforma, C) Profesní sdružení Réseau Carel vyjednává o sazbách a službách (pro 50 % francouzských knihoven), D) Dilicom sdružuje distributory e-knih a zpřístupňuje metadata.	Licence a související tokeny (utrátí každá knihovna)	Dlouhodobá licence (pro dlouhodobý prodej) Krátkodobé licence (pro bestsellery a rychlé obrat)
Německo	A) Vydavatelé dodávají tituly, B) Divibib GmbH prostřednictvím Onleihe a Overdrive Inc. ve spolupráci s Libreka, jsou agregátory	Základní: 1 kopie - 1 uživatel Pokročilý: Licence	(12měsíční embargo některých velkých vydavatelů)
Řecko	A) Pouze 15 vydavatelů, B) Řecká národní knihovna	Žádný jasný model	Embarga ze strany některých vydavatelů
Irsko	Smlouva mezi IRL LGMA jednájící jménem knihoven a společností BOLINDA, která získala smlouvu na elektronické výpůjční transakce prostřednictvím platformy BorrowBox.	Vydavatelé rozhodují o licencích a zásadách pro okénka	Pouze pro 59 % e-sbírek není stanoven žádný limit pro výpůjčku nebo dobu splatnosti.
Itálie (2021)	A) Vydavatelé poskytují obsah prostřednictvím dvou hlavních distributorů: B) MLOL, vyjednavač jménem knihoven a agregátor.	1 kopie - 2 uživatelé Platba za výpůjčku e-ILL pro několik titulů	Okenní praktiky nebo předražování jsou pouze okrajové.
Lotyšsko (2021)	A) vydavatelé poskytují obsah; B) platforma Národní knihovny https://www.3td.lv/ na základě přímých vztahů s vydavateli	Podmínky se liší podle vydavatele	Žádné praktiky oken, když jsou dohody nastaveny v místo

Nizozemsko	Herci jsou: KB (individuální dohody s nizozemskými vydavateli); CB provozuje platformu; Odilo dodává platformu KB; Lira a Pictoright, společně organizace trhu, vybírají autorské poplatky. Údaje o elektronických půjčkách poskytovaných CB prostřednictvím KB.	Na 50 % nizozemských vydavatelů se vztahuje zásada jedné kopie pro více uživatelů.	Pakt podepsaný všemi zúčastněnými stranami zaručuje transparentnost.	Aktivní jak pro půjčování, tak pro e-půjčování
Norsko (2020)	A) vydavatelé poskytují obsah; B) dva vyjednavači a agregátoři: Bokbasen (norští velcí nakladatelé a 2 největší řetězce knihkupectví); a Biblioteksentralen (ve vlastnictví obcí, neziskové družstvo); - Norská národní knihovna se snaží kombinovat modely e-výpůjček	Bokbasen používá licenční modely Biblioteksentralen používá modely "pay-per-charge".	Neznámý	

Tabulka 4: Obchodní modely elektronických půjček (země bez agregačních agentur)

<div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> <div style="background-color: #90EE90; padding: 5px; border: 1px solid black;">Vyhovující</div> <div style="background-color: #FFFF00; padding: 5px; border: 1px solid black;">Kritické</div> <div style="background-color: #FF0000; padding: 5px; border: 1px solid black;">Nevyhovující</div> </div>				
Země	Počet transakcí	Výdaje	Pokrytí	Uživatelé
Řecko	A) Pouze 15 vydavatelů, B) Řecká národní knihovna	Žádný jasný model	Embarga některých vydavatelů	
Lotyšsko	A) Vydavatelé poskytují obsah; B) platforma Národní knihovny https://www.3td.lv/ založená na přímých vztazích s vydavateli.	Podmínky se liší podle vydavatele	Žádné praktiky "windowing", pokud jsou dohody zavedeny	
Rumunsko	Žádná digitální nabídka	Žádná digitální nabídka	Žádná digitální nabídka	
Španělsko	Herci: A) vydavatelé dodávají tituly; B) eBiblio jako digitální výpůjční platforma; akvizice prostřednictvím podpory poskytované regionem (Comunidad autonoma).	Licence pro současné použití, závisí na vydavateli	DRM vydavatele také na eBiblio	

Tabulka 6: Národní agentury pro elektronické půjčky

Země	Veřejnost (národní)	Veřejné (regionální) nebo hybridní	Soukromé	Národní knihovna
Belgie (Vlámské společenství)	Cultuurconnect (agregátory jsou: Standard Boekhandel a Overdrive)			
Dánsko		Digitální veřejná knihovna (agregátor je eRoelen řízený Digital Public Knihovna)		
Finsko	Konsorcium veřejných knihoven (3 agregátory: Elibis, finské e-knihy, Bibljä, švédské e-knihy, a Overdrive, e-knihy v angličtině).			
Francie	Carel (pouze vyjednává práva s vydavateli)		PNB (společný podnik SNE, pub' ass a SLF, knihkupců)	
Německo			Onleihe (DvD) a Overdrive	
Řecko (NA)				
Irsko			Bojudo	
Itálie			Horizons (platforma MLOL)	
Lotyšsko				NLL (některé dohody s LT RRO)
Nizozemsko				Královská knihovna je vyjednávačem i agregátorem
Norsko			Bokbasen (hlavní vydavatel + 2 knihkupectví)	X
Rumunsko				
Španělsko				

PŘÍLOHA 2: DEFINICE E-KNIHY A E-VÝPŮJČKY

Při řešení elektronických půjček se první problém týká definic. Poměrně často jsou e-výpůjčky a e-knihy termíny, které se používají pro označení různých služeb a produktů, aniž by mezi nimi byl jasný rozdíl. S definicí e-výpůjček a souvisejících produktů mohou pomoci tři dokumenty: pracovní dokument EBLIDA "Klíčové zásady pro pořizování e-knih a přístup k nim", vydaný v roce 2021;³³ dokument IFLA z roku 2014 o e-výpůjčkách v anglosaském obchodě s e-knihami;³⁴ a nedávný dokument Library Futures (2022), který se zabývá politikou a propagací digitálních knihoven.³⁵

Definice se v průběhu času mění. V dokumentu EBLIDA z roku 2012 a v politickém dokumentu Budoucnost knihoven z roku 2022 jsou e-knihy definovány stejně: "kniha" nebo "textový dokument" "sestavený nebo převedený do digitálního formátu pro zobrazení na obrazovce počítače nebo na ručním (přenosném) zařízení".³⁶

³³ EBLIDA (2012).

³⁴ IFLA (2014).

³⁵ Budoucnost knihoven (2022).

³⁶ EBLIDA (2012) a Library Futures (2022).

IFLA kategorizuje různé projevy elektronických knih, ať už se jedná o:

- ve vlastnictví jednotlivce nebo knihovny nebo častěji licencované od vydavatele/prodejce;
- obsažené ve sbírce nebo svazku elektronických knih prodávaných jako jeden celek;
- rozšířené nebo doplněné o audiovizuální nebo jiné prvky, jako jsou údaje globálního polohového systému (GPS), jako součást jednoho souboru nebo prostřednictvím odkazů na samostatný soubor (samostatné soubory);
- koexistuje s tištěnou knihou téhož textu nebo nemá fyzický ekvivalent;
- stažené do zařízení nebo streamované, což vyžaduje připojení k internetu při každém čtení díla;
- vydaná obchodním nakladatelstvím nebo vydaná vlastním nákladem pro širokou veřejnost (nejčastější chápání), ale může se jednat i o vědeckou nebo odbornou monografii vydanou subjekty, jako jsou univerzitní nakladatelství nebo profesní organizace.³⁷

Pro účely této příručky se digitální verze časopisů a novin nepovažují za elektronické knihy.

Dokument o budoucnosti knihovny také definuje "digitální audioknihy" jako "zvukový záznam čtení jakékoli literární produkce, který byl převeden do digitálního zvukového souboru nebo zveřejněn v digitálním zvukovém souboru, který lze poslouchat na počítači nebo přenosném elektronickém zařízení".³⁸ Definice digitální audioknihy byla velmi potřebná, protože v současných zprávách knihoven výpůjčky digitálních audioknih v rámci elektronických výpůjček výrazně převyšují výpůjčky elektronických knih.

"Příruční" nebo "přenosná" zařízení jsou "jakákoli samostatná elektronická zařízení pro osobní použití ke komunikaci, čtení, prohlížení, poslechu, hraní videoher nebo práci s počítačem, včetně mobilního telefonu, tabletu, elektronické čtečky knih a dalších podobných zařízení".³⁹ Dokument EBLIDA navíc zásadně rozlišuje mezi "uživatel" - jakoukoli osobou využívající služeb knihovny – a "registrovaným uživatelem" - uživatelem, který se v knihovně zaregistroval a jehož totožnost je knihovně známa.⁴⁰

Podle dokumentu EBLIDA je e-výpůjčka "zpřístupnění digitálního objektu k užívání na omezenou dobu a nikoliv za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu", a to buď tak, že se uživateli umožní přístup k dílu na určitou dobu, po jejímž uplynutí je přístup odepřen, nebo tak, že se uživateli umožní stáhnout si do počítače nebo čtecího zařízení samodestruktivní verzi díla, takže se soubor po uplynutí předem stanovené doby zničí.⁴¹ Podle dokumentu IFLA je elektronická výpůjčka "dočasné poskytnutí elektronické knihy knihovnou registrovanému uživateli k použití mimo prostory knihovny a v knihovně, pokud si to uživatel přeje" za podmínek, které mohou být "diktovány kupní smlouvou, licencí nebo samotnou knihovnou [...] nebo čtecím zařízením od dodavatele, vydavatele nebo serveru knihovny".⁴² V terminologii Library Futures znamená výpůjčka "vytvořit a předat uživateli knihovny kopii elektronické knihy nebo digitální audioknihy a po uplynutí výpůjční lhůty tuto kopii smazat".⁴³

Na straně nabídky je "vydavatel" "jakákoli osoba, která se zabývá výrobou, šířením nebo prodejem knih, časopisů nebo jiných literárních děl, včetně děl v digitální podobě, která se skládají z textu, obrázků nebo obojího, a digitálních audioknih". Tuto definici lze rozšířit i na agregátory, kteří uzavírají smlouvy s knihovnami za účelem poskytování materiálů ke koupi nebo licencí od vydavatelů.⁴⁴

Ze všech těchto definic lze vyvodit, že "bezpodmínečné 'výpůjční právo' by nepochybně mohlo vést k tomu, že [...] dílo, které je zakoupeno a zpřístupněno veřejnosti prostřednictvím internetu, nemusí nikdo další kupovat. Je tedy zřejmé, že je třeba omezit užití děl zpřístupněných jako digitální soubory způsobem, který tomuto

---

³⁷ IFLA (2014).

³⁸ Budoucnost knihoven (2022).

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ EBLIDA (2012).

⁴¹ Tamtéž.

⁴² IFLA (2014).

⁴³ Budoucnost knihoven (2022).

⁴⁴ Tamtéž.

scénáři zabrání."⁴⁵

Omezení užití děl a zároveň zlepšení přístupu k informacím pro všechny lze provést za podmínek, které bychom nazvali "udržitelným autorským právem" - kompromisem mezi obchodními modely vydavatelů, potřebou knihoven zajistit široký přístup k elektronickému obsahu a efektivním využitím veřejných výdajů na financování služeb knihoven.

PŘÍLOHA 3: DOTAZNÍK EBLIDA O ELEKTRONICKÝCH VÝPŮJČKÁCH V EVROPĚ

Elektronické půjčování v rámci ekonomiky knih

Průzkum zaměřený především na veřejné knihovny

Proč existuje v Evropě tolik různých modelů e-půjček? Lze v tomto nesourodém prostředí předpokládat jednotnost postupů a řešení? A jaké jsou v této oblasti příslušné role veřejných orgánů a veřejných knihoven?

Navzdory postupnému rozvoji nabídky elektronických knih se knihovny při zavádění e-vypůjček stále potýkají s mnoha obtížemi. Tyto obtíže jsou různého charakteru – právní, technické a finanční. Pro některé odborné knihovníky je e-vypůjčka posuzována především z právního hlediska, kdy uznání odchylného statusu digitálních knihovnických transakcí ve vztahu k autorským zákonům legitimizuje praktiky otevřeného přístupu prostřednictvím obvyklého spravedlivého užití.

Tato metodika je sice cenným přístupem, nicméně má určitá omezení: v evropském systému autorského práva nemají soudci stejnou volnost při výkladu práva jako v anglosaském systému, kde je právo na přístup k digitálním publikacím založeno na spravedlivém užití. Na druhou stranu rozsudek Soudního dvora Evropské unie (ve věci proti nizozemské asociaci knihoven vůči nadaci Leenrecht, věc C-174/15) učinil významný krok směrem k rozvoji elektronického půjčování v knihovnách. Soudní dvůr EU rozhodl, že půjčování e-knih v knihovnách je analogické půjčování tištěných knih, pokud jsou knihy půjčovány v modelu "jeden výtisk – jeden uživatel" (jakmile jeden čtenář e-knihu vrátí, druhý čtenář si ji vyzvedne atd. bez data vypršení platnosti). Mohou být proto zahrnuty do oblasti působnosti směrnice 2006/115 ze dne 12. prosince 2006 o právu na pronájem a půjčování za předpokladu, že autoři obdrží alespoň spravedlivou odměnu.

Jakékoli právní úvahy o elektronických vypůjčkách by se proto měly točit kolem dvou principů: na jedné straně principu svobodného přístupu k informacím, který je nezbytný pro fungování knihoven, a na druhé straně principu přiměřené odměny autorům. Z právního hlediska by měla být nalezena rovnováha mezi právem občanů využívat kulturu a obsah způsobem, který usnadňuje jejich individuální vzdělávací a kulturní rozvoj, a požadavky vznesenými nositeli práv. Tuto rovnováhu EBLIDA nazývá: udržitelné autorské právo.

Pouhé právní úvahy jsou však analyticky omezené a nepomáhají nalézt vhodné řešení problému, který je v knihovnách nastolen. Institucionální zázemí a ekonomické prostředí, které e-vypůjčky obklopuje, zahrnuje počet transakcí e-knih v knihovnách, obsah politiky veřejné moci, charakter obchodu s e-knihami (např. obliba e-knih mezi mládeží), praktiky spojené s akvizicí e-knih v knihovnách a kvalitu vzájemných vztahů mezi vydavateli a knihovnami. Všechny tyto faktory jsou určující pro strukturu ekonomiky elektronických knih, která je v případě obchodu s knihami utvářena především národním jazykem (jazyky), jímž se v různých zemích mluví, a jejich kulturním rozvojem, pokud jde o čtenářské dovednosti a přístup ke znalostem.

Jinými slovy, jazykový a kulturní rozsah šíření elektronických knih má velkou váhu při stanovování cílů a podstaty propagace knihoven, která má být rozvíjena na evropské úrovni, protože tato propagace musí být přizpůsobena struktuře obchodu s elektronickými knihami i národnímu knihovnímu systému – a není samozřejmé, že opatření zavedená v jedné zemi mohou být užitečná i v jiných zemích.

Tento holistický přístup – právní, ekonomický, institucionální – byl v odborných knihovnických kruzích i v oborových studiích často opomíjen. Kromě toho, že by tato metodologie poskytla pevnější základ pro pochopení politiky elektronického půjčování, umožnila by také síťovým knihovnám hrát větší roli v digitální distribuci elektronických publikací a lépe sloužit zájmům občanů – tím spíše, že *tous les jeux ne sont pas faits* v životním cyklu elektronických knih.

Tento průzkum EBLIDA o elektronických vypůjčkách v kontextu knižní ekonomiky, jehož výsledky budou známy

---

⁴⁵ EBLIDA (2012).

na jaře 2022, má obecný cíl položit základy "udržitelného autorského práva" ve veřejných knihovnách prostřednictvím zkoumání tří konkrétních aspektů:

- Závislost obchodu s elektronickými knihami a akvizice knihoven na národních ekonomických faktorech, právních omezeních a institucionálních požadavcích (počet uživatelů, procento publikací dostupných v digitálním formátu, kupní síla knihoven, role zprostředkujících vrstev, které jednají s vydavateli jménem knihoven);
- Úloha vnitrostátních orgánů veřejné moci při výběru modelu elektronického půjčování;
- Potenciální síla síťového systému, v němž je agregována poptávka knihoven, s aktivní kulturní politikou v oblasti elektronických knih, kterou provádějí knihovny, vedle řešení zaměřených na postupy otevřeného přístupu a nad jejich rámeč.

Prvky pro průzkum elektronického půjčování v rámci knihovního hospodářství Obecné údaje a právní rámec

- Jaký je počet transakcí elektronických půjček ve vašich zemích?
- Jaký je podíl elektronických půjček na celkovém počtu výpůjčních transakcí v procentech?
- Mohli byste rozdělit e-výpůjčky podle kategorií knihoven (akademické, veřejné, školní)?
- Mohli byste rozdělit transakce elektronického půjčování na regionální úrovni?
- Mohli byste rozdělit transakce elektronického půjčování podle kategorií předmětů?
- Jaké jsou hlavní potíže / výhody při shromažďování údajů o elektronických půjčkách ve vaší zemi?
- Který právní předpis / smluvní dohoda upravuje elektronické půjčování ve vaší zemi?
- Jakým způsobem se e-výpůjčky realizují (prostřednictvím zprostředkujících subjektů, které jednají jménem knihoven, národní agentury, individuálními dohodami jednotlivých knihoven nebo knihovních systémů)?
- Který institucionální nebo soukromý subjekt je pověřen výběráním licenčních poplatků za elektronické půjčování jménem knihoven? Hrají knihovny nějakou roli v jeho řízení?
- Jsou místní postupy v souladu s judikaturou Soudního dvora EU 174-15?
- Jaké jsou hlavní potíže / výhody při vytváření právního rámce pro elektronické půjčování ve vaší zemi?

Interakce mezi autory/vydavateli/knihovnami

- Jaký je obchodní model, na němž jsou založeny postupy elektronického půjčování ve vaší zemi?
- Jaký je podíl vydavatelů, kteří distribuují digitální publikace pro účely e-výpůjček?
- Jaké jsou požadavky vydavatelů (např. embarga)?
- Uplatňují vydavatelé vůči knihovnám diskriminační ceny ve vztahu k jednotlivým kupujícím?
- Jak jsou zařízení DRM implementována a kdo se jimi zabývá?
- Jaké jsou hlavní kritické body takové interakce?
- Jak se posuzuje míra pirátství a podle jakých kritérií se tato míra posuzuje?
- Domníváte se, že elektronické půjčování je způsob, jak kontrolovat (nebo zvyšovat) pirátství v informační sféře?
- Je pirátství (nebo strach z možných pirátských praktik) hlavní překážkou pro autory a vydavatele v digitalizaci?

Úloha knihoven a veřejné správy

- Jakým způsobem se e-knihy nakupují (jednotlivé e-knihy, nákup souborů atd.)?
- Jaká omezení jsou stanovena pro používání elektronických knih v knihovnách?
- Sdružují se veřejné knihovny při jednání s autory / nakladateli / kolektivními správci do konsorcií?
- Jak byste popsali a porovnali mechanismy e-výpůjček zavedené v akademických knihovnách a ve veřejných

knihovnách?

- Existují zprostředkovatelé, kteří pomáhají knihovnám při jednání s nakladateli (např. Onleihe v Německu, PNB ve Francii nebo MLOL v Itálii)?
- Uvědomují si knihovny, že vytváření sítí je pro jednání s vydavateli klíčové? Proč?
- Uvědomují si knihovny, že pokud je obsah králem, je role distributorů elektronických knih rolí tvůrců?
- Je e-výpůjčka uznávaným opatřením na podporu knižní oblasti?
- Jaká další doprovodná opatření přijímají veřejné orgány na podporu šíření elektronických knih a politiky čtení? Mohli byste je kategorizovat?
- Do jaké míry jsou profesní organizace a zúčastněné subjekty spokojeny s mechanismy elektronických půjček?
- Jaká je roční částka za e-výpůjční služby v knihovnách?
- Jak se tyto peníze přerozdělují mezi držitele práv?
- Jaký je podíl služeb elektronických půjček na ročním obratu vydavatelství v procentech?
- Je možné vyčíslit honoráře za e-výpůjčky v procentech k průměrné odměně autorů?
- Co je na přerozdělovacích mechanismech rovného/nerovného?

Postupy uživatelů

- Jsou uživatelé knihoven spokojeni s elektronickými výpůjčními službami? Konzultují tradiční knihy a e-knihy bez ohledu na jejich formát?
- Jsou k dispozici oficiální statistiky konzultací o elektronických půjčkách?
- Jak velké je rozšíření e-knih mezi dětmi a dospívajícími?
- Jsou uživatelům k dispozici také čtečky elektronických knih, pokud je to možné?

Další

- Existuje ve vaší zemi nebo konkrétní organizaci nějaký problém týkající se elektronických půjček, který nebyl v tomto dotazníku řešen? Pokud ano, jsou tyto otázky : .....

KAPITOLA DRUHÁ: AKVIZIČNÍ POLITIKA VEŘEJNÝCH KNIHOVEN, OTEVŘENÝ PŘÍSTUP A SOUVISEJÍCÍ STRATEGIE V OBLASTI AUTORSKÝCH PRÁV ZÉLIA PARREIRA A GUISEPPE VITIELOO

PŘEDMLUVA

AUTOR TON VAN VLIMMEREN

O autorských právech lze říci to, co Winston Churchill o demokracii, že jsou nejhorší formou odměny autorům, s výjimkou všech ostatních forem odměny, které byly čas od času vyzkoušeny. EBLIDA se plně hlásí k otevřenému přístupu, jak byl formulován v iniciativě BOAI (Budapest Open Access Initiative), tedy "celosvětově elektronické distribuci recenzované časopisecké literatury a zcela volnému a neomezenému přístupu k ní pro všechny vědce, badatele, učitele, studenty a další zvědavé mozky".

Pokud jde o knižní obchod, je však třeba dodržovat jinou strategii a celá historie EBLIDA napovídá, že tato strategie by měla spočívat v neustálé spolupráci s nakladateli a v případě potřeby i v opozici vůči nim. Tento článek informuje o hlavních problémech v řetězcích vědecké komunikace a obchodu s knihami a o tom, jak by měly vědecké knihovny a veřejné knihovny čelit současným výzvám. Zabývá se hlavními rozdíly mezi autorstvím ve vědecké komunikaci a autorstvím v hodnotových řetězcích knižního obchodu s důrazem na to, jak je v obou řetězcích zajišťována kvalita. Stručně řečeno, výběr vědeckých článků a pojištění kvality je v řetězci vědecké komunikace veřejnou snahou. Je placen z veřejných peněz, orientován v globálním měřítku, garantován recenzním řízením a akademickou kontrolou důkazní povahy jeho obsahu. V knižním obchodě je naopak pojištění kvality v kompetenci jednotlivců (autorů) a soukromých společností (nakladatelů), kteří v rámci svých rolí vytvářejí umělecké a/nebo vzdělávací dílo často orientované na malou kulturní a jazykovou skupinu a uvádějí je na trh na vlastní riziko a náklady.

Zpráva rovněž popisuje současný stav strategií otevřeného přístupu, které uplatňují vědecké knihovny. Zaměřuje se na velké úspěchy hnutí otevřeného přístupu a na odolnost vědeckých knihoven vůči tvrdým ekonomickým omezením, která stanovil oligopol akademických vydavatelů. Rozšiřuje také strategické mezery, kterým výzkumné knihovny čelí, když se obrací k distribuci, a co se veřejné knihovny mohou naučit ze zkušeností vědeckých knihoven.

Zpráva rovněž popisuje současný stav strategií otevřeného přístupu, kterou by mohly veřejné knihovny uplatňovat v digitálním prostředí. Knižnímu obchodu do značné míry dominuje papírová podoba. Skutečnost, že tento sektor technologicky zaostává ve vztahu k řetězci vědecké komunikace, lze proměnit v příležitost. *Tous les jeux ne sont pas faits* ve vztahu mezi knižním obchodem a veřejnými knihovnami za předpokladu, že tyto knihovny budou připraveny převzít iniciativu v digitálním prostředí a navázat na to, co již bylo učiněno, co se dělá a co by mohlo být učiněno.

Politici a tvůrci politik v Evropě se nyní snaží ukázat, že krize způsobená pandemií nebude promarněna. Vynakládají obrovské množství prostředků do mechanismu obnovy a odolnosti pro postcovidovou éru. Stejně jako tvůrci politik by i evropské knihovny měly prokázat, že neohrozí finanční příležitosti, které se jim v evropském kontextu naskytly. Je čas pro právníky a soudní odborníky a čas pro strategickou politiku a plánování knihoven. Domnívám se, že pro účely autorského práva nastal čas pro razantní změny v politice a prozíravé plánování knihoven.

ÚVOD

Politici a tvůrci politik v Evropě nyní financují gigantické investiční plány pro postcovidovou dobu. Stejně jako tvůrci politik by měly i evropské veřejné knihovny prokázat, že jsou schopny tyto příležitosti maximálně využít a udržet "normální" digitální knihovny, které vytvořily a/nebo podpořily během krize Covidu. V expandující digitální knihovně nelze jednání PL s vydavateli řídit starým tradičním způsobem. Měla by být vytvořena politika, která by usnadnila vypracování životaschopných projektů s realistickými požadavky a cíli.

Do politiky získávání vědeckých knihoven pronikla iniciativa BOAI (Budapest Open Access Initiative), která byla zahájena v roce 2002. BOAI je i v současnosti (spolu s Lessigovými teoriemi a programy Pirátské strany) základním motorem pro činnost v oblasti vědeckých knihoven.

Otevřený přístup (OA) dosáhl velkého pokroku díky řadě úspěšných projektů, platform a dalších iniciativ. I

když účet za akvizice vědeckých knihoven zůstává vysoký, OA přispěl ke stabilizaci trhu a k aktivizaci zastánců produktů a kanálů, které jsou alternativou k oligopolu komerčního vědeckého publikování. To, čeho bylo dosaženo v oblasti vědeckých knihoven, lze přenést na veřejné knihovny, ale pouze s úpravami a přizpůsobením, které odrážejí odlišnou povahu knižního obchodu ve vztahu k vědecké komunikaci.

V knižním obchodě je autorství a výběr kvalitní produkce – veřejná činnost v řetězci vědecké komunikace – v kompetenci soukromých společností a jednotlivců. Ačkoli je vědecká komunikace plně digitalizována, pronikání digitálních technologií do odvětví knižního obchodu stále není plošné – papírová forma představuje velkou většinu publikací, až 90-95 %. Navzdory rostoucímu prodeji elektronických knih a elektronickým výpůjčkám v knihovnách během krize Covid-19 zůstává podíl digitálních publikací v knižním obchodě stejný.⁴⁶

To může být důvodem, proč veřejné knihovny odložily své úvahy o politice vyjednávání a své interakci s knižním obchodem v digitálním prostředí. To také znamená, že *tous les jeux ne sont pas faits* pro veřejné knihovny. Jak by měly postupovat? Měly by přijmout Budapeštskou deklaraci (2002) v její současné podobě? Nebo by měly vytvořit vlastní iniciativu?

Tento článek ilustruje zvláštní povahu obchodu s knihami ve vztahu k vědecké komunikaci a hlavní rozdíly mezi akviziční politikou vědeckých a veřejných knihoven. Zohledňuje tržní omezení, ale také příležitosti. V rámci současné evropské legislativy tento článek také popisuje některé možné modely akvizičních politik veřejných knihoven a s nimi související strategie v oblasti autorských práv. Životaschopným modelem ve středně velkých zemích by například mohlo být zřízení centralizovaného subjektu, který by vyjednával práva s vydavateli, a decentralizovaných distribučních míst, kde by se zdroje chráněné autorským právem kombinovaly s OA zdroji, blogy, rozhovory s uživateli a dalšími užitečnými nástroji.

Hlavním cílem tohoto článku je proto:

- Ukázat hlavní rozdíly mezi knižním obchodem a vědeckou komunikací a jak tyto rozdíly ovlivňují akviziční politiku veřejných a vědeckých knihoven,
- Vytvořit vhodnou politiku veřejných knihoven, která může přispět k vytvoření "bohatých" platformů částečně ovládaných veřejnými knihovnami.

Tento článek je doplněn SWOT analýzou, které ilustruje, jak jsou veřejné a vědecké knihovny v současné době začleněny do řetězce knižního obchodu / vědecké komunikace. Pro každý z článků řetězce – autorský, produkční a distribuční – jsou v přílohách uvedeny tabulky SWOT, jejichž cílem je vycházet ze silných stránek a příležitostí veřejných a vědeckých knihoven a posílit jejich postavení v rámci řetězce. Lze doufat, že vhodnou politikou zlepší veřejné knihovny své vyjednávací schopnosti a také vytvoří strategii v oblasti autorských práv, která jim může pomoci hrát v řetězci knižního obchodu výraznou roli.

1. VĚDECKÁ KOMUNIKACE A KNIŽNÍ OBCHOD – JAKÝ JE MEZI NIMI ROZDÍL?

Vydavatelský sektor není monolitem, ale velmi různorodým a diverzifikovaným odvětvím, které často funguje nahodile. Vědecká komunikace je pouze částí vydavatelského průmyslu; nahlížet na ni jako na dominantní model v oblasti vydavatelství je nejen zavádějící, ale může způsobit falešnou představu o kvalitě interakce mezi veřejnými knihovnami a jejich vydavatelskými protějšky. Může také vyvolat nedorozumění ohledně produktů a služeb, které jsou vydávány v rámci řetězce, jehož jsou knihovny součástí. Mezi vydáváním a uváděním na trh vědeckého časopisu a vydáváním a uváděním na trh literárního díla, obvykle v podobě knihy, je ve skutečnosti jen málo společného. Níže uvedené body zdůrazňují hlavní rozdíly mezi vědeckou komunikací (bod 1) a knižním obchodem (bod 2).

A) Autorství

A1. Ve vědecké komunikaci je autorství a výběrové řízení ve veřejných nebo neziskových rukou. Vědci/výzkumní pracovníci píšící články, akademičtí pracovníci nabízející výsledky svého výzkumu akademické sféře jsou obvykle zaměstnanci na univerzitách / výzkumných centrech. Autorství se neomezuje pouze na tvůrce, ale zahrnuje i další výzkumné pracovníky / akademické pracovníky, kteří přijímají výběr článků ke zveřejnění a komentují / doplňují vědecký článek v rámci recenzního řízení zdarma. Akademičtí pracovníci, kteří jsou náruživými čtenáři vědeckých časopisů, jsou obvykle zaměstnanci univerzit. Autoři vědeckého článku

⁴⁶ Habran (2020), s. 121.

neočekávají za svůj publikovaný výzkum žádnou ekonomickou odměnu, ale upevnění své akademické pověsti generované zápisem do seznamu autorů v recenzovaném časopise s vysokým impakt faktorem. V důsledku toho by duševní vlastnictví takové práce mělo být veřejné (a nikoli osobní) a práva vydavatelů by měla být omezena na hodnotu, kterou v řetězci přidávají.

A2. Knihy píše autoři, kteří se živí nebo si zvyšují vlastní příjmy ze své publikované tvorby. Autoři v knižní branži mohou mít k psaní osobní motivaci (tzv. "psychický příjem");⁴⁷ nicméně na sebe vzali osobní riziko, že si zvolili knižní kanál jako způsob šíření a zviditelňování svého uměleckého talentu. Zpravidla sjednávají svá autorská práva s nakladateli, kteří obvykle plní tyto funkce:

- a) objevují nové autory, témata a formy publikování;
- b) financují zhotovení díla;
- c) berou na sebe závazek šířit a distribuovat díla napsaná autory;
- d) propagují nejen dílo jednotlivého autora, ale celou vydanou sbírku;
- e) jako soukromé společnosti mají povinnost dosahovat zisku.⁴⁸

Autorský proces v knižním obchodě je v soukromých rukou, proto může mít duševní vlastnictví veřejnou složku (dílo je zveřejněno a jako takové by se mělo co nejvíce rozšířit), nicméně autoři by měli užívat plodů svého talentu a práva vydavatele by měla být odměněna za hodnotu, kterou v řetězci přidávají.

B) Produkty.

B1. Ve vědecké komunikaci je publikačním výstupem obvykle časopis, bulletin a jakýkoli jiný publikační formát, který umožňuje rychlé šíření výsledků výzkumu. Vědecký časopis je peer-to-peer produkt: šéfredaktorem a jejím vědeckým výborem jsou obvykle prestižní akademičtí pracovníci v oblasti specializace publikace. Pokud se nejedná o publikaci s otevřeným přístupem, je časopis obvykle získáván prostřednictvím předplatného, které platí univerzitní knihovny, ačkoli jak cena vědeckých periodik, tak obchodní modely vědeckých vydavatelů se v posledních dvaceti letech výrazně změnily. S výjimkou humanitních a společenských věd jsou knihy ve vědecké komunikaci sekundárním produktem.⁴⁹

B2. Vydavatelským výstupem v oblasti knižního obchodu je kniha. Jak již bylo uvedeno, knihy jsou výsledkem uměleckého talentu a úsilí vydavatele, který na sebe bere finanční riziko výběru, zhotovení a šíření. Knižní obchod má nízké bariéry pro vstup nových subjektů na trh; to je důvod, proč je považován za odvětví, kde je lépe zaručena svoboda projevu a mnohost a rozmanitost názorů a vyjádření, pokud je srovnáváme s jinými médii – filmem, hudbou a dalšími zábavními odvětvími.

C) Ekonomika publikování

C1. V tomto odvětví dominuje několik vědeckých nakladatelství. Trh s vědeckými publikacemi se postupně stal oligopolním: v letech 1973-1990 se současných pět dominantních vydavatelů podílelo na publikované produkci dohromady méně než 10 %. Do roku 2013 se jejich podíl zvýšil na více než 51 %, což znamená, že v roce 2013 byla většina článků publikována v časopisech, které patří pěti komerčním vědeckým vydavatelům. "Konkrétně v roce 2013 připadá na Elsevier 16,4 % všech článků SSH (4,4násobný nárůst od roku 1990), na Taylor & Francis 12,4 % (16násobný nárůst), na Wiley-Blackwell 12,1 % (3,8násobný nárůst), na Springer 7,1 % (21,3násobný nárůst) a na Sage Publications 6,4 % (4násobný nárůst). Celkově lze říci, že v těchto dvou širokých oblastech vědeckého poznání připadá na pět vydavatelů více než polovina dnes vydávaných časopisů."⁵⁰

C2. Celková tržní hodnota knih byla v roce 2017 odhadnuta na 36-40 miliard eur. V roce 2015 vydali evropští nakladatelé 575 000 nových titulů – toto množství titulů se rok od roku zvyšuje.⁵¹ I knižní obchod se stal oligopolním, lví podíl na trhu zaujímá několik nakladatelství. Například ve Francii tvoří v roce 2018 deset předních nakladatelství (s sadou nakladatelských značek pod jejich kontrolou) 88,9 % nakladatelského obrátu

---

⁴⁷ Cuntz (2018).

⁴⁸ Schuwer (2002), kap. 1.

⁴⁹ Vitiello, G (2020).

⁵⁰ Larivière V, Haustein S, Mongeon P (2015).

⁵¹ FEP (2017), s. 2.

(u tří z nich 62 %).⁵² V Německu se přibližně 7 % vydavatelů podílí na celkovém obratu 95 % a 40 největších vydavatelů (kteří představují 2 % všech vydavatelů ve vydavatelských statistikách) tvoří 78,8 % celkového obratu vydavatelství. Malí a střední vydavatelé (87 % všech vydavatelů) tvoří pouze 6 % vydavatelského obratu.⁵³ V Portugalsku vydali v letech 2013-2017 13 % titulů dva velcí vydavatelé, kteří představují 0,3 % vydavatelských domů (667).⁵⁴ A ve Španělsku, kde počet vydavatelů zůstal mezi lety 2013 a 2017 téměř stejný - 3 086 v roce 2013 a 3 032 (2017), se počet vydavatelů v roce 2013 a 2017 téměř nezměnil.⁵⁵ - 46 nakladatelů, kteří představují 2 % všech nakladatelů, ovládá trh s vydavatelskou produkcí přesahující 300 titulů ročně.⁵⁶

Navzdory této vysoké míře koncentrace existuje ve všech evropských zemích hustá síť nezávislých nakladatelství, pokud se nezávislostí rozumí (alespoň v Německu) "nakladatelství, které nepatří do žádné skupiny, má profesionální vydavatelskou a obchodní strukturu a vydává alespoň dva tituly ročně".⁵⁷ Tato nakladatelství vykazují vysokou odolnost a podstupují větší riziko než přední nakladatelské společnosti, protože prodej jejich knih není podporován "přátelským" distribučním systémem.

D) Globální/místní

D1. Několik málo podniků působících v segmentu vydávání vědeckých sdělení působí na celosvětové úrovni a jako standardní jazyk používají angličtinu. Existují zde vysoké vstupní bariéry, a to i kvůli nákladům na platformy vyvinuté pro vytváření databank článků, kde se provádějí indexační služby a hodnotící funkce. Odvětví je technologicky náročné, s vysokou úrovní zákaznický orientovaných technologií a nástrojů umělé inteligence.

Není tedy překvapením, že se čtyři z největších vědeckých nakladatelství umístila v žebříčku Publishers Weekly za rok 2017 mezi prvními osmi největšími nakladateli na světě:⁵⁸

---

⁵² Francie (2019).

⁵³ Peischel (2019).

⁵⁴ Portugalsko (2021); APEL (2021)

⁵⁵ Orús, A (2021)

⁵⁶ Enelmar (2021)

⁵⁷ Portugalsko (2021); APEL (2021)

⁵⁸ Milliot (2018).

2017 Hodnost	2016 Hodnost	Vydavatelská skupina nebo divize	Mateřská společnost	Země	2017 Příjmy	2016 Příjmy
1	1	Pearson	Pearson PLC	VELKÁ BRITÁNIE	\$6,070	\$5,617
2	2	Skupina RLEX	Reed Elsevier PLC & Reed Elsevier NV	Velká Británie / USA / Nizozemsko	\$5,609	\$4,864
3	3	Thomson Reuters	The Woodbridge Company Ltd.	Kanada	4,941\$	\$4,819
4	4	Bertelsmann*	Bertelsmann AG	Německo	\$4,240	\$3,697
5	5	Wolters Kluwer	Wolters Kluwer	Nizozemsko	\$3,994	\$3,384
6	6	Hachette Livre	Lagardère	Francie	\$2,735	\$2,390
7	7	Grupo Planeta	Grupo Planeta	Španělsko	\$1,974	\$1,889
8	10	Springer Nature	Springer Nature	Německo	\$1,956	\$1,715

*Tyto údaje se vztahují k roku 2017; v roce 2019 společnost Bertelsmann koupila Penguin, čímž posílila své postavení na trhu; viz Bertelsmann získává plné vlastnictví Penguin Random House, <https://www.bertelsmann.com/news-and-media/news/bertelsmann-acquires-full-ownership-of-penguin-random-house.jsp?atn=&abp=>.

D2. Národní knižní obchod běžně funguje v tištěné podobě na jazykově omezeném trhu, který je velmi omezený v případech, kdy počet mluvčích daného jazyka nepřesahuje několik set tisíc (baltské, slovanské nebo balkánské jazyky). I v případě větších trhů, kdy daným jazykem mluví několik milionů lidí, existuje přirozená bariéra, která neumožňuje další expanzi, ale je nezbytná pro zachování národního jazyka a kulturní identity národa. Německý knižní obchod patří k největším v Evropě, nicméně srovnání obratu velkých hráčů v oblasti vědecké komunikace a obratu velkých společností vydávajících v němčině ukazuje, že zatímco první počítají v tisících milionech (protože jsou vědecké, a protože vydávají v angličtině), druhé počítají v desítkách milionů, jak ukáže následující tabulka:⁵⁹

⁵⁹ Boersenverein des deutschen Buchhandels (2019).

Vydavatel	Obrat v mil. eur
1 <u>Random House</u>	293,0
2 <u>Bastei Lübbe</u> (nezávislá)	84,0
3 <u>Carlsen</u> (součást švédské skupiny <u>Bonnier</u>)	70,7
4 <u>S. Fischer</u> (součást skupiny <u>Holtzbrinck</u>)	67,2
5 <u>Rowohlt</u> (součást skupiny <u>Holtzbrinck</u>)	67,0
6 <u>Ravensburger Buchverlag</u> (součást herní a hračkářské společnosti <u>Ravensburger</u>)	61
7 <u>Dtv</u> (nakladatelství paperbacků společně pro 11 nakladatelů)	60,2
8 <u>Droemer Knauer</u> (součást skupiny <u>Holtzbrinck</u>)	57,9
9 <u>Ullstein</u> (součást skupiny <u>Axel Springer</u>)	46,1
10 <u>Hanser</u> (nezávislý)	43,4

E) Čtení ve vědecké komunikaci

E.1 Vědecká komunikace je uzavřený kruh: akademičtí autoři píšou pro akademické čtenáře – pro sebe a studenty vysokých škol. Hlavním produktem, který se v tomto segmentu pohybuje, je akademický článek a trh nezná krizi ani s ohledem na rostoucí počet článků napsaných asijskými vědci (výzkumníky). Očekává se, že v budoucnu mohou převládnout podobnější produkty, jako jsou videa experimentů, statistické tabulky, obrázky, digitální objekty, které jsou identifikovány identifikátory s nízkou úrovní granularity, jako je DOI (Digital Object Identifier). Nicméně tento trend se zatím nestal dominantním. Dominantní je naopak zavádění hodnotících systémů, jako je Impact Factor, který je hojně využíván univerzitami a výzkumnými centry. "Trh" s indikátory bude v budoucnu jistě růst.

E2. Čtení v knižním obchodě

Čtení knih je upadající praxe. Podle studie, kterou zveřejnil Börsenverein des Deutschen Buchhandels, se za pouhé čtyři roky, od roku 2013 do roku 2017, snížil počet prodaných knih o 17,8 %. Dlouhodobě rozšířený názor, že polovina německé populace si kupuje knihy, již není pravdivý; v roce 2017 si jednu knihu koupilo pouze 29,6 ml německých občanů, což odpovídá 44 procentům populace starší 10 let. Klesající čísla potvrzují i trendy čtení ve veřejných knihovnách, jak dokládá následující tabulka:

VÝPŮJČKY V KNIHOVNÁCH	2013	2014	2015	2016	2017	Varianta
Dánsko	1 895 534	1 828 621	1 715 132	2 067 263	1 983 489	4.64%
Estonsko	11 198	10 718	10 382	10 007	10 154	-9.32%
Finsko	68 985 936	68 547 619	67 944 365	67 337 146	66 602 013	-3.45%
Německo	374 897 196	364 005 121	363 215 343	335 439 623	346 032 584	-8.82%
Portugalsko	2 394 237	2 120 472	2 118 437	2 100 947	2 126 076	-11.20%
Slovinsko	26 332 506	25 755 260	25 796 762	25 692 211	24 365 483	-7.47%
Španělsko	56 563 781	52 054 604	51 745 244	48 292 336	46 970 378	-16.96%

Hlavním důvodem těchto trendů je nedostatek času a každodenní stres, které lidi odrazují od praktikování, jež vyžaduje pomalé sociální návyky a správné čtenářské dovednosti. V Německu – ale stejnou poznámku lze vztáhnout na všechny evropské země – je čtení méně přítomné v lidských zkušenostech a jeho praktikování bylo narušeno rychlou konzumací obsahu šířeného prostřednictvím Googlu, Facebooku, Instagramu, Twitteru a dalších sociálních médií. Dalšími konkurenty knihy jsou televizní seriály a streamovací platformy.⁶⁰

2. VEŘEJNÉ A VĚDECKÉ KNIHOVNY

JAKÝ JE MEZI NIMI ROZDÍL?

Veřejné a vědecké knihovny se liší v tom, jakou veřejnost oslovují. Toto tvrzení se může zdát samozřejmé, ale stojí za to ho uvést a zopakovat. Veřejné knihovny jsou otevřené a slouží všem: jejich pracovní oblastí je komunita, na kterou se obracejí. Jejich cílem je otevírat cesty k učení a čtení. Rozvíjejí všeobecné informační služby a zároveň podporují speciální služby, jako jsou aktivity spojené s pohádkami, poskytování nových titulů a obecně jakékoli další služby, které přispívají k rozvoji jednotlivců, dosažení sociálního začlenění a integraci jejich patronů do společnosti.

Vědecké knihovny mají specifický účel. Často se specializují na akademické obory a podporují přístup ke znalostem, které jsou uloženy v datových bankách, repozitářích a dalších cloudových službách poskytovaných vědeckými poskytovateli. Jejich pracovní vesmír je obvykle menší než u veřejných knihoven, ale je intenzivní a specifický: budují odborné oblasti a podporují znalosti ve všech jejich aspektech.

2.1 VEŘEJNÉ KNIHOVNY

K jakým informacím je ve veřejných knihovnách přístup? Kde a jak? Uživatelé veřejných knihoven chtějí obecně vědět, co je v knihovně k dispozici v souvislosti s předmětem jejich zájmu, ať už v analogové, nebo digitální podobě. Uživatelé jsou v první fázi svého výzkumu a mají konkrétní cíl, který chtějí splnit: projekt do školy nebo problém, který je třeba včas a vhodným způsobem vyřešit.

Nicméně tato typologie základních informací, která přiměla mnoho lidí, aby přišli do veřejné knihovny a vyhledali si základní informační zdroje, jako jsou soupisy nebo encyklopedie, se nyní nachází na webu. Délka, šířka a hloubka působnosti veřejných knihoven spočívá v jejich volnočasovém statusu – Jsou místem, kde se lidé sbližují, setkávají a rozvíjejí, a to s využitím vhodných materiálů, jako jsou knihy. Proto je prvním výdajem, který je třeba ve veřejných knihovnách s napjatým rozpočtem na akvizice snížit, literatura faktu.

Na začátku třetího tisíciletí může být zvláštní, že většinu nabízených produktů veřejných knihoven stále tvoří tištěná kniha. Je to odpověď knihoven na pozoruhodně vysokou poptávku po knihách. Není divu, že knihy představují největší (a někdy i jediný) podíl na akvizicích veřejných knihoven. Před několika lety se zdálo, že trh s CD a DVD je na vzestupu, ale internet a streamovací služby tento trend zvrátily. Produkty dostupné na webu

⁶⁰ Krise im Buchmarkt Studie (2018).

jsou přístupné na digitálních zařízeních bez pomoci knihovny.

Jak tedy mohou veřejné knihovny pokračovat v práci a být stále relevantní?

V poslední době některé teorie knihoven poukazují na roli veřejných knihoven jako třetího místa, uvolněné a volné infrastruktury mezi domovem a pracovištěm, příjemného místa pro trávení času, kde jednotlivci nacházejí příležitosti pro svůj rozvoj. Nezbytnou podmínkou pro plnění této "třetí" role je místo, a toto místo nemůže být prázdné; má být naplněno knihami a nabízenými službami.⁶¹

To je hlavní důvod, proč by se akvizice veřejných knihoven měly opět obrátit ke knihám. Knihovny nakupují nové tituly, sledují trh tištěných publikací a navazují partnerství s knihkupci a distributory. Zůstávají institucí vlastníci majetek hmotných informací, částečně také proto, že někteří pracovníci veřejných knihoven mohou být stále ukotveni v "kouzlu" tištěného papíru. Vzhledem k tomu, že poptávka po knihách se obvykle týká položek, které jsou v knihkupectvích velmi žádané.

Dilema pro veřejné knihovny je, zda mají nakupovat bestsellery ve velkém počtu výtisků, které se po odeznění hřebu mohou stát nadbytečnými.

Aktualizovaná sbírka je prvním kritériem přitažlivosti, jeho důsledkem je rozmanitost, protože publikace musí odrážet různé názory a myšlenkové proudy. Malí autoři, různé výrazové směry a literární žánry otevírají mysl a přispívají k formování kritického ducha a fundovaného občanství. Při plánování služeb a správě fondů představuje literatura 40 až 60 % knižních akvizic veřejných knihoven. A hlavním cílem zůstává upevňování čtenářských dovedností.

Přechod na digitální publikace v těchto knihovnách není snadný. Jen několik knihoven má pravidelné programy akvizice a půjčování elektronických knih; pokud se tak děje, probíhá to hlavně v městských centrech, kde uživatelé lépe zvládají nové přístroje, žádají technologické inovace a mají zájem o dematerializovanou četbu.

Váhání veřejných knihovníků s přijetím digitálních technologií jde ruku v ruce s nabídkou, která je stále chudá a nedokáže uspokojit rozmanitost požadovanou ve veřejných knihovnách. Velcí vydavatelé a distributoři nemají zájem investovat do trhu, který nenabízí záruku minimální úrovně zisku, jejich neochota se projevuje v možnosti zbrzdit nebo alespoň omezit prodej do veřejných knihoven. Knihovny také potřebují další investice do hardwaru, který umožní všem, včetně ekonomicky znevýhodněných osob, rovný přístup k publikacím.

Malým, ale důležitým krokem byla nabídka digitálních novin. Staré čítárny se ve veřejných knihovnách se změnilly v digitální přístupová místa pro čtení, kde je většina novinového obsahu dostupná v knihovně, doma, v kanceláři nebo v rekreačních střediscích, pokud má uživatel přístup k internetu a kompatibilní zařízení. To vyžaduje, aby byli uživatelé knihoven zaregistrováni (a je to dobré pro statistiky); vzdálené používání však nevyžaduje přítomnost lidí ve veřejných knihovnách a oslabuje jejich roli třetího místa.

Pandemie Covid-19 podpořila digitální formy elektronických půjček. Veřejné knihovny byly nuceny inovovat a vytvářet nové způsoby kontaktu s uživateli.⁶² Bohužel se mnoho těchto knihoven omezilo na vydávání publikací na sociálních sítích. Přechod na digitální veřejnou knihovnu předpokládá jak investice, tak dobrou politiku a plánování – jsou nyní, když pandemie postupně končí, jsou veřejné knihovny na pokraji digitálního přechodu?

To závisí na vyjednávacích schopnostech pracovníků veřejných knihoven. Ve světě tištěných knih dělají veřejné knihovny malé a časté akvizice, mají otevřené účty u místních knihkupců nebo spřátelených distributorů a ještě se jim daří nakupovat knihy přímo u malých nakladatelů. Zatímco vědecké a odborné publikace jsou prezentovány na celosvětové scéně vědců, místní akvizice prováděné veřejnými knihovnami jsou spojeny s místní kulturou, dědictvím a politikou a jako takové přispívají ke struktuře komunity.

Jaký je v digitálním prostředí prostor pro svobodu volby a svobodu projevu? Bude na silně monopolizovaném trhu prostor pro nové a neznámé hlasy? Open Access může v tomto prostředí hrát důležitou roli jako příležitost, jak dostat malé autory do povědomí veřejnosti. Toto řešení však vyžaduje mechanismus rovnocenný institucionálním repozitářům vědeckých knihoven a finanční vstup.

I bez větších investic do hardwaru a pořízování digitálních knihovních materiálů je jednou z důležitých služeb, které nyní veřejné knihovny vykonávají, boj proti falešným zprávám a zvyšování povědomí o dezinformacích a dezinformacích. Certifikované informace byly vždy povinností (ne-li posláním) veřejných knihoven, ale dnes

---

⁶¹ Oldenburg (1989).

získaly nový význam a relevanci. Aby si veřejné knihovny mohly představit bezpečné informační přístavy, je zapotřebí dvojí úrovně certifikace: výběr a certifikace prováděné vydavatelem a výběr a certifikace prováděné veřejnými knihovnami. Akvizici v knihovnách usnadňuje podpora výběru ze strany vydavatelů. Tato spolupráce se vztahuje i na e-knihy, certifikované informace v tištěném světě a certifikované informace prostřednictvím e-knih a e-publikací mají velmi mnoho společného. Oba formáty potřebují panoptikum recenzentů a editorů, kteří zpracovávají informace a pomáhají budovat kritické myšlení a úsudek komunity. U elektronických knih a publikací jsou však zapotřebí nové digitální dovednosti a také aktivní přístup k hodnocení a ověřování informací v digitálním prostředí.

2.2 VĚDECKÉ KNIHOVNY

Uživatelé vědeckých knihoven vědí, co hledají, a málokdy se uchylují k odborným znalostem knihovny, jakkoli je to kompetentní: mají kontrolu nad tím, co hledají. Pro badatele je důležité, jak se dostanou k relevantním informacím, které rozšíří jejich znalosti a posunou je na další úroveň jejich výzkumu. Informační potřeby jsou vysoké a intenzivní: nejnovější vědecké publikace, nejcitovanější autoři, publikace s nejvyšším impakt faktorem.

Vědecké knihovny mají pečlivě navržený rozvoj sbírek, který je silně spojen se zaměřením jejich zastřešující instituce a jehož cílem je podpora univerzitních kurzů a výzkumných trendů. Akviziční politika vědeckých je silně zaměřena na digitální referenční časopisy, přičemž většina aktualizovaných informací je uživatelům k dispozici na dosah ruky. Tištěné formáty byly téměř zcela nahrazeny digitálními materiály a novými formami zprostředkování informací; vlastnictví knihovních materiálů ponechalo prostor pro dočasný přístup ke svazkové agregaci periodik dostupných na platformách vědeckých vydavatelství.

Rozpočtová omezení směřují vědecké knihovny k získávání kombinace OA a placených zdrojů. Vzhledem k tomu, že jejich prvním kritériem výběru je impakt faktor, omezit digitální sbírky výhradně na zdroje v otevřeném přístupu je prakticky nemožné. RL mají povinnost poskytovat certifikované informace v reálném čase, aby zaručily, že jejich uživatelé – studenti a/nebo výzkumní pracovníci – mají přístup k nejlepšímu možným vzdělávání a provádění výzkumu; tím také přispívají k reputaci své výzkumné instituce.

Vědecká nakladatelství proto neúčtují vědeckým knihovnám pouze za obsah, který zprostředkovávají, nebo za redakční služby, které provádějí, ale především za pověst, kterou si vybudovala na základě svých publikačních výstupů. Technologie určené k zajištění rychlého a snadného přístupu ke zdrojům se změnily ve svůj opak: omezení obsahu prostřednictvím smluvních doložek a více než přiměřená cena odstraňující veškerá technologická omezení.

V reakci na toto přivlastnění trhu se regionální vydavatelé spojili do konsorcií a vznikla ad hoc sdružení, aby získali určitou páku při vyjednávání smluv s vydavatelem a přesunuli vyjednávací sílu z prodávajícího zpět na kupujícího. Některá z těchto konsorcií jsou financována díky štědré podpoře externích subjektů, jako jsou neziskové organizace; většina z nich je však podporována z peněz univerzit.

Tento systém je výhodný pro menší instituce, protože finanční účast v konsorciích má poskytnout rovné příležitosti všem členům, a proto je úměrná potenciálnímu počtu uživatelů. Menší univerzity platí méně, ale získávají přístup ke stejnému okruhu znalostí, který je určen pro velké instituce. Ne všechny vědecké knihovny sdílejí stejný portál vytvořený knihovnickými konsorciemi; největší univerzity si například vytvořily vlastní platformy.

V tomto ohledu je možnost výzkumných pracovníků provádět vytěžování textů a dat při hledání nových poznatků a znalostí zásadní pro pokrok ve výzkumu, kde existuje neomezený přístup k obrovskému množství informací uložených v databázích a úložištích. Vytěžování textů a dat je zaručeno prostřednictvím článku 3 Směrnice EU o autorském právu na jednotném digitálním trhu, která umožňuje výzkumným organizacím a institucím kulturního dědictví provádět vytěžování textů a dat z děl.

Vědci, výzkumní pracovníci a knihovníci jsou oprávněně znepokojeni šířením falešné vědy. Tomuto zvrácenému procesu lze čelit pouze posílením mechanismů vzájemného hodnocení zajišťujících spolehlivost publikovaných informací. Také ústřední postavení impakt faktoru jako nástroje určeného k regulaci prestiže, reputace a kariérního růstu je zárukou vědecké důvěryhodnosti. Oba nástroje podrobují obsah vědeckých informací širokému zkoumání, a proto osvědčují platnost zpřístupněných informací.

3. OTEVŘENÝ PŘÍSTUP VE VĚDECKÝCH A VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH

3.1 OTEVŘENÝ PŘÍSTUP VE VĚDECKÝCH KNIHOVNÁCH

Oficiální zahájení otevřeného přístupu má datum a název. Píše se 14. února 2002 a název zní Budapeštská iniciativa otevřeného přístupu. Od samého počátku byl OA zaměřen na změnu publikačních požadavků ve vědecké komunikaci a ve vědeckých časopisech:

"Stará tradice a nová technologie se spojily a umožnily vznik nebyvalého veřejného dobra. Starou tradicí je ochota vědců a učenců publikovat výsledky svého výzkumu ve vědeckých časopisech bez nároku na honorář, a to v zájmu bádání a poznání. Novou technologií je internet."⁶²

Mezi ideály zakotvené v Budapeštské deklaraci patří snadný přístup k obsahu ("odstranit překážky přístupu k této literatuře"), osobní obohacení a vzdělávání ("urychlit výzkum, obohatit vzdělávání, sdílet učení bohatých s chudými a chudých s bohatými") a bezplatný přístup k informacím ("Literatura, která by měla být volně přístupná online, je ta, kterou vědci poskytují světu bez nároku na odměnu").⁶³

BOAI nevznikla zčistajasna, ale byla výsledkem dlouhého období tzv. seriálové krize - tj. nákladů na předplatné časopisů, které rostly mnohem rychleji než index spotřebitelských cen. Statistiky zveřejněné Asociací vědeckých knihoven ukázaly, že cena periodik vzrostla od roku 1986 do roku 2000 o 210 %, zatímco index spotřebitelských cen a růst platů akademických pracovníků vzrostly ve stejném časovém úseku o 52 %, resp. 68 %.⁶⁴

Důvodem byly a stále jsou dva faktory: horizontální koncentrace a vertikální integrace v řetězci vědecké komunikace. Horizontální koncentraci představuje oligopol pěti velkých nakladatelství – RLEX Group (dříve Reed-Elsevier), Thomson Reuters, Wolters Kluwer, Springer Nature a Taylor & Francis – která mají dostatečnou sílu na to, aby mohla vědeckým knihovnám vnucovat své požadavky na prodej a ceny. Žádná z těchto společností se neuchyluje k externím distributorům, ale každá z nich má vlastní distribuční platformu, kde jsou vědecká periodika sdružována a nabízena vědeckým knihovnám. Platformy jsou inovativní nástroje, které nabízejí jakýkoli druh indexační služby a především zveřejňují statistiky o využívání svých uživatelů prostřednictvím impakt faktoru, což je ukazatel hodnotící počet přečtení jednotlivých periodik a počet citací autora nebo článku v jiných publikacích. Tyto služby jsou univerzitami a výzkumnými centry velmi ceněny, a to do té míry, že lze říci, že příjmy vědeckých vydavatelů jsou generovány stejně tak z produktů jako ze služeb, které poskytují.

Do oblasti působnosti hnutí otevřeného přístupu spadá široká škála produktů a služeb. Mezi produkty zaujímají první místo vědecké časopisy s otevřeným přístupem, ať už se řídí zlatým nebo zeleným modelem OA. Zlatý OA je takový, kdy vydavatelé zpřístupňují všechny články a související obsah okamžitě zdarma na webových stránkách časopisu, ale autorovi účtují za práci, kterou odvede při zpracování článku. Green OA je případ publikace, která je zveřejněna na webových stránkách kontrolovaných autorem (autoarchivace); publikace po vydání je zveřejněna po recenzním řízení, preprint je zveřejněn před recenzním řízením. Článek o OA na Wikipedii uvádí také případy hybridního OA, kdy jsou články v uzavřeném přístupu a v OA umístěny ve stejném čísle časopisu; bronzového OA, kdy je článek volně ke čtení na webových stránkách vydavatele, ale licenční podmínky nejsou jasné; "diamantového/platinového" OA, kdy recenzované časopisy sponzorované institucemi publikují OA články, aniž by požadovaly poplatky spojené se zpracováním článku. A konečně existuje také "černá" OA, kdy jsou články volně dostupné, ale až po porušení pravidel autorského práva.⁶⁵ Seznam OA časopisů je uveden v DOAJ, Directory of Open Access Journals.⁶⁶

OA se také vybavila souborem platform, které jsou významným oborovým přínosem. Příkladem je ArXiv, v zásadě archiv preprintů (tj. článků, které ještě nebyly recenzovány) v oborech fyzika, matematika, informatika, kvantitativní biologie, kvantitativní finance, statistika, elektrotechnika a systémová věda a ekonomie. Dalšími významnými vydavateli OA časopisů v režimu Gold OA jsou Public Library of Science, Hindawi Publishing

⁶² BOAI (2002).

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Frosio, G (2014); Guédon, J-C (2001).

⁶⁵ Otevřený přístup (Wikipedie).

⁶⁶ DOAJ.

corporation, MDPI a BioMed Central.

OA není jen novou publikační praxí, ale také hnutím, v němž působí řada aktivistů, politiků a filozofů. Aktivisty najdeme mezi vědci a knihovníky; jimi zahájené kampaně dosáhly významných výsledků: v roce 2002 zveřejnil Timothy Gowers, významný britský matematik, petici nazvanou Cena znalostí,⁶⁷ v níž vyzval výzkumné pracovníky, aby přestali podporovat časopisy vydavatelství Elsevier. Tato výzva k bojkotu zahrnovala téměř 20 000 podpisů.

Hnutí OA se také podařilo prosadit, že v mnoha zemích byla schválena politika OA. Podle nedávné zprávy SPARC- Europe jsou politiky OA v Evropě oficiální v 11 zemích a neoficiální ve 14 zemích. Zatímco Registr repozitářů s otevřeným přístupem (ROAR) uchovává databázi OA institucionálních repozitářů,⁶⁸ ROARMAP (Registry of Open Access Repository Mandates and Policies) (Registr mandátů a politik repozitářů otevřeného přístupu) (ROARMAP).⁶⁹ Je mezinárodní databáze politik. Dalším důležitým subjektem je cOAlition S,⁷⁰ koalice institucí vyvíjejících tlak na komerční vědecké vydavatele s cílem upevnit princip transformačních smluv, které se v krátkodobém nebo střednědobém horizontu odklánějí od modelu předplatného a pouštějí od paywallů nebo poplatků za články. Podle nedávného šetření bylo v roce 2019 31 % všech článků v časopisech dostupných v otevřeném přístupu a 52 % zobrazení článků se týkalo OA článků. Podle odhadů se v roce 2025 bude 44 % všech článků v časopisech a 70 % zobrazení článků týkat OA publikací.⁷¹

Spíše než horizontální koncentrace je to vertikální integrace produkce a distribuce v oblasti vědecké komunikace, která má nejrozporuplnější důsledky pro rozpočty výzkumných knihoven. Distribuce akademických časopisů internalizovaná do proprietárních platform posílila oligopol vědeckých vydavatelů. Navzdory začlenění postupů otevřeného přístupu jsme viděli, že jejich obrat, který obvykle pochází z akvizic akademických knihoven, stále roste a vykazuje ziskové marže stabilizované na úrovni přibližně 15-25 % jejich příjmů.

Vědecké knihovny byly méně účinné, pokud jde o vertikální integraci. Po léta vedly sterilní opozici vůči impakt faktorů, který je považován za pilíř, na němž stojí ekonomická hegemonie komerčních vědeckých vydavatelství. Uniklo jim, že Impact Factor je hlavním faktorem hodnocení vědy, akademií a samotných výzkumných pracovníků – což je v akademických institucích velmi potřebné. Nejméně ve dvou případech nedokázali využít své blízkosti k místům, kde se výzkum vytváří a projektuje.

Prvním byl projekt TULIP v roce 1992. V rámci průkopnického projektu realizovaného s vydavatelstvím Elsevier byla vědeckým knihovnám nabídnuta možnost distribuce digitálních publikací vědeckých vydavatelství v době, kdy ještě nebyla dokončena horizontální koncentrace a nedošlo k vertikální integraci. Důvod, proč vědecké knihovny tuto možnost odmítly, lze snadno pochopit. V projektu TULIP byly požádány, aby využily své technologie ke správě příjmů z autorských práv jménem společnosti Elsevier v prostředí, kde cena vědeckých časopisů již spirálovitě rostla. Spíše než jako příležitost se tento návrh jevil jako nehorázný požadavek zadat knihovnám správu Elsevieru zdarma.⁷²

Ještě více je třeba litovat toho, že vědecké knihovny nebyly na přelomu tisíciletí schopny vytvořit jimi spravované globální platformy, kde by se ukládaly, zpřístupňovaly a propojovaly s hodnotícími systémy zdroje s otevřeným přístupem. Tohoto úkolu se zhostil soukromý a neziskový sektor - ResearchGate, Academia.edu atd. Příležitost vytvořit distribuční systém tak byla ohrožena a vědecké knihovny se nemohly ujmout vedení při propojování hodnotících nástrojů s potřebami akademické obce, na kterou se odkazují.

3.2 TEORETICKÝ ZÁKLAD OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

Teoretický základ hnutí OA spočívá ve filozoficko-politickém úsilí o radikální změnu paradigmatu autorských práv. Tyto teze, oblíbené zejména v akademickém prostředí, volají po jednodušším uplatňování pravidel autorského práva, která jsou považována za překážku svobodného vyjadřování a za překážku inovací. Významný právník Lawrence Lessig, který patří k iniciátorům veřejných licencí Creative Commons, zdůraznil

⁶⁷ Náklady na znalosti (2012).

⁶⁸ ROAR.

⁶⁹ ROARMAP.

⁷⁰ Plán S.

⁷¹ Piwowar et al (2019).

⁷² Vitiello (2021).

zejména dva aspekty vedoucí k přehodnocení autorského práva: novou povahu digitální kultury a pospolitost kulturních produktů na webu.

Psaní a čtení byly po staletí považovány za dvě odlišné kulturní praxe, přičemž první z nich byl "romantický" akt spisovatele vyjadřující jeho genialitu v uměleckém díle, druhou pak praxe mlčícího čtenáře. S nástupem digitálních technologií mohou psaní a čtení probíhat současně; jsou předmětem neustálé interakce. Lessig tuto novou povahu digitální kultury nazývá Remix, která je založena na kultuře čtení a psaní a nahrazuje kulturu založenou pouze na čtení. Každé nové dílo založené na kultuře čtení/zápisu je technicky vzato odvozeným dílem podle autorskoprávních předpisů – obsahuje prvky díla chráněného autorským právem, ale je autonomní a odlišné od díla, z něhož vychází. Podle současných autorskoprávních předpisů může být každé odvozené dílo zveřejněno pouze se souhlasem držitelů autorských práv. Podle Lessigových teorií je remix na webu běžnou záležitostí, proto by mělo být používání odvozených děl povoleno, aby se podpořila inovace a další kreativita.

Dalším rysem, který Lessig identifikuje, je commonisation – správa společného dobra pomocí sdílených pravidel -, která umožňuje sdílení a využívání kreativity a znalostí. V předchozích teoriích jednotlivci, kteří mají otevřený přístup k určitému zdroji, jednají nezávisle podle vlastních zájmů, což způsobuje vyčerpání zdroje – říká se tomu "tragédie společného". Licence Creative commons představují odpověď, neboť umožňují sdílení souborů a inovace založené na kolektivní inteligenci.⁷³

Remix i creative commons podporují chápání internetu, kde ekonomický koncept nedostatku již nehraje roli. Internet se vyznačuje relativním dostatkem zdrojů. V tomto prostředí po nedostatku mohou být základní znalostní produkty nabízeny zdarma, zatímco pokročilejší produkty jsou placené nebo jsou nabízeny podle modelu freemium (zdarma + premium). Podle této teorie, kterou zpopularizoval Chris Anderson ve své knize *Free: the future of a radical price*, je informací dostatek a jsou zdarma, zatímco autorská práva znovu vytvářejí umělý režim nedostatku.⁷⁴

V politice se tyto akademické teorie prosadily vznikem pirátských stran, z nichž první se zrodila ve Švédsku v lednu 2006. Postupně se pirátské strany rozšířily do přibližně 30 zemí, zejména v Evropě a Severní Americe, a byly aktivní zejména ve Švédsku a Německu. I když pirátské strany z politického divadla prakticky vymizely nebo se sloučily s jinými formacemi, jejich program se dal shrnout do pěti bodů: a) **Žádné změny osobnostních práv autorů;** b) **Volné nekomerční užití produktů, například pro sdílení souborů;** c) **Pět let komerční exkluzivity;** d) **Volné samplování – kodifikované "fair use",** takže výchozím pravidlem se stává, že je legální vytvářet nová díla z existujících; e) **Zákaz "Digital Restrictions Management" (DRM).**⁷⁵

3.3. DOPAD OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU NA AKVIZIČNÍ POLITIKU VĚDECKÝCH KNIHOVEN

Otevřený přístup dosáhl velkého pokroku; vše nasvědčuje tomu, že výdaje knihoven na akvizice by bez razantní akce aktivistů otevřeného přístupu přesáhly jakoukoli nouzovou úroveň. Výdaje na RL se stabilizovaly, i když není jasné, zda změny ukazatelů pro akvizice knihoven závisí na vlivu revoluce v OA. Následují výdaje knihoven na akvizice ve Francii a Německu zjištěné v roce 1984 (Francie) a v roce 1999 (Německo) - tedy předtím, než "krize cen periodik" dosáhla svého vrcholu – ve srovnání s výdaji na RL v roce 2020 v týchž zemích:

Výdaje vědeckých knihoven před krizí a nyní (Francie a Německo)⁷⁶

⁷³ Lessig (1999).

⁷⁴ Anderson (2009).

⁷⁵ Engström - Falkvinge (2012).

⁷⁶ Zdroje: Pro francouzské statistiky: "Enquêtes (1985) a ESGBU; pro německé statistiky: DBS.

	1984		1999		2020	
	Výdaje	Na studenta	Výdaje	Na studenta	Výdaje	Na studenta
Francie	FF 64 ml 20,0 ml (2020 ekvivalent)	€ 43.3			€ 93,282,983	€ 50,94
Německo			€ 216,128,149	€ 98.46	€ 358,749,534	€ 77.3

Tyto údaje jsou nejednoznačné a nevypovídají o tom, zda je nárůst nebo pokles výdajů knihoven důsledkem zvýšených nákladů na vědecké publikace nebo snižujících se rozpočtů na akvizice přidělených francouzským a německým knihovnám. Lepším ukazatelem mohou být provozní ziskové marže velkých **vědeckých vydavatelů**. **Vzhledem k tomu, že RL jsou hlavními, ne-li jedinými odběrateli vědeckých publikací, může existovat přímý vztah mezi zisky vydavatelů a výdaji knihoven na akvizice.**

RLEX (dříve Reed-Elsevier) a Taylor & Francis patří k největším vědeckým nakladatelstvím na světě, první působí v oblasti vědy a obchodu, druhé v oblasti společenských a humanitních věd. V posledních deseti letech byl obrat obou organizací poměrně stabilní; jejich provozní ziskové marže zřídka klesly pod 20 % celosvětového obratu.

Provozní ziskové marže společností RLEX a Taylor&Francis (v procentech obratu)⁷⁷

	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
RLEX (Reed-Elsevier)	<u>16%</u>	<u>18%</u>	<u>25%</u>	<u>24%</u>	<u>25%</u>	<u>26%</u>	<u>26%</u>	<u>21%</u>
Taylor&Francis	<u>20%</u>	<u>25.5%</u>	<u>19%</u>	<u>14.7%</u>	<u>19%</u>	<u>15%</u>	<u>18%</u>	<u>16%</u>

Provozní zisk společnosti může být také nejednoznačným ukazatelem, protože zisky mohou být výsledkem lepší kontroly ze strany managementu, efektivnějšího využívání zdrojů, lepší cenotvorby a efektivnějšího marketingu. Je však zajímavé sledovat, jak pravidelný byl v průběhu desetiletí příliv financí do těchto společností. Sporným, ale realistickým závěrem je, že OA nepomohla RL snížit jejich akviziční účty, ale určitě přispěla k jejich stabilizaci.

Důvodem tak vysokých zisků u publikací, jejichž surový intelektuální kapitál (obsah článku) je poskytován zdarma, není jen monopolní postavení vědeckých vydavatelů ve specializovaných akademických oborech. Proces koncentrace byl postupným procesem, který začal v posledních desetiletích druhého tisíciletí, kdy Elsevier, Wolters Kluwer, Springer, T&F masivně nakupovaly vydavatelské společnosti nebo vydavatelské sekce učené společnosti, aby se staly hegemony ve specializovaných akademických oborech. Vysoké zisky vědeckých vydavatelů jsou rovněž výsledkem strategických rozhodnutí, a to zejména vertikální integrace mezi segmentem výroby a distribuce s platformami umožňujícími svazkový prodej vědeckých periodik. Zvyšováním bariér pro nově příchozí se jim daří eliminovat možné konkurenty; vysoký impakt faktor jejich časopisů má zásadní význam pro udržení vedoucího postavení na trhu.

Zmínili jsme bojkot publikací vydavatelství Elsevier, k němuž vyzval Timothy Gowers ve své petici o ceně znalostí, kterou zahájil v lednu 2012. O dva měsíce později Elsevier oznámil, že se stane zastáncem otevřeného přístupu, a to v návaznosti na dalšího významného vědeckého vydavatele Springer Nature, který koupil BioMed Central, tehdy hlavního vydavatele otevřeného přístupu s více než 200 OA publikacemi v biomedicině.

Začlenění OA časopisů do hlavního obchodního modelu vědeckých vydavatelů ukazuje, že OA produkty nestačí

⁷⁷ Z archivu výročních zpráv RLEX (2020) a RLEX; výroční zprávy T&F jsou k dispozici v archivu výročních zpráv Informa.

ke změně základů ekonomiky vědecké komunikace; dokud je OA začleněny do rozvojových strategií vědeckých vydavatelů, pokud přidávají hodnotu obsahu, který distribuují, mohou i OA přispět k centralizaci jejich platformy mezi uživateli a nabyvateli. Vědecká vydavatelství neupadnou brzy do bezvýznamnosti, pokud RL nebudou schopna vytvářet nové aktivity, o které mají zájem jejich sponzorující univerzity a výzkumná centra, jako jsou systémy hodnocení týkající se nových univerzitních a výzkumných aktivit nebo občanský vědecký program.

3.4 AKVIZIČNÍ POLITIKY VEŘEJNÝCH KNIHOVEN A PŘENOS POSTUPŮ OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU.

Funkce veřejných knihoven se vyvíjejí směrem k funkcím sociálních center; sdílejí některé tradiční funkce jiných sociálních služeb a agentur. V tomto novém prostředí se vytvářejí nové postupy a autonomní obsah, který je vzdálen tradičním knižním a znalostním řetězcům a jejich komunikačním kanálům. Produkce tohoto autonomního obsahu spočívá ve zhotovování otevřených vzdělávacích zdrojů, výukových programů a dalších intelektuálních výstupů jako výsledku "rozhovorů" s uživateli (mimořádně na vzestupu během krize Covid-19). Navzdory těmto inovativním přístupům nový obsah vypracovaný ve veřejných knihovnách velmi často zaostává co do kvantity i kvality, srovnáme-li jej s výsledky dobře zaexperimentovaného a profesionálního knižního obchodu; z hlediska agregace obsahu představují minimální příspěvek k publikační produkci. Nakladatelé pouze nevydávají obsah vytvořený autory; podstupují riziko a investují do výběru a objevování nových autorů, témat a forem publikování. Navíc tím, že se zavazují financovat jejich tvorbu, předkládají díla k odbornému posouzení kritikům a uživatelům, čímž poskytují legitimitu jak práci autorů, tak své vlastní odborné práci. Jinými slovy, přispívají k legitimitě publikované produkce jako celku. Závěrem lze říci, že strategie v oblasti autorských práv by měly odrážet rozdíly mezi vědeckou komunikací a knižním obchodem a že postupy otevřeného přístupu nelze v knižním obchodě uplatňovat stejně jako ve vědecké komunikaci.

Při řešení akviziční politiky knihoven ve veřejných knihovnách a způsobu přenosu postupů OA z vědeckých do veřejných knihoven je třeba vzít v úvahu následující otázky:

- Úpadek čtenářských zvyklostí v knižním obchodě a ve veřejných knihovnách;
  - Odolnost tradičního papírového formátu a stále nejistá budoucnost platform distribujících obsah v digitální podobě v knižním obchodě;
  - Licenční systémy;
  - Hodnotící funkce v knižním obchodě;
  - Boj proti falešným zprávám a názorům.
1. **Zhoršující se čtenářské návyky.** Zpráva o tom, že v Německu nekupuje knihy tolik lidí jako dříve, je zničitelná nejen pro německé nakladatele, ale i pro knihovny. Čtení je dovednost, která se vytrácí, pokud není neustále a hojně praktikována. A neustálá kontaminace a konvergence textu, obrazu a zvuku na webu a v sociálních médiích (zatím) nevede k širokému rozšíření sociálních praktik, které by podporovaly rozvoj jednotlivců a komunit. Jednotlivci možná posílají místo podrobného životopisu video při žádostech o zaměstnání a při výuce, nicméně konstrukce komunikačního aktu, způsob organizace myšlení, struktura zpráv a další každodenní dovednosti založené na narativní struktuře se opírají o text, textovou rétoriku a konstrukci textu. To je důvod, proč jsou knihy, ať už v papírové, nebo digitální podobě, stále potřebné a proč by se knihovny a nakladatelé měli spojit, aby zastavili a vychýlili praktiky upadajícího čtení a spolupracovali na jejich posílení.
  2. **Odolnost tradičního papírového formátu v knižním obchodě a návrh platform distribujících obsah v digitální podobě.** V Evropě tvoří obchod s elektronickými knihami pouze malé procento knižního trhu – do 6-7 % celkového knižního trhu a se značnými rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Ve Francii a Španělsku činí podíl elektronických knih pouze 3 %, zatímco v Německu, Itálii a Nizozemsku se pohybuje kolem 4,5-5 %. Prodej databází a předplatného dosahuje významnějších procent ve Velké Británii (11,5 %) a v Dánsku (18 %).⁷⁸ V roce 2020, v době krize Covidu, prodej elektronických knih raketově vzrostl nejen z hlediska přístupu k digitálním platformám, ale i elektronických kanálů prodeje

⁷⁸ FEP (2017), s. 4-5.

knih. Prodej e-knih vzrostl ve Švédsku o 12,1 %, v Itálii o 37 %, v Německu o 16,2 % (přešel z 5 % na 5,9 % celkového trhu); v ostatních evropských zemích jsou zaznamenána malá procenta, zatímco v Řecku nakladatelé po několika letech absence znovu vstoupili na trh s e-knihami. V době krize Covidu došlo v mnoha zemích také k impozantnímu nárůstu výpůjček elektronických knih; například ve Francii vzrostl počet výpůjček elektronických knih prostřednictvím služby digitální výpůjčky v knihovně (Prêt Numérique en Bibliothèque, PNB) v roce 2020 o 78 % a dosáhl více než 1 milionu.⁷⁹

Důležitost zřízení sdílených platform by proto měla být prioritou. V kapitole 5.1 jsme viděli, že v roce 1992 byla vědeckým knihovnám nabídnuta možnost distribuce digitálních publikací vědeckých vydavatelů prostřednictvím projektu TULIP a že to byl soukromý/neziskový sektor, kdo o dvacet let později vytvořil globální platformy distribuující publikace s otevřeným přístupem. Význam udržení kontroly nad distribučním segmentem nelze podceňovat: je-li obsah králem, je distributor králem tvůrcem. Subjekt spravující distribuční segment je schopen vyvažovat různé vstupy, vytvářet dočasné nebo trvalé agregace obsahu, v případě potřeby reagovat na naléhavé požadavky, obohacovat základní obsah určený pouze pro čtení o prvky určené pro čtení a zápis (blogy, hodnotící instance atd.). Platforma částečně nebo zcela kontrolovaná knihovnami, která by distribuovala digitální obsah mezi uživatele knihoven na základě dohodnutých pravidel (viz bod 3), by nejen poskytla silný impuls pro distribuci digitálního obsahu, ale sladila by tak praxi knižního obchodu se společenskými trendy. Dalo by to také veřejným knihovnám možnost utvořit si jasně definovanou pozici v knižním řetězci, jehož jsou, ať už chtěně či nechtěně, základním článkem, a zdůraznilo by to legitimitu obsahu, který distribuují.⁸⁰

3. **Licenční systémy v knižním obchodě.** Referenčním milníkem v této oblasti je rozsudek Soudního dvora Evropské unie z roku 2015 (VOB vs. Stichting Leenrecht), který umožnil uplatnění elektronického půjčování podle čl. 6 odst. 1 směrnice EU o právu na pronájem a půjčování. Elektronické půjčování je povoleno za podmínek, že: a) autor obdrží odměnu a b) elektronické půjčování probíhá na základě modelu jedna kopie – jeden uživatel.⁸¹ Tento model odráží praxi internetového archivu (model jedna kopie – jeden uživatel) s tím rozdílem, že americká platforma nachází svůj právní základ v praxi spravedlivého užití.

Tento právní základ (model jedna kopie – jeden uživatel se spravedlivou odměnou autorům v souladu se směrnicí EU o elektronickém půjčování) může najít i další možné způsoby odměňování autorů za nekomerční spotřební užití online.⁸² Aktivisté za OA jsou velmi aktivní v protikladu k licenčním systémům, zejména pokud jsou velké nabídky poskytovány vědeckými vydavateli. Je však třeba mít na paměti, že licence zůstávají nejpraktičtější způsobem spojení autorskoprávních pravidel a technologií.

4. **Hodnotící funkce v knižním obchodě.** Aktivisté za OA často mobilizovali proti impakt faktoru, který⁸¹ objektivně poskytl větší vliv vědeckým vydavatelům a umožnil jim vytvářet monopolní postavení v konkrétních oborech. Je však záměnou účelu za prostředky, pokud se v impakt faktoru identifikuje pilíř, na němž stojí hegemonie komerčních vědeckých vydavatelství v oblasti vědecké komunikace. Impact Factor je koneckonců velmi účinný nástroj určený k měření produktivity výzkumných pracovníků.

Hodnotící postoj veřejných knihoven by měl být součástí každé platformy distribuující publikace v knihovnách a hodnotící nástroje by měly umožnit měření úspěchu či neúspěchu publikace a její relativní reputace u objektivního publika kritiků a vlivných osob. Evaluační politika není jen kalkulačka zajišťující spravedlivou odměnu autorům. Měla by být také nástrojem kulturní politiky a hodnotit způsob, jakým mohou veřejné knihovny uplatňovat svůj vliv a nastolit určitou rovnováhu v knižním obchodě, kde je obrat soustředěn v rukou tuctu velkých vydavatelských skupin.

5. **Boj proti falešným zprávám.** V neposlední řadě bychom neměli zapomínat, že knihovny hrají zásadní roli v boji proti dezinformacím a falešným zprávám. Ve vědecké komunikaci jsou mechanismy výběru,

---

⁷⁹ FEP (2021), s. 6-7.

⁸⁰ O potřebě legitimacy obsahu šířeného prostřednictvím PL viz Bats (2019).

⁸¹ SDEU (2016).

⁸² Hugenholtz - Quintais (2018).

kontroly, oprav a editace neplacenými úkoly a leží na bedrech akademiků, kteří jsou odměňováni prestiží v podobě členství v redakčních výborech nebo recenzních komisích. V knižním obchodě jsou tyto mechanismy zcela v soukromých rukou a pro PL je výhodné představovat si sebe sama jako bezpečný přístav informací. Jejich "bezpečný" charakter zajišťuje dvojitou úroveň legitimacy a dvě kontroly kvality distribuovaného obsahu: výběr a certifikace prováděné nakladateli a výběr a certifikace prováděné veřejnými knihovnami.

4. VOLNÝ PŘÍSTUP K INFORMACÍM VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH – DVOUPATROVÁ ARCHITEKTURA PRO OTEVŘENÝ PŘÍSTUP VE VEŘEJNÝCH KNIHOVNÁCH

4.1 VÍCE A LEPŠÍCH ZNALOSTÍ O ELEKTRONICKÝCH PŮJČKÁCH PRO UDRŽITELNÁ AUTORSKÁ PRÁVA.

Podle směrnic Rady Evropy EBLIDA "knihovny jsou vytvářeny ve prospěch svých uživatelských komunit, aby podporovaly jejich práva na přístup k informacím a myšlenkám".⁸³ Tohoto úkolu dosahují především, ale nejen, prostřednictvím půjčování knih, a to jak v tištěné, tak v digitální podobě. Elektronické půjčování je proto nezbytnou součástí jejich hlavního poslání.

Elektronické výpůjčky jsou pro veřejné knihovny zřejmě nejslibnějším vývojem, jak jasně ukázala zpráva EBLIDA o knihovnách v době Covid a po ní.⁸⁴ Přesto je překvapivé, jak málo je e-výpůjčky známé z hlediska významu pro veřejné knihovny a jejich přijetí v nich. To má dva důvody. Prvním je, že literatuře o množství a kvalitě digitální distribuce e-knih v knihovnách neustále dominují dotazy ve vědeckých knihovnách – stačí zmínit řadu vynikajících studií, které vydala organizace SPARC Europe jako způsob propagace literatury s otevřeným přístupem ve vědeckých knihovnách.⁸⁵ Druhým důvodem je, že úvahy o e-knihách v knihovnách se silně zaměřují na právní a institucionální aspekty a obvykle opomíjejí jejich ekonomický rozměr. Jediná celoevropská studie, kterou pro Evropský parlament vypracoval Mont, popisuje současné modely e-výpůjček.⁸⁶ Tato studie však nezkoumá, jak úzce je tento model spojen s fakty a čísly národního vydavatelského průmyslu a jeho institucionálního a ekonomického prostředí – aktéry, objemem elektronických půjček, podpory poskytované státem, velikosti národního vydavatelského průmyslu a úrovně jeho koncentrace.

V Německu jsou patrné limity výhradně legální kampaně. Platforma Onleihe je přední platformou pro půjčování elektronických knih v německých knihovnách a je spojena s kampaní "Buch ist Buch" (Kniha je kniha), kterou organizuje Německý svaz knihoven.⁸⁸ Kampaň vybízí k tomu, aby se v prostředí elektronických knih uplatňovala stejná pravidla jako v prostředí tradičních knih. Německý svaz knihoven tvrdí, že vydavatelé by měli zrušit tzv. windowing z licenčního systému - e-knihy nabízené knihovnám po zhruba roční čekací lhůtě -, aby veřejné i vědecké knihovny byly schopny platit tzv. *tantiémy*, autorské poplatky autorům za půjčování e-knih. Argument vznesený německými knihovnami je účinný, neboť ukazuje, že odpor vydavatelů k uzavírání licenčních smluv je škodlivý nejen pro knihovny, ale i pro autory. Nicméně obhajoba ze strany německého knihovnického svazu by byla mnohem účinnější, kdyby si autoři uvědomili, o kolik peněz přicházejí tím, že pro ně knihovny nejsou schopny získat *poplatky/tantiémy*.

Abychom byli spravedliví, Boersenverein des Deutschen Buchhandels vydal obsáhlou studii o e-landingu v Německu. Závěry této studie zdůrazňují, že: 1) spotřebitelé Onleihe jsou stejní jako knižní obchodníci, protože dvě třetiny z nich nakupují také tištěné knihy; 2) existuje přímý dopad systému e-výpůjček na knižní obchod, protože polovina vypůjčovatelů snížila nebo dokonce přestala nakupovat knihy; 3) demograficky nejsilnější skupinou vypůjčovatelů Onleihe jsou mladí lidé, jejichž věk se pohybuje mezi 30 a 49 lety; 4) není pravdou, že by se k elektronickým výpůjčkám uchýlovali z ekonomických důvodů, neboť výpůjčky mají obvykle dobré ekonomické postavení a vzdělání; 5) výpůjčky Onleihe jsou spokojeny se stávající nabídkou Onleihe, a proto nepotřebují další nové publikace.⁸⁹ Předpokládá se, že údaje Onleihe jsou přístupné jak vydavatelům, tak knihovnám. Proto by pro knihovny nemělo být obtížné prokázat tzv. *post hoc* chybnost této studie, pokud zkoumané otázky nezůstanou na povrchu chování spotřebitelů a vstoupí do komplexnosti jejich výběru – jinými

⁸³ Rada Evropy / EBLIDA Guidelines on Library Legislation and Policy in Europe (2000).

⁸⁴ EBLIDA (2020).

⁸⁵ SPARC Europe, <https://sparceurope.org/what-we-do/sparc-europe-key-resources/sparc-europe-documents/>

⁸⁶ Mount, D. (2016).

slovy, co si půjčují, proč tak činí a jak jsou postupy knihoven určující pro chřstění celého obchodu s e-knihami.

Během krize Covid se Lotyšské národní knihovně podařilo uzavřít dohodu s AKKA/LAA (Copyright and Communication Consulting Agency/Latvian Authors' Association), což je v Evropě jedinečný příklad. Dohoda se zpočátku týkala sbírky elektronických periodik (digitální verze více než 1400 novin a časopisů vydávaných v Lotyšsku od roku 1748 do současnosti). AKKA/LAA se dohodly na licenční smlouvě, která Národní knihovně poskytuje bezplatný přístup veřejnosti k portálu periodik až do konce výjimečného stavu. Samotný portál byl modernizován v reakci na požadavek AKKA/LAA získat podrobné statistiky po skončení doby nouzového stavu.

Sbírka digitalizovaných knih – více než 10 000 děl od 17. do konce 20. století, včetně přibližně 2 500 autorů – byla uživatelům zpřístupněna prostřednictvím placené licence až do konce výjimečného stavu. Další náklady na přístup k elektronickým knihám hradí lotyšské ministerstvo kultury a týkají se jak počtu přístupů k publikacím, tak počtu relací. Je také důležité zmínit, že e-knihy, na které se vztahuje dohoda AKKA/LAA – Národní knihovna Lotyšska, představují pouze omezenou část portálu a nevztahují se na komerční díla. Po uzavření dohody vydala Lotyšská národní knihovna prohlášení ve vztahu k dílům, která nejsou zahrnuta do dohody AKKA/LAA-NL, a požádala jejich autory, zda si přejí být z portálu vyloučeni. Měsíc po tomto oznámení žádný autor nepožádal o vyřazení z portálu. Je velmi pravděpodobné, že tato zkušenost bude pokračovat i po Covidu ke spokojenosti všech zúčastněných stran.

⁸⁸ Bibliotheksverband.

⁸⁹ Boersenverein des deutschen Buchhandels (2019).

4.2 POTŘEBA DVOUPATROVÉ ARCHITEKTURY PRO PLATFORMY ČÁSTEČNĚ NEBO ZCELA OVLÁDANÉ VEŘEJNÝMI KNIHOVNAMI.

Důležitost udržení kontroly nad distribučním segmentem nelze podceňovat: je-li obsah králem, je distributor královnou. Subjekt spravující distribuční segment je schopen vyvažovat různé vstupy, vytvářet dočasné nebo trvalé agregace obsahu, v případě potřeby reagovat na naléhavé požadavky, obohacovat základní obsah určený pouze pro čtení o prvky pro čtení a zápis (blogy, hodnotící instance atd.). Platforma částečně nebo zcela kontrolovaná knihovnami, která by distribuovala digitální obsah mezi uživatele knihoven na základě dohodnutých pravidel, by nejen poskytla silný impuls k distribuci digitálního obsahu, ale sladila by tak praxi knižního obchodu se společenskými trendy. Veřejným knihovnám by také poskytla možnost utvářet si jasně definovanou pozici v knižním řetězci, jehož jsou, ať už chtěně či nechtěně, základním článkem.

Platforma ovládaná veřejnými knihovnami by měla mít následující vlastnosti:

- Centrálně sjednané smlouvy s nakladateli s cílem upevnit jejich pozici v distribučním segmentu a získat větší vliv při vyjednávání s aktéry knižního obchodu;
- Decentralizovaná architektura s cílem podpořit zkušenosti s otevřeným přístupem a výměnu aplikací OA mezi veřejnými knihovnami.

Dobrým příkladem je bezplatný přístup ke knihám pro výuku jazyků, které jsou určeny pro nerodilé mluvčí. Internet je plný jazykových zdrojů, které lze volně využívat pro výuku jazyků: slovníky, věty v kontextu, videa s přeloženými titulky, gramatiky, cvičení, specializované tréninky, tandemy s rodilými mluvčími a v některých případech zdarma i plnohodnotné jazykové kurzy uspořádané podle úrovně a postupných výukových cílů. I přes tuto značnou nabídku v rámci volného přístupu kolují příručky a knihy pro jazykové vzdělávání; jejich obchod prosperuje více než kdy jindy. Autoři a nakladatelé smysluplně agregují zdroje, obohacují učebnice o cvičení a testy a řadí je podle jazykových cílů odpovídajících stupnici znalostí a kvalifikace Rady Evropy (Společný evropský referenční rámec pro jazyky, od A1 po C2).

Na druhou stranu každý učitel angličtiny, francouzštiny, italštiny atd. jako cizího jazyka ví, že výukové materiály jsou často připravovány a vytvářeny ve třídách jako společné cvičení učitelů a studentů. Třída se svou specifickou úrovní vzdělání a učebními osnovami je živou učebnicí a ohromnou publikační mašínou produkující volně přístupné materiály.

Dvoupatrová platforma částečně nebo zcela kontrolovaná veřejnými knihovnami by zlepšila oběh elektronických materiálů chráněných autorskými právy i materiálů s otevřeným přístupem. První, centralizovaná úroveň je ta, kde jsou zdroje dodávány uživatelům prostřednictvím e-výpůjček po vyjednání s vydavateli. Taková platforma by byla užitečná zejména pro malé nezávislé vydavatele, kteří produkují velké množství titulů, ale nemají marketingové kapacity pro jejich konverzi a distribuci v digitálním formátu. Druhá, decentralizovaná úroveň je ta, kde jsou samostatně vytvořené zdroje uloženy a sdíleny s ostatními uživateli jako materiál s otevřeným přístupem. V těchto decentralizovaných distribučních místech se tedy kombinují zdroje chráněné autorským právem se zdroji OA, blogy, rozhovory s uživateli a dalšími užitečnými nástroji.

Tato strategie volného přístupu k informacím prostřednictvím kombinace licencí a zdrojů s otevřeným přístupem představuje situaci, kdy veřejné knihovny převzou vedoucí úlohu při digitalizaci knižního obchodu, uživatelé budou uspokojováni bez újmy na právech autorů a nakladatelů, zejména malých a středních, a materiály s otevřeným přístupem budou dostupné všem.

5. ZÁVĚRY

Tato zpráva se zabývala různými otázkami, od rozdílů mezi vědeckou komunikací a obchodem s knihami až po veřejnost PL a RL a implementaci iniciativ otevřeného přístupu v knihovnách. Zaměřila se na rozdílné motivace autorů publikujících v těchto dvou různých kanálech, kdy vědcům záleží na reputaci ve vědecké komunikaci a spisovatelé hledají reputaci a odměnu v knižním obchodě.

V současné době se knihovny – všechny knihovny potýkají s velkými problémy při poskytování informací a znalostí pro všechny: vydavatelé odmítají knihovnám prodávat elektronické publikace, uplatňují diskriminační cenovou politiku, která vede k drahému nákupu knihovnami, nebo zavádějí politiku embarga, která mimořádně omezuje dostupnost publikací.

Smluvní povaha těchto otázek může vyvolat radikální reakce založené na tvrdém právním pozadí. Knihovny se

mohou obrátit na vládu a požadovat povinné standardní smlouvy, v nichž budou kompenzovány doložky omezující přístup do knihoven. Mohou se odvolávat na veřejnou povahu autorských práv a prosazovat všeobecné přijetí pravidel otevřeného přístupu. Mohou ukázat, jak technologické systémy ochrany dat zajišťující správu digitálních práv brání volnému přístupu k informacím. Mohou se dokonce zasazovat o znovuzavedení doktríny přednosti prvního prodeje – doktríny, která vyčerpává práva duševního vlastnictví poté, co je produkt chráněný autorským právem prodán třetí straně. Není pochyb o tom, že zavedení těchto opatření by knihovnám poskytlo více svobody a zvýšilo jejich vliv ve vztahu k jejich vydavatelským protějškům.

Řešení vztahů mezi nakladatelstvími a knihovnami výhradně z právního hlediska má dva zásadní nedostatky. Prvním z nich je, že bez důkladné reflexe způsobu zajištění odměny autorů nejsou všechna tato opatření zdaleka vymahatelná. Směrnice EU 2019/790 o autorském právu na jednotném digitálním trhu z roku 2019 výslovně stanovila, že členské státy mohou povolit výjimky z autorského práva "výhradně za účelem ilustrace pro výuku" (čl. 5), a pověřila organizace kolektivní správy, aby "uzavřely nevýhradní licenci pro nekomerční účely s institucí kulturního dědictví na rozmnožování, šíření, sdělování veřejnosti nebo zpřístupňování veřejnosti děl, která nejsou předmětem obchodování" (čl. 8). Ve všech ostatních případech směrnice EU posílila práva vlastníků duševního vlastnictví proti volnému užití obsahu chráněného autorským právem. Přinejmenším v Evropě je úspěch radikálního přístupu založeného na jiných právních základech, než je směrnice o autorském právu, pochybný.

Dalším důsledkem výhradně právního přístupu ve strategiích autorského práva je, že může být výhodný nebo neutrální pro vědecké a škodlivý pro veřejné knihovny. V oblasti vědecké komunikace budou vydavatelé nadále prodávat elektronické publikace knihovnám (svým hlavním a někdy i jediným zákazníkům), knihovny budou nadále odebírat časopisy a databáze a doufat, že budou mít levnější předplatné, a autoři budou nadále psát vědecké práce. V knižním obchodě může naopak výhradně právní přístup přinést vyostření vztahů mezi nakladatelstvími a knihovnami: čím více budou veřejné knihovny zaujímat proti nakladatelům/autorům vyhraněný postoj, čím více se budou ozývat proti otevřenému přístupu, tím více se budou nakladatelé zdráhat prodávat své e-publikace knihovnám (což je koneckonců ve vztahu ke knižnímu obchodu zanedbatelný trh) a udržovat své ekonomické výnosy na bezpečné straně prostřednictvím politiky embarga.

To neznamená, že by veřejné neměly jasně a zřetelně říkat, že knihovny nejsou krávy, které se mají dojit, ale arény demokracie, které zaručují svobodný přístup k informacím pro všechny. Tento narativ by však byl mnohem účinnější, kdyby byl realizován společně s neprávními argumenty a důkladnou úvahou o ekonomickém základu knihovnických autorskoprávních strategií. Neexistuje příliš velké povědomí o tom, jak knihovny přispívají k (e-)knižnímu řetězci jako celku, k jeho udržitelnosti a k šíření čtenářské a informační gramotnosti ve všech vrstvách společnosti. Činnost knihoven napravuje to, co je typickým selháním trhu – vytváření, udržování a obohacování čtenářských dovedností, ať už se jedná o jakýkoli produkt a formát. Proto je prioritou veřejných knihoven – institucionálně izolovaných a administrativně roztržštěných – sdružovat se a vytvářet společnou síť, kde se sdílejí osvědčené postupy a předávají zdroje a zkušenosti. Vytvoření síťového prostředí je zásadní pro prokázání hodnoty veřejných knihoven a jejich schopnosti poskytovat služby nejen uživatelům, ale i dalším účastníkům hodnotového řetězce.

Stejně tak by veřejné knihovny měly podporovat publikace s otevřeným přístupem v dobře stanoveném rámci politických cílů a směrů, jakož i fungující digitální infrastrukturu, v níž jsou zpřístupňovány žádané elektronické knihy spolu s elektronickými publikacemi s otevřeným přístupem, které mají spíše vědeckou povahu. Doposud nehrály veřejné knihovny ve víru digitalizace velkou roli a jejich nabídka je tradiční, velmi zakořeněná v tištěném prostředí. Během krize Covidu došlo k rozmachu přístupu k digitálním publikacím ve veřejných knihovnách a mnoho knihovníků začalo spravovat digitální objekty jako nové knihovní normy. Předtím, aby bylo možné co nejlépe využít digitální infrastrukturu, měly být veřejné politiky knihoven přeorientovány na centralizované-decentralizované řízení: centralizované, aby bylo možné vyjednávat s vydavateli způsobem podobným konsorciím, a decentralizované, aby bylo možné vyměňovat produkty a postupy otevřeného přístupu v síťovém prostředí.

Internet je stále živým místem, kde je k dispozici obrovské množství zdrojů a bezplatného obsahu. Nicméně již není oblastí, kde jsou důvěryhodnost a spolehlivost zdrojů tak či onak na dosah ruky uživatelů. Zejména v době krize Covid a po ní, kdy kolovalo tolik dezinformací a mylných informací, začali uživatelé internetu oceňovat placené služby, kde jsou dostupné přesné informace a důvěryhodné služby. A čím více si uživatelé cení placených služeb, tím více oceňují přístupová místa knihoven, kde jsou tyto informace a služby dostupné zdarma.

DOPORUČENÍ PRO VEŘEJNÉ KNIHOVNY A JEJICH AKVIZIČNÍ POLITIKU, ZDROJE S OTEVŘENÝM PŘÍSTUPEM A SOUVISEJÍCÍ STRATEGIE V OBLASTI AUTORSKÝCH PRÁV.

Veřejné knihovny by měly snížit svou závislost na e-obsahu poskytovaném vydavateli a mít možnost lepšího pokrytí a nižších účtů za akvizici knihoven a zároveň chránit práva tvůrců, přispěvatelů a uživatelů v digitálním prostředí.

Veřejné knihovny by měly:

Ve vztahu k obecnému obchodu s knihami:

- propagovat četbu ve všech jejích formách, což je v dnešní společnosti velmi potřebná kompetence, která podporuje celý knižní řetězec;
- analyzovat knižní obchodní řetězec a pokusit se pochopit hlavní nedostatky a to, jak proces koncentrace v nakladatelském průmyslu brání diverzifikaci kulturních produktů, které se vymykají hlavnímu proudu;
- pokud možno mít distribuční platformy motivující systémy elektronických výpůjček, které přitahují autory a malé/střední vydavatele, jako alternativu k běžným komerčním systémům, jimž dominují velcí vydavatelé;
- v rámci těchto platforem provádět nezávislou kulturní politiku, která odpovídá zájmům komunit, jichž se veřejné knihovny týkají, a která má zlepšit přístup k informacím.

Ve vztahu k autorství:

- podporovat kvalitní autorství v souladu s komunitami, na které odkazují;
- ve spolupráci s autory a malými a středními vydavateli navrhnout iniciativy, jejichž cílem je učinit z knihovnických platforem, které jsou zcela nebo částečně pod kontrolou knihoven, atraktivní kanál pro distribuci obsahu; vypracovat smlouvy s autory a malými/středními vydavateli s cílem učinit z knihovnických platforem, které jsou zcela nebo částečně kontrolovány knihovnami, atraktivní kanál pro distribuci obsahu, zejména na základě mechanismů dlouhého chvostu;
- podporovat praktiky prosumingu (spotřebitelé se stávají producenty), a tím diverzifikovat zdroje získávání veřejných knihoven a snížit jejich závislost na akvizicích od vydavatelů;
- zřídit nebo podpořit zřízení vhodných hodnotících systémů v rámci knihovnických platforem (knižní influencery, statistiky týkající se cirkulace elektronických publikací), které jsou propojeny s komunitami, na něž veřejné knihovny odkazují, a jsou skutečně nezávislé;
- prezentovat se jako bezpečné informační přístavy a zavazují se k boji proti falešným zprávám prostřednictvím dvojí úrovně certifikace: vydavatelů a knihoven.

V souvislosti s tvorbou digitálních platforem zaměřených na knihovny:

- co nejvíce stimulovat vytváření platforem, kde se podporují interaktivní formy "rozhovorů" s uživateli v souvislosti s elektronickými publikacemi nebo jejich komentováním a získávají odpovídající formu legitimacy pro další šíření;
- zaznamenávat všechny formy publikací, které pocházejí od vydavatelů i od uživatelů, s odpovídajícím bibliografickým pokrytím;
- podporovat obsah s otevřeným přístupem v reakci na informační potřeby v platformách orientovaných na knihovny prostřednictvím vhodných forem výběru, formátování a marketingu.

V souvislosti s obsahem šířeným na digitálních platformách zaměřených na knihovny:

- využít jejich kapilární distribuce a širokého rozšíření čtecích míst a vytvořit knihovnickou orientovanou platformu, která bude distribuovat obsah, o němž s vydavateli dříve jednal centralizovaný subjekt;
- navrhnout platformy tak, aby co nejlépe vyhovovaly komunitám, na které se vztahují, ale zachovat koncept centralizovaného subjektu, který vyjedná s vydavateli;
- tam, kde existují, může být tento úkol řešen vrstvou zprostředkujících subjektů, jejichž úloha je nyní

omezena na vyjednávání práv mezi vydavateli a veřejnými knihovnami;

- především by měly být platformy knihoven navrženy tak, aby byly schopny usnadnit přeměnu spotřebitelů na prosumenty, a tím usnadnit produkci a distribuci autonomního obsahu legitimizovaného samotnou knihovnou;
- pokud je to možné, vytvořit knihovní platformy umožňující přímou konverzi různých systémů správy digitálních práv.

Ve vztahu ke strategiím autorských práv v digitálních platformách orientovaných na knihovny:

- vzít v úvahu, že autorské právo je základním kulturním právem; úkolem veřejných knihoven je podporovat právo autorů v digitálním prostředí a zároveň zajistit široký přístup k informacím;
- zvážit, že směrnice o autorském právu na jednotném digitálním trhu z roku 2019 umožňuje výjimky pro knihovny pro účely výzkumu / vzdělávání, ale také vyžaduje spravedlivou odměnu pro autory;
- a že podobně rozsudek Soudního dvora Evropské unie z roku 2015 (VOBvs Stichting Leenrecht) umožňuje uplatnit elektronické půjčování podle čl. 6 odst. 1 směrnice EU o právu na pronájem a půjčování za podmínek, že: a) autor je odměněn a b) elektronické půjčování probíhá na základě modelu jedna kopie – jeden uživatel;
- co nejvíce podporovat model jedna kopie – jeden uživatel, který by v souladu s rozsudkem EU rovněž předpokládal spravedlivou odměnu autorům, jakou jim zajišťují práva na elektronické půjčování;
- vypracovat smlouvy s autory, v nichž jsou omezeny autorských práv k dílům, která jsou v oběhu na platformě zaměřené na knihovny, kompenzována aktivní propagací stejných děl a jejich autorů;
- platformy orientované na knihovny by měly umožnit také snadný nákup téže e-knihy, pokud si ji uživatelé budou chtít koupit;
- pokud autoři nedostávají autorské honoráře, zajistit zelený otevřený přístup a větší využití možností zachování práv pro výzkumné pracovníky, aby se maximalizoval dopad a přístup.

BIBLIOGRAFIE

Všechny odkazy byly naposledy navštíveny 23.8.2021.

Actualité (2020). PNB : des prêts numériques en hausse de 78 % en 2020, 16/12/2020,

<https://actualite.com/article/97941/bibliotheque/pnb-des-prets-numeriques-en-hausse-de-78-en-2020>.

Anderson, C (2009). *Free: The Future of a Radical Price*, Hyperion.

APEL (2021). *Estatísticas ISBN*. <http://www.apel.pt/pageview.aspx?pageid=206&langid=1>

Bats, Raphaëlle (2019). De la participation à la mobilisation collective : la bibliothèque à la recherche de sa vocation démocratique (Od participace k mobilizaci kolektivu: knihovna při hledání demokratického poslání). Thèse de doctorat en Sociologie, soutenue le 14.10.2019, sous la direction de Denis Merklen et de Étienne Tassin, <http://theses.fr/2019UNIP7009>.

Bibliotheksverband. *Buch ist Buch. Gleiches Recht fuer E-Buch in Bibliotheken*, <https://www.bibliotheksverband.de/dbv/kampagnen-und-aktionstage/e-medien-in-der-bibliothek.html>.

BOAI (*Budapest Open Access Initiative*), 14. února 2002, Budapešť, Maďarsko, <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>.

Boersenverein des deutschen Buchhandels (2019). *Verlage in Deutschland 2018*, <https://www.boersenverein.de/presse/mediendossiers/mediendossier-verlage/>

Boersenverein des deutschen Buchhandels (2019). *Wer leiht was in Bibliotheken und insbesondere online? Ein 360°-Blick auf die Onleihe - die digitale Ausleihe der Bibliotheken*, <https://www.boersenverein.de/markt-daten/marktforschung/studien-umfragen/studie-zur-onleihe-2019/>.

CAREL (2019). *Les résultats de l'enquête Réseau Carel 2019 sur les ressources de son catalogue sont disponibles*, <https://reseau-carel.org/page/les-resultats-de-l-enquete-reseau-carel-2019-sur-les-ressources-de-son-catalogue-sont>.

SDEU, Soudní dvůr Evropské unie (2016), C-174/15. *Vereniging Openbare Bibliotheken proti Stichting Leenrecht*, 10. listopadu 2016,

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=6E04DCC5BBC5319F74267046B623DA00?text=&docid=185250&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=12212536>.

The Cost of Knowledge (2012), 19343 Researchers Taking a Stand, <http://thecostofknowledge.com/>.

Cuntz, A (2018). *Příjmová situace tvůrců v digitálním věku*, Economic Research Working Paper No. 49, <https://ideas.repec.org/p/lis/liswps/755.html>.

Rada Evropy / EBLIDA Guidelines on Library Legislation and Policy in Europe (2000), Štrasburk, 20. ledna 2000, DECS/CULT/POL/book(2000) 1, <http://www.eblida.org/activities/information-law/>.

DBS (Deutsche Bibliotheksstatistik): <https://www.bibliotheksstatistik.de/>

Dánsko. (2021). Knihovny. *Estatistiks Denmark*. <https://www.dst.dk/en/Statistik/emner/kultur-og-kirke/biblioteker>

Directory of Open Access Journals - DOAJ, <https://doaj.org/>.

EBLIDA (2001). Licencování digitálních zdrojů: jak se vyhnout právním nástrahám, Giavarra, E (2. vydání), EBLIDA.

EBLIDA (2020). *Evropská knihovnická agenda pro dobu po Kovid 19*, <http://www.eblida.org/publications/eblida-and-covid-19.html>.

Engström, C a Falkvinge, R (2012). *The Case For Copyright Reform*, [Případ pro reformu autorského práva \(2012\) Engstrom-Falkvinge.pdf](https://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Enlmar. (2021). *Cuáles son los grandes grupos editoriales en España? Cómo se reparte el sector?*. <https://www.edicionesenlmar.com/cuales-son-los-grandes-grupos-editoriales-en-espana-como-se-reparte-el-sector/>

"Enquêtes statistiques générales auprès des bibliothèques universitaires 1983 et 1984", *BBF*, 1985, č. 3-4, s. 349-371. <https://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-1985-03-0349-002>

ESGBU, <https://esgbu.esr.gouv.fr/broadcast/indicators>

Estonsko. (2021). Knihovny a knihy. *Estatistiks Estonia*. <https://www.stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/culture/libraries-and-books>.

Federace evropských vydavatelů (FEP) (2017). Knižní sektor v Evropě: 2017, <https://fep-fee.eu/-Publications->.

Federace evropských vydavatelů (FEP) (2021). Rok poté. Důsledky krize COVID-19 na knižní trh - přehled pro rok 2020, <https://fep-fee.eu/-Publications->.

Finsko. Libraries.fi. (2021) *Statistika*. https://www.libraries.fi/statistics?language_content_entity=en France : la richesse des livres, à l'aune des groupes éditoriaux (2019), *Actualité*, 1/3/2019, <https://actualitte.com/article/14596/radio/france-la-richeesse-des-livres-a-l-aune-des-groupes-editoriaux>.

Frosio, G (2014). Open Access publishing: přehled literatury. *CREATe Working Paper* 2014/1, <https://ssrn.com/abstract=2697412> nebo <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2697412> ;

Guédon, J-C (2001). *V Oldenburgově dlouhém stínu: knihovníci, vědečtí pracovníci, vydavatelé a kontrola vědeckého publikování*, <https://www.arl.org/wp-content/uploads/2001/12/in-oldenburgs-long-shadow.pdf>.

Habran, T (2020). *Le livre au temps du confinement*. Les Impressions nouvelles.

Informa. *Archiv výročních zpráv*, <https://www.informa.com/investors/annual-report/annual-reports-archive/>

Hugenholtz, B - Quintais JP (2018). Na cestě k univerzálnímu právu na odměnu: K legalizaci nekomerčního užití děl online. In Hugenholtz, P. B (ed.). *Copyright reconstructed. Rethinking copyright's economic rights in a time of highly dynamic and technological and economic changes* [Přehodnocení majetkových práv autorského práva v době vysoce dynamických a technologických a ekonomických změn]. Wolters Kluwer, 2018, s. 241-281.

- "Krise im Buchmarkt Studie: Das Buch passt nicht mehr zum Lebensrhythmus" (2018), Der Tagespiegel, 7. 6. 2018, <https://www.tagesspiegel.de/kultur/krise-im-buchmarkt-studie-das-buch-passt-nicht-mehr-zum-lebensrhythmus/22657780.html>.
- Larivière V, Haustein S, Mongeon P (2015) Oligopol akademických nakladatelů v digitální éře. *PLoS ONE* 10(6): e0127502. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0127502>.
- Lessig, L (1999). *Remix: Lessig: Umění a obchod v hybridní ekonomice*. Penguin Press, 1999 (1. vydání), volně dostupné na: <https://archive.org/details/LawrenceLessigRemix>.
- Milliot, J (2018). The World's 54 Largest Publishers, 2018, *Publishers Weekly*, 14. září 2018, <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/publisher-news/article/78036-pearson-is-still-the-world-s-largest-publisher.html>
- MLOL. *O MediaLibraryOnLine*, <https://www.medialibrary.it/pagine/pagina.aspx?id=27>. Mount, D. (2016). *Výzkum pro kultovní výbor - elektronické výpůjčky: Výzvy a příležitosti*. European
- Parlament. Generální ředitelství pro vnitřní politiky - Odbor strukturálních politik a politiky soudržnosti - Kultura a vzdělávání. <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2017/dec/ep-study-e-lending.pdf>.
- NAPLE. (2021) Statistika. <https://naple.eu/statistics/>
- NBD Biblion. *Media aanbod*, <https://www.nbdbiblion.nl/mediaproducten/media-aanbod>.
- Oldenburg, R (1989). *Velké dobré místo*. St Paul, Minnesota. Paragon House
- Otevřený přístup. Článek na *Wikipedii*, https://en.wikipedia.org/wiki/Open_access Peischel, S (2019).
- Jak přežívají nezávislí vydavatelé v Německu?, DW, 4. 4. 2019, <https://www.dw.com/en/how-do-independent-publishers-in-germany-survive/a-48196635>.
- Orús, A. (2021). Evolución anual del número de empresas editoriales en activo en España entre 2002 y 2019. <https://es.statista.com/estadisticas/474437/empresas-editoriales-en-activo-en-espana/>
- OverDrive (2021). *33% nárůst digitálních knih z veřejných knihoven a škol v roce 2020 stanovuje rekordy*, 7. ledna 2021, <https://company.overdrive.com/2021/01/07/33-growth-for-digital-books-from-public-libraries-and-schools-in-2020-sets-records/>.
- Piowar, H - Priem, J - Orr, R (2019). The Future of OA: A large-scale analysis projecting Open Access publication and readership (Budoucnost OA: rozsáhlá analýza projekce publikací a čtenářů v otevřeném přístupu), Biorxiv, <https://www.biorxiv.org/content/10.1101/795310v1.full.pdf+html>.
- Plan S. Making full and immediate Open Access a reality, Making full and immediate Open Access a reality, <https://www.coalition-s.org/>.
- Portugalsko. DGLAB (2021). *Estatísticas da RNBP*. <http://bibliotecas.dglab.gov.pt/pt/ServProf/Estatistica/Paginas/default.aspx>
- Portugalsko. Národní knihovna (2021). Editores. *Bibliografia nacional portuguesa*. <http://bibliografia.bnportugal.gov.pt/bnp/bnp.exe/listED>
- RLEX (2020). Výroční zpráva 2020, <https://www.relx.com/investors/annual-reports/2020> Archiv výročních zpráv RLEX. <https://www.relx.com/investors/annual-reports/archive> ROAR (Registry of Open Access Repositories), <http://roar.eprints.org/>.
- RAORMAP (Registry of Open Access Repositories Mandates and Policies), <https://roormap.eprints.org/>.
- Schuerer, P (2002). *Traité pratique d'édition*. Editions du Cercle de la Librairie, 2002, kap. 1.
- Slovinsko. (2021) Statistika knihoven. Centrum pro rozvoj knihovního systému. https://lscd.nuk.uni-lj.si/stats/in_figures.php.
- Španělsko. Ministerio de Cultura y Deporte. (2021). *Estadística de bibliotecas*. <https://www.estadisticas.mecd.gob.es/CulturaJaxiPx/Datos.htm?path=/t14/p14/a2005//l0/&file=T1401007.px>

Španělsko. Ministerio de Cultura y Deporte. (2021). *Panorámica de la edición española de libros*. <https://www.libreria.culturaydeporte.gob.es/coleccion/panoramica-de-la-edicion-espanola-de-libros-1/>

Vitiello, G. (2021). Ekonomický základ strategií knihoven v oblasti autorských práv v Evropě. *Čtvrtletník LIBER: The Journal of the Association of European Research Libraries*, 31(1), 1-40. <https://doi.org/10.18352/lq.10369>.

1.E-VÝPŮJČKY V BELGII – VLÁMSKÉ SPOLEČENSTVÍ

AUTOR: GWENNY VLAEVYNCK⁸⁷

ÚVOD

V belgickém regionu Vlámsko je 307 veřejných knihoven. Kulturní politika a její realizace je ve výlučné kompetenci vlády Vlámka, jejímž hlavním městem je Brusel. Vlámské obce jsou při řízení svých veřejných knihoven plně autonomní. Dotace jsou přidělovány do Gemeentefonds příslušné obce, což je mechanismus veřejného financování, který funguje pro všechny výdaje obcí; neexistuje tedy žádný zvláštní rozpočet vyčleněný pro místní veřejné knihovny. Od roku 2018 se již provincie nepodílejí na kulturní politice a úkol podporovat veřejné knihovny byl přenesen na vlámskou vládu. Pro Brusel-hlavní město, dvojjazyčnou oblast, je zachována samostatná úprava. Systém nizozemskojazyčných veřejných knihoven v Bruselu-hlavním městě je dotován, pokud veřejné knihovny splňují řadu předpokladů, jako jsou plány politiky, zaměstnanci, digitální očekávání a kritéria výdajů. Finanční prostředky jsou přidělovány podle několika kritérií, jako je počet obyvatel (více nebo méně než 10 000 obyvatel).

Při zavádění digitálních služeb a inovací ve veřejných knihovnách spolupracuje vlámská vláda se společností Cultuurconnect. Tato nezisková organizace mimo jiné spravuje jednotný knihovní systém, webové stránky místních knihoven a nabízí také řadu digitálních sbírek (např. vlámskou platformu elektronických knih). Za tímto účelem Cultuurconnect spolupracuje s veřejnými knihovnami jako družstvo, v němž knihovny rozhodují o způsobu rozšíření služeb.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V září 2020 spustil Cultuurconnect vlámskou platformu pro elektronické knihy cloudLibrary s kolekcí více než 5 000 titulů v nizozemštině a angličtině. Platformu e-knih v současné době nabízí svým členům 208 veřejných knihoven. Všechny zúčastněné knihovny tvoří konsorcium, které platformu e-knih pod vedením Cultuurconnectu společně spravuje.

E-knihy jsou veřejnosti nabízeny v rámci modelu pro jedno použití. Kromě ekonomických omezení není počet výtisků, které může konsorcium zakoupit, nijak omezen.

Postup při uvádění e-knih do oběhu se může pohybovat od 6 měsíců do 1 roku. Obvykle však neexistují žádná jasně definovaná omezení; u každého titulu se vydavatelé rozhodují, zda je budou dodávat (či nikoli) a za jakých licenčních podmínek.

Členové si mohou vypůjčit 2 e-knihy najednou na dobu až 6 týdnů. Prodloužení je možné pouze v případě, že není současně rezervován žádný titul. V současné době není počet výpůjček za měsíc nijak omezen, protože to v rámci systému cloudLibrary není technicky možné. E-knihy lze kdykoli vrátit.

V roce 2021 si 44 000 unikátních uživatelů vypůjčilo 331 000 e-knih. Následuje tabulka shrnující počet transakcí e-výpůjček rozdělených podle typologie materiálu a jejich procentuální podíl ve vztahu k tištěným fondům.

---

⁸⁷ Produktový manažer Digitale Collecties, CultuurConnect

2021	Tištěná kolekce	Elektronické půjčky
Počet transakcí	3,72 mil. (všechny knihovny, které nabízejí elektronické výpůjčky)	331 000 (e-knihy) 441 000 (digitální časopisy a noviny) 47 000 (interaktivní knihy pro děti)
Jedineční uživatelé	1,2 ml	44 000 (e-knihy)
Počet titulů	2,7 ml	12 000+ (e-knihy)

75 % výpůjček v systému cloudLibrary tvoří beletrie a 25 % literatura faktu. Nejoblíbenější jsou thrillery, romantická literatura, (auto)biografická literatura a kuchařky.

V současné době neexistuje automatické propojení mezi tištěnými a digitálními údaji o uživateli. V současné době se pracuje na řešení, které zajistí nástroj Business intelligence (BI), který nám umožní analyzovat data a integrovat je do našeho knihovního systému. Dalším pracovním bodem je, že nemůžeme sledovat data z našich digitálních sbírek v reálném čase. Většinou jsou data k dispozici až o měsíc později. To ztěžuje přijímání určitých opatření v oblasti CRM (Custom Relationship Management).

Kromě rozsudku Evropského soudního dvora (právní věc 174-15) neexistuje v Belgii (vlámské společenství) žádný právní rámec pro elektronické půjčky. Společnost Cultuurconnect vyhlásila veřejnou soutěž, v níž požadovala agregátora a IT platformu. Výsledkem výzvy bylo uzavření dohody se Standaard Boekhandel, jedním z největších knihkupectví ve Flandrech, které se ujalo role agregátora, a společností Bibliotheca, která jako technický partner poskytla platformu cloudLibrary.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIOVNA MI

Standaard Boekhandel, agregátor, vyjednává licence pro všechny zúčastněné veřejné knihovny. Jak již bylo zmíněno, veřejné knihovny se účastní kooperativního modelu, kdy centrálně nakupují jednu kolekci, kterou využívají členové všech zúčastněných knihoven. Standaard Boekhandel je vyjednavatelem pro nizozemské tituly a Bibliotheca pro anglické (nebo jiné jazyky) tituly.

Model platformy byl vytvořen v rámci modelu na jedno použití. Pod tlakem vydavatelů se však tituly půjčují prostřednictvím licenčního modelu, což znamená, že dochází k odchylce od rozhodnutí Soudního dvora. To je důvodem, proč se v současné době za půjčování e-knih autorům nevyplácejí žádná veřejná výpůjční práva.

V rámci modelu jednorázového použití (většina) licencí obsahuje několik 16/26 výpůjček na dobu maximálně 2 nebo 4 let. Tyto licence mají omezující charakter a jsou nabízeny za cenu za kopii, která může být až čtyřikrát vyšší než cena za jednotlivý nákup. Tohoto modelu se účastní většina velkých vydavatelů, ačkoli se jedná o často nabízejí spíše omezenou část své sbírky. Systém DRM je zabudován do platformy cloudLibrary. Výpůjčky probíhají prostřednictvím zabezpečené aplikace nebo prostřednictvím služby Adobe Digital Editions.

Licence na elektronické knihy platí konsorciem zúčastněných veřejných knihoven. Knihovny se připojují k obchodnímu modelu vyvinutému společností Cultuurconnect. Platí roční poplatek, který je úměrný počtu obyvatel jejich obce. Na oplátku členové knihovny získávají přístup k centrální platformě pro e-knihy a marketingovou a komunikační podporu.

Roční částka vybraná za výpůjční služby elektronických knih v knihovnách činí až 600 000 eur ročně. Jak se tyto peníze přerozdělují mezi držitele práv, je částečně černou skříňkou. Malá část z nich jde dodavatelům informačních technologií. Většina se platí za licence Standaard Boekhandel, která platí nakladatelům, kteří by zase měli odškodnit autory. Ani současné rozdělení mezi vydavatele a autory, ani poplatek, který Standard Boekhandel dostává za nabízené služby, nejsou transparentní.

Proto od spuštění naší platformy pro elektronické půjčování probíhají diskuse s autorskými svazy o odměnách, které dostávají za půjčené e-knihy. Tato kompenzace nyní není smluvně upravena a určují ji jednotliví nakladatelé. Autoři si stěžují, že mechanismy odměňování nejsou transparentní. Rovněž se domnívají, že odměna, kterou v současné době dostávají, je příliš nízká. V rámci obecného hodnocení se jim zdá nespravedlivé, že veřejné knihovny platí za omezenou licenci až čtyřikrát více než individuální kupující a autoři nedostávají spravedlivý podíl z této částky. V hodnotovém řetězci elektronických knih jsou rozhodně nedostatky a Cultuurconnect chce znovu zahájit dialog se všemi zúčastněnými stranami. Hledá se řešení, které by bylo přijatelné pro všechny zúčastněné strany.

Podle názoru vlámských knihoven je půjčování elektronických knih prostřednictvím veřejné knihovny způsobem boje proti pirátství. Veřejné knihovny ve Flandrech jsou (téměř) zdarma. Když si lidé mohou legálně číst knihy zdarma nebo za malý poplatek, odvede je to od nelegálního stahování nebo je to od něj odradí.

ROLE KNIHOVEN A VEŘEJNÉ SPRÁVY

Jak již bylo zmíněno, platforma e-knih je vytvořena jako konsorcium. V rámci konsorcia jsou e-knihy nakupovány centrálně týmem 3 tvůrců kolekcí (nizozemská beletrie, literatura faktu a anglická beletrie), kteří jsou zároveň zodpovědní za stejné vydavatelské kategorie tištěné kolekce v rámci své místní knihovny. Vývojáři kolekcí se snaží o správnou rovnováhu mezi populárními tituly a méně známými tituly, na které se upozorňuje prostřednictvím digitálních regálů na platformě.

Platforma je pro všechny zúčastněné knihovny stejná, a proto je sdílen i fond. Tvůrci kolekce jsou také součástí širší pracovní skupiny knihoven zastupujících konsorcium. Tato pracovní skupina také rozhoduje o plánu sbírky, marketingovém a komunikačním přístupu, technických vylepšeních a celkovém provozu platformy elektronických knih.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Zdá se, že uživatelé knihoven jsou s elektronickými výpůjčními službami spokojeni. V nedávném průzkumu, který byl proveden rok po spuštění platformy e-knih, bylo 80 % uživatelů s platformou spokojeno nebo velmi spokojeno. Uživatelé by v nabídce uvítali více titulů a novější tituly, ale celkové hodnocení je pozitivní. Mnoho uživatelů také uvedlo, že by platformu doporučili svým přátelům nebo příbuzným. Deset procent uživatelů se o platformě skutečně dozvědělo prostřednictvím příbuzných.

První sbírka/soubor e-knih byla zaměřena pouze na dospělé. Od poloviny roku 2021 byly zakoupeny také tituly pro mládež a na podzim 2022 se plánuje rozšíření kolekce na 12+.

V roce 2021 bylo 5 % půjček poskytnuto mladými lidmi: čím větší je nabídka pro mladé lidi, tím více mladých lidí platformu využívá.

Vzhledem k obtížím při budování kvalitní nizozemskojazyčné sbírky se nakupuje také mnoho cizojazyčných (především anglickojazyčných) titulů. Všimli jsme si, že jsou také dobře půjčovány. Zejména mladí lidé a lidé ve věku 30-40+.

Některé knihovny nabízejí svým uživatelům jak elektronické knihy, tak elektronické čtečky. Obvykle se tak děje pro specifické cílové skupiny, jako jsou obyvatelé domovů důchodců nebo čtenářské skupiny.

Veřejné knihovny ve Flandrech nechtějí nabízet pouze elektronické knihy. Hledají také způsoby, jak využít digitální čtení k tomu, aby lidi přiměly více číst.

Cultuurconnect spolupracuje například s organizátory ceny za dětskou knihu. V rámci jejich každoroční kampaně děti v každé věkové skupině přečtou přibližně 6 knih, z nichž jedna získá cenu. Organizátoři této kampaně chtěli rozšířit tyto čtenářské skupiny také na elektronické knihy nabízené prostřednictvím veřejných knihoven. Bohužel většina nakladatelů nechce spolupracovat, což znamená, že v průměru lze v každé věkové skupině nabízet pouze jeden nebo dva tituly jako elektronické knihy a že se plně digitální čtenářské skupiny nemohou rozběhnout. Lze snadno namítnout, že jde o promarněnou příležitost oslovit novou generaci mladých čtenářů.

Kromě toho Cultuurconnect v současné době pracuje na dvou projektech: a) prvním z nich je zpřístupnění elektronických knih starším lidem (70-80+) a b) hledání způsobů, jak by školy mohly využívat platformu

elektronických knih veřejných knihoven také v rámci výuky.

2.E-VÝPŮJČKY V DÁNSKU

AUTOR: MIKKEL CHRISTOFFERSEN

ÚVOD

V Dánsku jsou veřejné knihovny organizovány jako součást 98 obcí. S 37,4 milionu návštěv v roce 2019 (údaje v následujících letech jsou pozmeněny vlivem pandemie) jsou nejnavštěvovanější dánskou kulturní institucí. Veřejná knihovna-systém funguje v každé z 98 dánských obcí a nabízí se jedinečná platforma pro rozvoj společných společenských řešení, a to ve spolupráci s dalšími subjekty/agenty a ve spolupráci s místními občany.

Účelem veřejných knihoven je podporovat osvětu, vzdělávání a kulturní činnost zpřístupňováním knih, časopisů, hudby a digitálních zdrojů a zajišťováním svobodného a rovného přístupu ke znalostem.

Rámec pro veřejné knihovny stanoví dánský zákon o knihovnických službách. Jeho cílem je definovat knihovnu jako "rozšířenou" ve vztahu k médiím a stanovit pružnější pravidla pro rozvoj knihovní infrastruktury. Zákon navazuje na základní tradice dánských veřejných knihoven, především na bezplatný (i bezplatný) a rovný přístup k informacím.

Podle zákona musí každá obec v Dánsku provozovat veřejnou knihovnu – buď sama, nebo ve spolupráci s dalšími subjekty/zástupci. Financování služeb obecních knihoven probíhá prostřednictvím blokových grantů, což znamená, že každá jednotlivá obecní rada určuje úroveň svých konkrétních místních knihovnických služeb. Rámec pro veřejné knihovny a jejich spolupráci s vědeckými knihovnami určuje zákon o knihovnických službách, který ukládá povinnost nákupu fondů a poskytování služeb. Základním principem dánské sociální společnosti je, že využívání knihovny je bezplatné, stejně jako elektronické výpůjčky pro občany.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V dánských veřejných knihovnách je k dispozici 80 000 titulů a 7,8 milionu elektronických výpůjček (2021), což představuje 20 % celkového počtu výpůjčních transakcí, přičemž některé malé obce mají několik tisíc transakcí ročně a některé další, jako například Kodaň, dosahují více než 500 000 transakcí ročně. Podrobnější statistiky, jako jsou například preference patronů, jsou obtížné nebo nedostupné, protože mohou využívat citlivá čísla sociálního zabezpečení patronů.

Právním předpisem upravujícím elektronické půjčování je dánský zákon o knihovnických službách, který byl schválen v roce 2000. E-výpůjčky jsou realizovány prostřednictvím "eReolen" a spravovány sdružením "Digitální veřejná knihovna", které tvoří všech 98 dánských obcí, Grónsko, Faerské ostrovy a Slesvig. Sdružení "Digitální veřejná knihovna" navazuje spolupráci s technickými zprostředkovateli a vyjednává ceny a podmínky s vydavateli.

V Dánsku byly elektronické výpůjčky jáblkem sváru mezi dánskými vydavateli (s hlavními hráči, jako jsou Gyldendal, Lindhardt & Ringhof a Politiken) a eReolen, jedinou dánskou veřejnou digitální knihovnou, a to do té míry, že hlavní vydavatelé v určitých fázích procesu (2012 a 2016) ukončili spolupráci. V roce 2018 se však eReolen s dánskými vydavateli dohodl na podmínkách spolupráce, a to v zemi, kde žije 5,8 milionu lidí a 96 % domácností má přístup k internetu.

Společnost eReolen používá různé modely výpůjček a jedním z nich je model jedna kopie - jeden uživatel, zatímco ostatní transakce jsou regulovány prostřednictvím dvoustranných cenových dohod s vydavateli. Země, která je kolébkou veřejného výpůjčního práva - první program PLR byl v Dánsku zahájen v roce 1941 - začala odměňovat autory za digitální knihy v roce 2018. Dánsko bylo první zemí na světě, která zařadila digitální audioknihy do programů elektronického půjčování.

Rok	Výpůjčky elektronických knih	Náklady (elektronické knihy)	Výpůjčky audioknih	Náklady (audiokniha)	Veškeré náklady
2013	640 629	Kr 8 300 659 € 1 115 680	545.391	Kr 9 271 657 € 1 246 190	Kr 17.572.317 € 2 361 870
2014	598.168	Kr 7 485 853 € 1 006 163	716.607	Kr 12 182 319 € 1 637 408	Kr 19.668.172 € 2 643 571
2015	1.165.910	Kr 14 026 069 € 1 885 224	1.381.478	Kr 20 484 675 € 2 753 316	Kr 34.510.745 € 4 638 540
2016	996.834	Kr 11 047 420 € 1 484 868	1.534.664	Kr 19 298 887 € 2 593 936	Kr 30.346.307 € 4 078 804
2017	1.108.361	Kr 12 661 965 € 1 701 877	1.771.200	Kr 24 860 800 € 3 341 505	Kr 37.522.765 € 5 043 382
2018	1.396.575	Kr 17 613 241 € 2 367 371	2.225.155	Kr 27 221 191 € 3 658 762	Kr 44.834.432 € 6 026 133
2019	1.950.365	Kr 22 660 099 € 3 045 712	2.879.106	Kr 34 202 669 € 4 597 132	Kr 56.862.769 € 7 642 845
2020	2.629.292	Kr 27 756 885 € 3 730 764	3.871.602	Kr 43 609 681 € 5 861 516	Kr 71.366.566 € 9 592 280
2021	2.826.785	Kr 32 922 352 € 4 425 047	4.595.317	Kr 53 092 863 € 7 136 137	Kr 86.015.215 € 11 561 184

Navíc se jedná o transakce elektronického půjčování přímo z databází:

Mezinárodní databáze elektronických knih a audioknih:

	2021
ProQuest (Ebook Central)	321.449
EBSCO (kolekce elektronických knih)	384
Overdrive	402.969
Knihy 24x7	1.645

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

Hlavními aktéry dánského systému elektronických půjček jsou:

- Vydavatelé, kteří dodávají tituly a obsah na základě národních rámcových smluv uzavřených sdružením The Digital Public Library;
- Digitální veřejná knihovna (dříve Dánská digitální knihovna), sdružení, které provozuje a spravuje digitální služby pro své členy a veřejnost (98 obcí v zemi, Grónsko, Faerské ostrovy a Jižní Šlesvicko). Digitální veřejná knihovna vyvíjí a spravuje platformu pro webové stránky, jejichž prostřednictvím mohou veřejné knihovny zpřístupňovat veřejnosti své online materiály a fyzické katalogy spolu se všemi dalšími relevantními knihovnickými službami a informacemi. Provozuje také službu eReolen a

vyjednává ceny a podmínky s vydavateli a uzavírá rámcové smlouvy;

- C. eReolen, národní e-výpůjční služba, která byla dříve vlastním sdružením, ale nyní je pod kontrolou The Digital Public Library;
- D. knihovny, které za své výpůjčky platí individuálně;
- E. Publizon; provozovatel platformy třetí strany sloužící jako backend pro veřejnou knihovnu i komerční prodejce a streamovací služby.

Finanční podrobnosti se řídí dvoustrannými dohodami s velkými vydavateli a dvoustrannými dohodami mezi jednotlivými obcemi a dodavatelem platformy Publizon. Z každé půjčky si Publizon bere malé procento za své služby na platformě (cca 12 %). Tímto způsobem je prostřednictvím eReolen zpřístupněn téměř veškerý vydavatelský výstup (99 %).

Sedm velkých vydavatelů (Gyldendal, Politiken atd.) má s eReolen uzavřeny individuální smlouvy, které jim umožňují určitou flexibilitu při používání výpůjčních modelů. Pouze "velká sedmička" umožňuje model jeden výtisk – jeden uživatel a má časová omezení – s časovým odstupem mezi nabídkou publikace v knižním obchodě a nabídkou téhož titulu prostřednictvím eReolen. Všichni ostatní vydavatelé podléhají obecným cenovým a obchodním podmínkám eReolens, které zpravidla neobsahují ustanovení o embargu a praktikují pouze model jeden výtisk – více uživatelů.

Zařízení DRM jsou implementována výhradně v rámci Digitální veřejné knihovny v uzavřeném aplikačním prostředí a webové řešení umožňuje pouze streamování. Proto není zapotřebí žádný obecný systém DRM pro stahování.

Vydavatelé považují eReolen za způsob, jak zabránit pirátství; dá se říci, že eReolen učinil pirátství prakticky zbytečným; proto strach z pirátství (nebo z potenciálních pirátských praktik) není pro autory a vydavatele zásadní překážkou pro přechod na digitální technologie.

Úloha knihoven a veřejné správy

E-knihy se nakupují jako jednotlivé e-knihy pouze v případě, že jsou licence zakoupeny na bázi jeden výtisk – jeden uživatel (cca 5 % fondu Digitální veřejné knihovny). Zbývajících 95 % nákupů je rovnoměrně vynakládáno mezi paušálním modelem, kdy se nakupují celé katalogy na rok najednou ("půjč si, kolik chceš"), a modelem jedna kopie – více uživatelů, kdy jednotlivé knihovny platí za výpůjčku podle stáří titulu.

Omezení pro elektronické půjčky jsou stanovena na místní úrovni jednotlivými obcemi. Pohybují se od 2 e-knih a 2 audioknih měsíčně (v jedné obci) až po neomezené používání (v šesti obcích). Zbytek se pohybuje někde uprostřed, přičemž většina obcí se drží v limitech kolem 4-5 e-knih a 4-5 audioknih měsíčně na jednoho patrona.

Pouze národní sdružení Digitální veřejná knihovna je oprávněno uzavírat dohody o e-výpůjčkách s vydavateli. Požadavky se liší od požadavků univerzitních knihoven. Univerzitní knihovny jednájí s velkými, globalizovanými vydavateli vědecké komunikace a je pro ně obtížné vyjednávat se subjekty, které mají de facto monopol na povinný obsah. eReolen jedná s menšími společnostmi a má výbornou spolupráci s národními vydavateli a také mnohem větší sílu na straně nákupu.

Vyjednávací tým pracuje v sekretariátu Digitální veřejné knihovny. Vyjednávací tým velmi dbá na roli eReolenu na národním knižním trhu a na zájem sektoru o obchodní praktiky eReolenu. Elektronické výpůjčky představují 28 % trhu digitálního obchodu a dávají veřejným knihovnám páku při každoročních jednáních.

V tomto ohledu posilují práva na veřejné půjčování digitálních knih v knihovnách, protože čím je dostupnost digitálních titulů rozšířenější - de facto dostupnost na eReolen - tím více peněz se rozdělí mezi autory a další přispěvatele k všeobecné spokojenosti všech aktérů působících v řetězci elektronických knih. Autoři mohou mít pocit, že jsou za digitální práva nedostatečně placeni, a mohou si stěžovat na svou malou odměnu z elektronického prodeje, streamování a/nebo půjčování; to však závisí na dvoustranných jednáních mezi autory a vydavateli a nemá vliv na správnost systému elektronického půjčování.

Celkově činí roční částka vybraná za služby e-výpůjček v knihovnách 12 milionů eur za obsah a dalších 1,2 milionu eur za správu a údržbu eReolen, což představuje velkou část trhu digitálního obchodu a 28 % ročního

obratu vydavatelství.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Uživatelé knihoven jsou obecně se službami elektronických výpůjček spokojeni, což dokazuje počet 715 000 unikátních uživatelů v roce 2021 z 5,8 milionu obyvatel. Zajímavé je, že uživatelé výpůjček knih v tištěné podobě a uživatelé digitálních produktů nejsou totožní a překryv mezi nimi je podle národního statistického úřadu v řádu 20 %.

Elektronické výpůjčky lze rozdělit podle cílové skupiny (děti/dospělí) a podle celkové kategorie (beletrie/nebeletrie). Dětské knihy tvoří historicky asi 40 % všech výpůjček, ale jejich podíl se zvyšuje. Beletrie tvoří historicky asi 70 % všech výpůjček. Zejména šíření e-knih mezi dětmi a mládeží je poměrně úspěšné, přičemž počet e-výpůjček se školáky dosáhl v roce 2021 prostřednictvím produktu eReolen GO! celkem +1,3 milionu výpůjček. E-výpůjčky fungují pouze prostřednictvím platformy a nedochází k distribuci zařízení (např. elektronických čteček).

Obecně lze říci, že fungování elektronických půjček v Dánsku není problém a problémy se vyskytují spíše na obecnější úrovni. Jedním z nich je správné rozdělení finančních prostředků určených pro digitální knihovnu a fyzickou knihovnu, přičemž první jmenovaná si bere stále více prostředků. Hlavním problémem je tedy efektivnější a uživatelsky přívětivější spolupráce fyzické a digitální knihovny, například v souvislosti s 20 % překryvem výpůjček tištěných a digitálních e-produktů.

Dalším velkým problémem je možná zajištění lepšího dlouhodobého přístupu, protože digitální sbírka dostupná pro e-výpůjčky je rok co rok zajišťována na základě smluvních vztahů; právní překážka nebo zásadní střet by mohly způsobit, že nabídka e-výpůjček by byla dlouhodobě neudržitelná.

3. E-LENDING IN FINSKO, PODLE SUVI SIVULAINEN, MARJA HJELT, ANNA TUOMIKOSKI A JUHA MANNINEN

3.E-LENDING IN FINSKO PODLE SUVI SIVULAINEN, MARJA HJELT, ANNA TUOMIKOSKI A JUHA MANNINEN

ÚVOD

Finové jsou vášnivými čtenáři a uživateli knihoven: v roce 2019 činil celkový roční počet výpůjček 85,9 milionu položek (15,7 na obyvatele), roční počet návštěv knihoven 53,7 milionu (9,79 na obyvatele) a internetové služby knihoven byly využity 47,0 milionkrát. Veřejná knihovna je v každé obci (281), většina z nich má také pobočky (436) a knihobudky (135).

Ve Finsku jsou veřejné knihovny v kompetenci obcí. Jejich služby jsou pro uživatele bezplatné. Knihovny jsou financovány ze státního (30 %) a obecního (70 %) rozpočtu.

Poslední zákon o veřejných knihovnách vstoupil v platnost v roce 2017. Jeho cílem je podporovat:

- rovné příležitosti pro všechny v přístupu ke vzdělání a kultuře;
- dostupnost a využívání informací;
- kultura čtení a všestranné dovednosti v oblasti gramotnosti;
- příležitosti pro celoživotní vzdělávání a rozvoj kompetencí;
- aktivní občanství, demokracie a svoboda projevu.

Digitální gramotnost občanů je podporována mnoha způsoby a prostory knihovny mohou být využívány jako místa pro kulturní akce, setkání, práci a vzdělávání.

Veřejné knihovny musí poskytovat stejné služby obyvatelům celého Finska. Aby se knihovnám pomohlo rozvíjet jejich činnost, stanoví právní předpisy celostátní a regionální rozvoj těchto činností. Knihovna pověřená celostátní odpovědností za rozvoj je zodpovědná za rozvoj a údržbu společných online služeb a také za

komunikaci a propagaci společných aktivit knihoven. Devět knihoven pověřených regionální odpovědností za rozvoj koordinuje společné aktivity a rozvoj dovedností pracovníků knihoven ve svém regionu.

Tento celostátní a regionální rozvoj je financován z rozpočtu ministerstva školství a kultury. Knihovny mohou také žádat o projektový grant na rozvoj, projekty a testování nových služeb. Poskytování a využívání těchto projektových grantů se řídí knihovnickými orgány krajských správ, které také školí pracovníky knihoven v soudních a správních záležitostech.

V posledních letech se rozvojové úsilí zaměřilo zejména na podporu čtení, vzdělávacího prostředí, online služeb a mediální výchovy. Od začátku roku 2020 bude Veřejná knihovna Seinäjoki pověřena zvláštním úkolem podporovat čtení a gramotnost dětí a mládeže ve Finsku.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

Za údaje ve statistické databázi finských veřejných knihoven a její údržbu odpovídá [ministerstvo školství a kultury](#).

Rok	Výpůjční transakce	Na jednoho obyvatele	Transakce elektronického půjčování	Na jednoho obyvatele
2021	71,730,751	13.75	1 509 599, z toho 630 601 (elektronické knihy) 878 997 (elektronické knihy)	0.27
2020	70,366,365	12.72	1 553 275, z toho: 708 548 (elektronické knihy) 844 726 (elektronické knihy)	0.28
2019	85,942,056	15.53	988 896, z toho: 488 577(ebooks) 500 318 (elektronické knihy)	0.18
2018	84,530,120	15.42	640 715, z toho: 278 608 (elektronické knihy) 362 106 (elektronické knihy)	0.12

Finna, národní knihovní katalog, který vytváří Finská národní knihovna, používají muzea, archivy a knihovny ke katalogizaci obsahu umístěného jinde. Finnu používají i veřejné knihovny, ale neřeší problém poskytování obsahu uživatelům veřejných knihoven. Existuje také další katalog <https://ekirjasto.kirjastot.fi/en>, který odkazuje na zdroje – je možné k němu mít přístup, pokud má uživatel právo využívat konkrétní knihovnu.

Roční veřejné výdaje na elektronické půjčky činí přibližně 1,8 mil. Nelze určit, jak jsou veřejné prostředky vynakládány v jednotlivých fázích procesu, ale lze odhadnout, že rezerva pro agregátory představuje přibližně 10-15 % celkových výdajů.

Elektronické půjčování je regulováno právními předpisy EU a právními předpisy souvisejícími s autorským právem. Většina operací se však realizuje prostřednictvím licencí.

Finská národní digitální knihovna byla vytvořena ministerstvem školství a kultury jako jednotná struktura pro obsah a služby. Cílem Finské národní digitální knihovny, která používá Finnu jako knihovní katalog, je:

- vytvořit centralizovaný systém dlouhodobého uchování;
- poskytnout finské materiály do Europeany a

- podporovat digitalizaci materiálů kulturního dědictví a interoperabilitu knihoven, archivů a muzeí v oblasti ICT.

Národní digitální knihovna (Finna.fi) je v mnoha ohledech jedinečným subjektem: spojuje knihovny, archivy a muzea a vytváří systém, který poskytuje snadno dostupné materiály a služby a zajišťuje dlouhodobé uchování digitálních materiálů pro budoucí generace.

V reakci na rostoucí poptávku po elektronických knihách spojily Městská knihovna v Helsinkách a Finská národní knihovna své síly v rámci [projektu Next Media](#) a jeho podprojektu "[E-knihy pro veřejné knihovny](#)". Cílem projektu bylo vytvořit model, který by usnadnil obchodní praktiky vydavatelů, umožnil vyplácení autorských honorářů autorům a formuloval rámec, který by umožnil veřejným knihovnám poskytovat uživatelům knihoven vysoce kvalitní domácí literaturu ve formě elektronických knih. Výchozím bodem projektu bylo vytvoření mechanismu spolupráce mezi knihovnami, vydavateli a také odborníky na použitelnost a online služby, jehož cílem je vytvořit službu, která by povzbudila uživatele ke čtení finské literatury. V tomto rámci byla také vytvořena výpůjční platforma, do níž vstoupila společnost Ellibs (technologická společnost) s dobrými výsledky z hlediska použitelnosti.

[Konsorcium veřejných knihoven](#) s [Kuntahankinnat](#) vyhlásilo v letech 2014 a 2018 výběrové řízení s cílem vytvořit platformu, která by podporovala elektronické půjčování jak po stránce obsahové, tak technologické. Rámcová smlouva je koncipována tak, že Kuntahankinnat byla odpovědná za dohodu a obce podepisují smlouvy s poskytovatelem služeb individuálně, zatímco Konsorcium veřejných knihoven organizuje zadávací řízení.

Na základě výzev z roku 2018 byli vybráni dva agregátoři: Finské řešení Ellibs a švédský Axiell Biblio. Oba poskytují finskou a švédskou literaturu prostřednictvím různých licenčních modelů. Knihovny si mohly poskytovatele služeb/agregátora vybrat nezávisle; některé knihovny si vybraly Axiell, některé Ellibs a některé oba, protože obsah, který nabízejí, je odlišný. Ellibs má větší nabídku finského obsahu, zatímco Biblio má více švédských elektronických a zvukových knih. Některé knihovny si také předplácejí knihovnu Overdrive, aby pokryly poptávku po literatuře v angličtině. Každá z těchto platform má svůj vlastní systém licencování a e-vypůjček, což je pro knihovny i zákazníky nepohodlné.

Systém, který byl vytvořen v rámci projektu "E-knihy pro veřejné knihovny", se v některých ohledech ukázal jako neúspěšný. Tendr na čtyři roky je náročný. V důsledku výběrového řízení se může každé čtyři roky měnit poskytovatel služeb a výpůjční platforma, což není pro zákazníky příznivé. Další výzvou při výběrových řízeních bylo, aby bylo možné vysoutěžit poplatek za služby výpůjční platformy, přestože tvoří jen asi 10 % celkové pořizovací hodnoty služby e-knih a samotný obsah, tj. e-knihy, tvoří zbývajících 90 %. Cílem tohoto požadavku bylo oddělit poskytovatele platformy od vydavatelů.

Tento akviziční model přinesl řadu modelů s vytvořením 46 sbírek elektronických knih různého obsahu a velikosti. Přístup k obsahu tak postavil občany do nerovného postavení vůči sobě navzájem. Někteří mají rozsáhlé sbírky elektronických a audioknih, zatímco jiní mají pouze elektronické knihy.

[Projekt E-knihovna](#) byl založen s cílem odstranit výše uvedené problémy zavedením sdílené elektronické knihovny pro všechny finské veřejné knihovny. Cílem projektu je zlepšit použitelnost a digitální sbírky veřejných knihoven vytvořením jednotné elektronické knihovny pro uživatele finských knihoven.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNHOVNAMI

V rámci projektu "e-kniha pro veřejné knihovny", který byl vytvořen ve spolupráci s vydavateli, byly vytvořeny licenční modely odpovídající požadavkům finských veřejných knihoven: model jedna kopie – jeden uživatel, model jedna kopie – více uživatelů a výpůjční fond. Po skončení projektu byl stálý kontakt s vydavateli a následná kontrola přenesena na poskytovatele služeb. Nakonec byly zavedeny nové licenční modely s tím, že každý poskytovatel služeb má své vlastní modely, jako je například pay per view.

Konsorcium veřejných knihoven jednalo s vydavateli o stejném hřišti, ale ne o licenčním modelu. Konsorcium veřejných knihoven je financováno finskými obcemi prostřednictvím poplatků, které jsou vypočítávány podle počtu obyvatel, které knihovny obsluhují; Konsorcium zastupuje knihovny při jednáních a výběrových řízeních na digitální obsah.

Projekt e-knihovny v současné době jedná s vydavateli o nalezení ekonomické rovnováhy mezi komerčními službami a veřejnými knihovnami. Cílem je vytvořit způsoby, jak zajistit knihovnám fondy i v digitální podobě.

Také se švédskými vydavateli není prakticky žádný kontakt a mezinárodní poskytovatel Overdrive hlásí problémy při kontaktu s nimi. (Zřejmě se jedná o problém, který je společný i švédským knihovnám).

Oficiálně neexistuje žádné embargo ani okénko, ačkoli u některých titulů bylo embargo zaznamenáno. Obchod s e-knihami pro knihovny není obecně sladěn s obchodem s e-knihami a tento proces by měl být transparentnější. Dalším problémem je, že neexistuje interoperabilita s katalogem nakladatelství, a proto nejsou předem k dispozici informace o dostupnosti a cenách e-knih pro knihovny.

DRM jsou v současné době spravovány přímo třemi agregátory.

ROLE KNIHOVEN A VEŘEJNÉ SPRÁVY

Systém elektronických výpůjček ve Finsku není jednoznačně v souladu s právním rozhodnutím 174-15 Evropského soudního dvora EU, protože autoři nejsou odměňováni. Ministerstvo školství a kultury hledá způsoby, jak autory odměnit, a byly podpořeny studie, i když zatím neexistuje jasné řešení. Dne 19.10.2022 Ministerstvo školství a kultury oznámilo, že nic nebrání odměňování autorů prostřednictvím PLR (odměna za veřejnou výpůjčku); dokonce dalo jasné najevo, že odměna by mohla mít okamžitý účinek - <https://okm.fi/-/selvitys-e-lainauskorvaus-tulisi-ulottaa-e-kirjojen-ja-e-aanikirjojen-lainaamiseen-yleisista-kirjastoista>

Navzdory bezproblémovým vztahům a pečlivému sledování existují kritické body, které mohou naznačovat další zlepšení systému v následujících směrech:

- systém je považován za drahý, protože k němu má přístup pouze 15 % občanů; byly zjištěny následující nedostatky:
  - Základ pro stanovení cen elektronických a zvukových knih a rozdělení nákladů v hodnotovém řetězci jsou nejasné;
  - přístup občanů k místnímu sběru je nerovný;
- autoři nejsou spokojeni, protože nejsou odměňováni;
- druhé největší nakladatelství v zemi nenabízí elektronické knihy a hledá se řešení tohoto problému.

Obecně se zdá, že finští vydavatelé nemají jasnou vizi elektronického publikování a cítí se být v prostředí obchodu s elektronickými knihami ohroženi. Zatímco systém tištěných knih je snadno předvídatelný a vydavatelé dopředu věděli, kolik knih si mohou knihovny objednat, u e-knih a audioknih tyto informace k dispozici nejsou a postoje vydavatelů zřejmě charakterizuje nejistota a váhání. Ačkoli existuje jasné povědomí o tom, že v knihovnách nedochází k pirátství, na straně vydavatelů chybí pochopení.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Systém je možné sledovat a dobře znát postupy uživatelů. Je možné identifikovat některé znaky, jako je věk uživatele, ale ne pohlaví.

Někteří uživatelé jsou spokojeni, jiní ne. Obecně se objevují stížnosti na počet platforem a na to, že příliš mnoho platforem způsobuje mezi uživateli zmatek. Paradoxně se uživatelé nemohou orientovat v tom, co všechno jim knihovny mohou zpřístupnit, například neméně než 80 % uživatelů neví, že knihovny zpřístupňují také elektronické a audioknihy.

4.E-VÝPŮJČKY VE FRANCII VALÉRIE BOUISSOU⁸⁸

---

⁸⁸ Ředitelka Veřejné knihovny v Nîmes a předsedkyně EGIL.

ÚVOD

Ve Francii je v současné době evidováno více než 16 000 veřejných knihoven, přičemž dvě národní knihovny, [Francouzská národní knihovna \(Bibliothèque nationale de France, BnF\)](#) a [Veřejná informační knihovna \(Bibliothèque publique d'information, Bpi\)](#), spadají přímo pod ministerstvo kultury. Naprostá většina ostatních veřejných knihoven (obecní knihovny, půjčovny v departementech) spadá pod místní úřady. Tyto knihovny mají velmi rozdílné prostředky v závislosti na velikosti obce, které slouží. V jejich případě je působení Ministerstva kultury vícenásobné: vymezení legislativního a regulačního rámce, statistické vyhodnocování jejich činnosti, technická a vědecká kontrola stanovená památkovým zákonem, technická a finanční podpora prostřednictvím různých mechanismů.

Městské knihovny: několik číselných údajů (údaje [Observatoire de la lecture publique](#) za rok 2018)

- Téměř 90 % Francouzů žije v obci, kde je k dispozici alespoň jedna knihovna;
- 145,5 milionu EUR v dokumentárních výdajích;
- 279,5 milionu EUR v půjčkách;
- 16,3 milionu zvukových dokumentů ; 7,6 milionu videodokumentů.

Knihovny jsou pod dohledem [Oddělení knihoven](#) Služby pro knihu a čtení ([DGMIC](#)) na Ministerstvu kultury.

Informace o elektronických výpůjčkách poskytla paní Valérie Bouissou na základě zprávy, kterou v roce 2019 vypracovaly Réseau Carel a ministerstvo kultury. Šetření Carel z roku 2019 se zabývalo souhrnem placených digitálních zdrojů pořízených francouzskými veřejnými knihovnami, ačkoli klade větší důraz na zdroje pořízené prostřednictvím sítě Carel.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

Ve Francii probíhá elektronické půjčování knih v ekosystému nazvaném PNB "Prêt numérique en bibliothèque". /digitální výpůjčky v knihovnách. PNB nabízí právní i technický rámec pro zpřístupnění digitálních knih v knihovnách. PNB je mezioborový projekt, ekonomický model a technický systém výměny dat. Dilicom, technický provozovatel projektu a důvěryhodná třetí strana, koordinuje výměny a transakce mezi jednotlivými účastníky knižního řetězce (nakladatelé prostřednictvím svých distributorů, knihkupci a knihovny) díky technickému rozhraní, které propojuje různé informační systémy.

Z hlediska autorských práv je PNB založena na smluvním modelu: vydavatelé sjednávají práva na uvádění digitálních knih na trh s autory nebo jejich příjemci a poté stanoví cenu a podmínky použití pro veřejné knihovny. S ohledem na zákon o jednotné ceně digitálních knih je tato cena pevně stanovena a odpovídá konkrétní nabídce vůči knihovnám a s přesně stanovenými podmínkami přístupu (počty povolených výpůjček a současných uživatelů, maximální doba přístupu k titulu).

Od roku 2014 se k PNB připojuje stále více sítí knihoven a jejich využívání postupně roste. Příchod nového LCP DRM do PNB nabízí také zajímavé perspektivy pro usnadnění využívání digitálních knih a pro zvýšení počtu dostupných titulů. V PNB je stále co zlepšovat. Vydavatelé pracují na obohacení této nabídky, která již pokrývá velkou část produkce; lze také doufat, že dialog mezi knihovníky a vydavateli může zlepšit podmínky přístupu, aby se ještě lépe přizpůsobily očekáváním malých i velkých knihoven.

Tento dialog vede především sdružení "Réseau Carel". Toto sdružení je národní sítí kompetencí a výměn v oblasti elektronické dokumentace pro veřejné knihovny, která je strukturována kolem online nástroje pro spolupráci. Hlavním cílem je přispívat ke zlepšování edičních nabídek, informačních systémů, metod tvorby cen, ergonomie a přístupnosti, rozvíjet akviziční politiku a politiku akvizice a zhodnocování v oblasti digitálních zdrojů, jakož i pozorování využití; a dále pak vyhodnocovat nabídky digitálních zdrojů.

Ve Francii připadá na jednu veřejnou knihovnu v průměru 9,1 předplacených elektronických zdrojů, z toho 55 % je sjednáno prostřednictvím Réseau Carel (údaje z roku 2019). Dvě veřejné knihovny – BCU Lausanne a BPI – získávají 300, resp. 107 zdrojů. Bez těchto dvou knihoven klesá průměrný počet akvizic na 5,3 e-zdrojů. Obecně lze říci, že pokud se výdaje knihovny rovnají 10 000 EUR ročně, je průměrný počet pořízených zdrojů 2,8; pokud

se výdaje knihovny pohybují kolem 30 000 EUR ročně, je průměrný počet 19,1.

Platformu PNB (Prêt Numérique entre Bibliothèques) využívá 46 % veřejných knihoven, které se zúčastnily šetření réseau Carel v roce 2019. V roce 2019 bylo připojeno 196 sítí knihoven, což odpovídá 5 100 knihovnám, které tuto službu využívají. Z šetření vyplývá, že prostředí je velmi různorodé a že roste úloha rezortních výpůjčních knihoven.

Průměrný rozpočet, který knihovny vynakládají na PNB, činí 9 182 EUR, přičemž 44 % veřejných knihoven vyčleňuje na transakce PNB méně než 5 000 EUR, 40 % veřejných knihoven vyčleňuje 5 000 až 20 000 EUR a 12 % více než 20 000 EUR. Na vrcholu výdajů veřejných knihoven na e-knihy půjčované prostřednictvím PNB jsou tyto knihovny: BCU Lausanne (60 000 €), Médiathèque Sillon lorrain (50 000 €) a Médiathèque départementale du Pas-de-Calais (30 000 €). V roce 2018 vynaložily veřejné knihovny na každého registrovaného uživatele prostřednictvím PNB v průměru 0,65 €.

Ve Francii je elektronické půjčování knih otázkou, která je relevantní v rámci evropského práva na práva autorů, a proto je zde aktivní úloha veřejných orgánů při zajišťování vhodné rovnováhy mezi všemi aktéry (elektronického) knižního řetězce a jejich role. Francouzské ministerstvo kultury aktivně podporuje elektronické půjčování ve veřejných knihovnách. V roce 2014 podepsal francouzský ministr kultury se zástupci profesních organizací a místních orgánů text doporučení pro distribuci digitálních knih veřejnými knihovnami. Tento text vytváří vyvážený rámec pro rozvoj půjčování digitálních knih v knihovnách, přičemž respektuje autorská práva, odměnu za tvorbu a očekávání veřejnosti. Mezioborová pracovní skupina, v níž jsou zástupci autorů, nakladatelů, knihkupců, knihovníků a volených zástupců, vypracovala těchto 12 doporučení, která představují zásady a osvědčené postupy sdílené všemi zúčastněnými stranami v několika důležitých otázkách, jako jsou podmínky distribuce digitálních knih do knihoven, modely využití, ekonomické modely a právní rámec pro distribuci digitálních knih veřejnými knihovnami.

Dokument obsahuje následující doporučení všem signatářům, kteří by měli:

- Zajistit, aby veřejné knihovny měly přístup ke všem publikačním výstupům;
- Zajistit, aby knihkupci byli seznámeni s nabídkou digitálních zdrojů pro knihovny a mohli je knihovnám nabízet;
- Integrovat kvalitní metadata, která jsou potřebná pro transakce v digitálních nabídkách pro veřejné knihovny;
- Zajistit interoperabilitu katalogů navrhovaných veřejným knihovnám;
- Rozvíjet přístup k digitálním zdrojům pro uživatele veřejných knihoven v prostorách knihovny i ze vzdálených míst;
- Uznat, že je třeba regulovat přístup k digitálním zdrojům, aby byla zajištěna rovnováha mezi konzultacemi v knihovnách a akvizicemi v knihkupectvích, protože elektronické knihy nemají stejné způsoby využití jako tištěné knihy;
- Uznat, že správa digitálních práv je vhodným způsobem, jak zajistit přístup k digitálním zdrojům v knihovnách;
- Usnadnit nabídku digitálních knihoven lidem, kteří nemohou číst;
- Sdílejte statistiky používání;
- Adekvátně odměňovat autory a zachovat všechny možnosti tvorby v nakladatelském prostředí;
- Experimentujte s různorodostí ekonomických obchodních modelů;
- Zajistit stabilitu smluv uzavřených s místními komunitami.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

Obavy veřejných orgánů spočívají v tom, že subjekty, které již působí v řetězci tištěných knih, mohou najít podobnou roli při prodeji digitálních knih jednotlivcům a při půjčování digitálních knih knihovnám. Obchodní model funguje následovně.

Dilicom zajišťuje oběh informací: zpracovává záznamy o e-knihách a žádosti o výpůjčky a také metadata titulů. Systém je otevřen knihkupcům, tradičním dodavatelům knihoven, přinejmenším těm, kteří mají nastaveno rozhraní umožňující knihovně nakupovat digitální knihy. Ne všichni knihkupci se do systému zapojí, protože to představuje značnou investici.

Distributoři tištěných knih dodávají také e-knihy. Knihovny však soubory nezadržují, ty jdou přímo od distributora ke čtenáři. Knihovna nevlastní, byť dočasně, e-knihy, vlastní pouze metadata titulů a licence na práva k e-výpůjčkám.

Nakladatel určuje podmínky prodeje knih, které vydává, a ty se u jednotlivých distributorů značně liší. Poskytovatel portálu vyvíjí rozhraní se čtenáři, Dilicom a distributoři podle požadavků knihoven poskytují řešení na klíč. Prostřednictvím platformy mohou uživatelé nahlížet do katalogu, přistupovat ke svému kontu a adresovat požadavek na výpůjčku prostřednictvím Dilicomu různým distributorům.

Z pohledu knihovny je digitální zdroj spojen s licencí, která poskytuje určitá práva v rámci doby a ceny stanovené vydavatelem. Knihovna pozná, zda je kniha zakoupena, protože se její název zobrazí na portálu a protože začnou přibývat výpůjčky.

Digitální kniha, která je zpřístupněna na PNB, je definována šesti složkami: cenou knihy, časově omezenou licencí, řadou tokenů, oprávněním k souběžným výpůjčkám, maximální povolenou dobou výpůjčky a referenční cenou, ze které se vypočítává cena digitální knihy.

Cena e-knihy je definována jinak než cena tištěné knihy. Zatímco ta je přesně definovaným objektem, digitální kniha v PNB je určena dobou trvání licence a počtem tokenů (licencí na výpůjčku). Licence je časově omezena na 6 až 7 let, někdy i na 10 let; v některých případech není časově omezena vůbec. Tato situace odráží výměnu/aktualizaci knih v knihovnách, kde se knihy vyřazují po 9-10 letech. Toto „opotrebení“ knihy v knihovně vydavatelé v digitálním prostředí jaksi uměle obnovují.

Licence umožňuje knihovnám získat určitý počet licencí na výpůjčku, tj. počet výpůjček, které vydavatel knihovně povolí uskutečnit během doby platnosti licence. Jakmile knihovna využije všechny žetony, na které má nárok, licence zaniká, a to i v rámci časového limitu. Jakmile podmínky licence vyprší, licence je automaticky ukončena.

Dlouhodobá licence umožňuje knihovnám nakupovat knihovní fondy s pomalejším obratem. Krátkodobá licence podporuje knihovny v nákupu čerstvých, nových nebo dokonce nejprodávanějších knih, které se rychle půjčují. Podle toho se mění i sběratelská politika digitální knihovny. Zkušenosti ukazují, že nové elektronické knihy mají rychlý obrat. Některé knihovny se rozhodly pro akviziční politiku zaměřenou v podstatě na nové tituly, alespoň v krátkodobém horizontu. Dlouhodobá licence umožňuje knihovnám, aby jejich uživatelé objevovali starší tituly. Akce Réseau Carel podporuje akviziční politiku založenou na dlouhodobých produktech.

Počet žetonů (licencí) je rovněž kvalifikačním prvkem zásad elektronické akvizice. Malá knihovna bude mít menší problémy s půjčením všech tokenů knihy – například 30 tokenů místo 60 - a může pro ni být výhodnější zaplatit poloviční cenu za licenci. Flexibilita v počtu tokenů chrání zájmy malých knihoven licencí, která není založena na době trvání licence, ale na počtu tokenů.

Náklady knihovny jsou tedy vztahem mezi celkovou cenou e-knihy/počtem žetonů a jsou dobrým ukazatelem správnosti akviziční politiky knihovny. Stejně veličiny používají i distributoři.

Požadavky stanovené vydavateli se mohou lišit v závislosti na distributorovi. To je důvod, proč knihovny žádají své poskytovatele, aby na své akviziční platformě zobrazovali jednotkovou cenu tokenu.

V kritériích musí být uvedena referenční cena, kterou vydavatel používá pro stanovení ceny knihy v PNB. Vydavatel stanoví násobící koeficient a tato tendence se zobecňuje. Někteří vydavatelé používají násobící koeficient menší než 2, u jiných se násobící koeficient blíží nebo je roven 3. Lepším ukazatelem je jednotková cena žetonu, protože někteří distributoři nabízejí dávky 60 žetonů za jeden titul a jiní dávky 20 žetonů za jeden titul.

Pro mnoho nakladatelů existují dvě referenční ceny: cena knihy při vydání a pak snížená cena po roce, nebo cena paperbacku, i když tento pojem je v případě digitálních knih zvláštní. Někteří vydavatelé chtějí alespoň dočasně zachovat pojem paperback v digitální podobě (zejména z marketingových důvodů). Některým

nakladatelům se dokonce daří mít tři po sobě jdoucí ceny: cenu knižní novinky, cenu po ročním prodeji a cenu paperbacku. Tím se situace ještě více komplikuje.

PNB se rozhodla spoléhat na časově závislé DRM. DRM (Digital Rights Management") je technické zařízení, které umožňuje chránit digitální knihu před určitým neoprávněným použitím (duplikace souboru, masivní kopírování,...). Umožňuje také omezit možnost otevření souboru, což je operace podobná výpůjčce. Pokud je tedy výpůjční doba stanovena knihovnou například na 30 dní, po uplynutí této doby již čtenář nemůže soubor otevřít; to odpovídá automatickému vrácení knihy.

DRM používaný pro PNB, Adobe DRM, také umožňuje předčasné vrácení, aby si e-knihu mohli vypůjčit další uživatelé, pokud výpůjčky nepřekročí knihovnou stanovený limit. Například pokud má uživatel skutečně vypůjčeno 5 titulů, skutečnost, že titul vrátí předčasně, mu umožní vypůjčit si nový. Mezi slabiny DRM od Adobe je třeba uvést jeho poměrně vysokou cenu (8 centů za výpůjčku), absenci některých funkcí (konkrétně základní funkce v knihovně prodloužení výpůjční lhůty) a skutečnost, že údaje, které musí uživatel zavést při vytváření účtu (předpoklad pro otevření vypůjčených souborů), jsou uchovávány jediným velkým komerčním hráčem.

Tyto nedostatky systému DRM společnosti Adobe přiměly společnost Dilicom a několik hráčů v oblasti PNB k tomu, aby uvažovali o přijetí jiného systému DRM, který nedávno vytvořila společnost EDRLab (evropské sdružení spojené s nadací Radium Foundation), LCP, který se nyní používá.

ROLE KNIHOVNY A VEŘEJNÉ SPRÁVY

Knihovny dostávají nabídky distributorů částečně prostřednictvím Réseau Carel, částečně přímo prostřednictvím PNB. Specifikem PNB je také možnost knihovny půjčovat současně zakoupený výtisk. Tato možnost musí být autorizována vydavatelem, jinak je technicky nemožná. V době spuštění PNB nebylo neobvyklé, že někteří vydavatelé umožňovali až 20 souběžných výpůjček. Pod tlakem některých autorských svazů se mnozí nakladatelé vrátili ke sníženým počtům, přičemž dva velcí distributoři nyní nabízejí pět souběžných výpůjček. Tento požadavek umožňuje soustředit výpůjčky do časového okna, kdy je kniha požadována. Knihovny, které se neuchylují k PNB, tvrdí, že tato služba je drahá nebo neposkytuje uspokojivou nabídku.

Některé autorské svazy se obávají, že požadavek na souběžný výtisk může kanibalizovat obchod s knihou právě v době, kdy autor dosahuje největších prodejů, ale tento prvek nebyl žádnou studií prokázán. Spíše naopak, existují důkazy, že celkový efekt (neomezený na novinky nebo nové tituly nabízené prostřednictvím simultánního půjčování) spíše ukazuje pozitivní vliv půjčování na prodej.

Dva velcí nakladatelé – Hachette a Albin Michel - nepovolují souběžné výpůjčky, a to navzdory doporučení Réseau Carel povolit minimálně 10 souběžných kopií.

Společnost Dilicom zahájila projekt založený na interakci mezi čtyřmi složkami v rámci systému: sklad distributora, prodejní platforma knihkupce, výpůjční platforma knihovny (jedna knihovna nebo síť knihoven) a centrum společnosti Dilicom. Sekvenční operace lze tedy popsat následovně, přičemž paralelně probíhají tři řetězce akcí: první pro šíření metadat, druhý pro akvizici titulu (přesněji řečeno oprávnění půjčit x-krát tento titul - x "tokenů") a poslední pro výpůjčku digitální knihy.

1. sekvence: dodávka metadat. Distributor zašle do rozbočovače Dilicom popis (metadata ve formátu Onix) nabídek definovaných nakladateli, které distribuuje; nabídky jsou integrovány do Fichier Exhaustif du Livre (FEL) a distribuovány knihkupcům připojeným k hubu/rozbočovači. Knihkupec prezentuje nabídky různých distributorů knihovnám, s nimiž má uzavřenou smlouvu, prostřednictvím webového rozhraní své platformy. (Soubory jsou hostovány distributory a opouštějí sklad distributora pouze proto, aby si je knihovna mohla přímo stáhnout).

2. pořadí: pořízení titulu knihovníkem. Knihovna přistupuje ke svým akvizicím od knihkupce připojením ke svému profesionálnímu prostoru v rámci platformy knihkupce. Knihkupec potvrdí objednávku knihovny a odešle ji do hubu/rozbočovače; ten předá objednávky platformám distributorů, kterých se objednané tituly týkají, aby mohli připravit svůj sklad na dodávky těchto titulů pro budoucí stahování uživateli knihovny. HUB/Rozbočovač předá metadata odpovídající těmto titulům platformě knihovny.

3. pořadí : výpůjčka titulu uživatelem knihovny. Uživatel požádá o výpůjčku titulu na digitální platformě své knihovny. Platforma knihovny odešle požadavek na výpůjčku do rozbočovače/hubu Dilicom; ten prověří, zda jsou pro daný titul ještě k dispozici tokeny, a předá požadavek platformě distributora. Hub/Rozbočovač objednávku ověří a odešle požadavek na platformu distributora. Odkaz je stažen knihovnou, která jej odešle svému čtenáři. Uživatel si stáhne digitální soubor do čtecí aplikace přítomné v jeho čtecím zařízení (elektronická čtečka, tablet, notebook, chytrý telefon atd.) a kniha je připravena ke čtení. Po uplynutí výpůjční lhůty soubor buď přestane být dostupný, nebo zmizí z knih v aplikaci/čtecím nástroji; tento jev se označuje jako chrono-degradace.

POSTUPY UŽIVATELŮ

V roce 2019 byly nejoblíbenějšími zdroji odebíranými veřejnými knihovnami : Toutapprendre.com (samostudium prostřednictvím e-learningových kurzů, e-noviny, e-knihy a e-karikatury a další služby), Médiathèque numérique (výběr filmů), Arte UniversCiné (výběr filmů d'essai), LeKiosk (noviny a časopisy), diMusic (kulturní rozmanitost a umělci), la Cité de la musique en ligne (hudba), Skilleos (fotografie), Vodeclis (softwarové programy, webové aplikace, cloudové služby), Assimil, (jazykové kurzy), Storyplayr (knihy pro děti), Europresse.com (časopisy). Tyto zdroje jsou agregáty zahrnující obrovské množství zdrojů; jako příklad lze uvést Dimusic, který nabízí katalog více než 7 milionů titulů.

Co se týče stavu nabídky digitálních zdrojů navržených společností Réseau Carel, dotazované instituce identifikovaly několik překážek rozvoje digitálních technologií. Zprvce jsou silně kritizovány náklady na elektronické zdroje. Ekonomické modely založené na využívání zpomalují rozvoj a dokonce zpochybňují udržitelnost nabídky.

Nedostatečná institucionální komunikace o digitální nabídce může také zpomalit její využívání a rozvoj, zejména u těch knihoven, které nejsou otevřené veřejnosti a spolupracují s partnerskými knihovnami na svém území. Na scénu přichází také otázka statistik. Obě instituce totiž zmiňují, že je obtížné obhájit zájem o nákup digitálních zdrojů v knihovnách před svými kolegy a především před kontrolním orgánem, který tyto zdroje financuje, a to kvůli nejednotnosti ukazatelů.

Další překážky rozvoje digitálních zdrojů jsou především technického rázu. Zastaralost některých produktů/služeb znemožňuje rozvoj digitální nabídky knihovny. Dalším často uváděným příkladem je, že DRM u digitálních knih značně komplikuje čtení a odrazuje uživatele. Vyhledávače na některých platformách nejsou efektivní a nezohledňují šíři digitální nabídky. Všechny dotazované knihovny uvádějí, že tráví značné množství času poskytováním technické pomoci uživatelům a řešením chyb.

Dalším faktorem, který brzdí rozvoj digitální nabídky v knihovnách, je ochota uživatelů nahlížet do digitální nabídky navržené knihovnou. Elektronická nabídka knihovny konkuruje bohatým domácím balíčkovým nabízením zejména telefonními operátory (filmy, tisk a hudba). Zdroje jsou stále konzultovány formou streamingu, zatímco řada uživatelů má problémy s internetovým připojením, jehož fungování zůstává na celém území nerovnoměrné. Obecný dojem je, že digitální zdroje zůstávají nástroji, které jsou přístupné pouze lidem počítačově gramotným, používají proprietární formáty a nefungují ve všech formátech a na všech zařízeních. Rozvoj digitálních zdrojů v knihovnách může být založen pouze na co nejotevřenějších zdrojích, které fungují na všech zařízeních bez ohledu na jejich verzi.

Kromě těchto různých překážek je obtížné vyhodnotit využívání zdrojů veřejností. Instituce mají velké potíže se získáváním spolehlivých a konzistentních statistických údajů, které by jim umožnily stanovit spolehlivé a konzistentní údaje, které jim umožní přesně vyhodnotit využití jejich zdrojů. Když se institucím podaří získat statistické údaje, zjistí, že digitální zdroje jsou veřejnosti stále málo známé.

Výsledky využívání zdrojů pro sebevzdělávání jsou nerovnoměrnější a zdá se, že knihovníci jsou velmi vázání na zprostředkování a partnerství, které knihovna navázala. V některých knihovnách vedlo čtení na obrazovce a technické problémy k poklesu využívání. Některé "výklenkové" zdroje umožňují knihovně plnit její roli objevitelského prostoru, ale jejich propagace bude i nadále obtížná a jejich využití je omezené.

OČEKÁVÁNÍ ODBORNÍKŮ

Dotazovaní odborníci poptávají školení a nástroje specifické pro digitální sbírky, zejména v oblasti

zprostředkování digitálních zdrojů nebo správy a používání tabletů a elektronických čteček, zejména pokud jde o zdroje pro samostudium. Uvítali by nástroje, které by jim umožnily spravovat a používat aplikace pro propagaci digitálních zdrojů integrované do portálu mediátéky. Tato očekávání se týkají především nabídky kin, online tisku a zvukových knih. Co se týče tisku, knihovníci očekávají například předplatné Le Monde en ligne, více národních deníků a v aplikaci Pressreader více časopisů. Knihovníci by rádi viděli nabídky jako Canalplay, Amazonplay, Netflix, HBO, o kterých se vyjednává. Rádi by také měli možnost "zakoupit" nejnovější dokumentární filmy v digitální podobě.

Knihovníci očekávají technickou jednoduchost a přizpůsobené funkce, jako je modul pro správce.

- knihovny potřebují spolehlivé a přímo dostupné statistiky, dobrou ergonomii, zlepšení DRM, aby se usnadnilo čtení digitálních knih. Knihovny očekávají, že se vydavatelé přizpůsobí technickým omezením knihoven zlepšením rozhraní s metadaty a lepšími informacemi o jejich případné údržbě nebo technických závadách.

Co se týče finančních otázek, zdá se, že digitální zdroje jsou velmi drahé: zabírají velkou část rozpočtu, i když jsou využívány méně než fyzické zdroje. Cenový model by neměl být indexován podle využití. V systému PNB knihovna očekává, že digitální knihy budou přístupnější a vytvoření národní platformy elektronických zdrojů by mohlo pomoci racionalizovat náklady. Očekávání knihoven jsou: minimálně 5 současných přístupů a 20 tokenů za licenci trvající alespoň 5 let.

OČEKÁVÁNÍ UŽIVATELŮ

Uživatelé požadují digitální knihy, online tisk, zdroje pro mládež a zdroje pro děti. Zdá se, že ve všech dotazovaných knihovnách jsou uživatelé spokojeni s digitální nabídkou, která je jim nabízena. Oceňují blízkou kulturní nabídku, která je dostupná 24 hodin denně, 7 dní v týdnu z jejich domovů. Veřejnost je někdy překvapena bohatostí navrhované nabídky. Vyjadřují konkrétní požadavky týkající se nákupu videoher na konzolích a specifických potřeb pro sebevzdělávání. Co se týče audiovizuálních materiálů, uživatelé by rádi konzultovali nad rámec povoleného limitu pro filmy. Ohlasy čtenářů jsou pozitivní i přes technické potíže, s nimiž se mohou setkat.

Jiné náhodné odpovědi hovoří o tom, že PNB je pro uživatele příliš komplikovaná, zatímco další zdůrazňují, že procházení portálu knihovny pro přístup k digitálním zdrojům je pro čtenáře těžkopádné a brání využívání zdrojů.

Očekávání dozorového úřadu. Dozorové orgány nejsou v podpoře projektů digitálních zdrojů v knihovnách přímočaré. Některé z nich nemají zájem, většina v tom vidí inovativní představu o knihovnách, které jsou přístupné 24 hodin denně, 7 dní v týdnu. Ve většině případů nemají volení představitelé povědomí o tvorbě digitální nabídky a důvěřují vedení knihovny.

Očekávání společnosti Réseau Carel. Dotazovaní knihovníci vyzývají sdružení Réseau Carel, aby i nadále hájilo zájmy knihoven. Někteří knihovníci litují, že nemohou investovat více času do této důležité a užitečné práce, zatímco jiní, kteří se v Réseau Carel velmi angažují, by uvítali, kdyby se do ní zapojilo více kolegů.

Většina dotázaných knihovníků nahlíží na webu do katalogu digitálních zdrojů. Registrace v katalogu Carel je interpretována jako označení kvality. Chválí si práci při vyjednávání s vydavatelem a zároveň poměrují rozsah práce, kterou je třeba vykonat.

Někteří členové by uvítali pravidelnější aktualizace. Několik knihovníků upozorňuje na omezení při vyjednávání: nakladatelé nabízejí jiné cenové podmínky, než jsou zveřejněny na stránkách Carel, o sazbách je třeba vyjednávat s určitou tvrdostí. Réseau Carel by mělo mít větší páky na vydavatele a více prostředků k vyjednávání vytvořením konsorcia podobného kanadskému Bibliopresto. Někteří knihovníci by také chtěli být lépe informováni o stavu vyjednávání.

Jedna z knihoven lituje, že rozsáhlá práce na placených zdrojích vede k zanedbávání práce na zdrojích s otevřeným přístupem, přestože se od této oblasti očekává mnoho. Téměř všichni dotazovaní knihovníci očekávají, že sdružení Réseau Carel bude sdílet zkušenosti s digitálními zdroji, hodnocením, digitálními projekty realizovanými členy o využívání zdrojů, aby se potíže, s nimiž se setkávají při správě digitálních zdrojů, staly všeobecně známými.

ÚVOD

V Německu je přibližně 6 859 veřejných⁹⁰, 240 akademických⁹¹ a 400⁹² speciálních knihoven. V Německu, kde je knihovnictví decentralizované – neexistuje zde žádný centrální plánovací a kontrolní orgán, a to i přes intenzivní spolupráci mezi knihovny. Většina knihoven je financována z veřejných prostředků buď státu jako Národní knihovna, 16 spolkových zemí (regionů, Länder) jako mnoho, ale ne všechny akademické knihovny, nebo místních úřadů jako většina veřejných knihoven, spolu s dalšími velmi vzácnými sponzorskými příspěvky.

Pět z 16 jednotlivých spolkových zemí má knihovní zákony, které popisují systém jako síťový, kooperativní systém na úrovni příslušné spolkové země, ale nedefinují standardy ani rámec financování, s výjimkou Šlesvicka-Holštýnska. Vzhledem k systému spolkových zemí neexistuje žádný národní knihovní zákon.

Na federální úrovni byly zřízeny spolupracující instituce: oddělení knihoven a střediska knihovnických služeb a regionální síťové systémy knihoven. Důležitou roli hrají profesní sdružení financovaná z členských příspěvků. Nejdůležitější z nich jsou: Německý svaz knihoven (dbv) jako sdružení institucí a dvě profesní sdružení Informační knihovna (BIB) a Svaz německých knihovníků (vdb) jako sdružení zaměstnanců. Tato sdružení jsou spolu s GoetheInstitutem a skupinou exz Library Service Group sdružena pod zastřešujícím sdružením Knihovny a informace Německa (BID).

Další centrální koordinační funkce plní mimo jiné Síť excelence pro knihovny (knb), která například rozvíjí statistiku německých knihoven v Hochschulbibliothekszentrum NRW, a Německá nadace pro výzkum (DFG), která finančně podporuje projekty a úkoly v systému akademických knihoven.

Informace o elektronických výpůjčkách v Německu poskytla Barbara Schleihagen, ředitelka Německého svazu knihoven (dbv).

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V roce 2020 se v Německu odhaduje počet 30,2 milionu transakcí elektronického půjčování, což odpovídá 13,54 % výpůjček tištěných/fyzických produktů (223 milionů). Je třeba říci, že tyto statistiky byly pořízeny v roce 2020, tedy v prvním roce pandemie, a odrážejí velkolepý nárůst výpůjček digitálních produktů v knihovnách a značný pokles výpůjček fyzických produktů. Tyto údaje se vztahují pouze na veřejné knihovny a poskytuje je německá knihovnická statistika, která je vynikajícím zdrojem pro obecné statistiky, ale ne příliš podrobné. Interní statistiky týkající se jednoho ze dvou hlavních agregátorů půjček elektronických produktů v Německu – Divibib GmbH a Overdrive Inc. - nejsou k dispozici.

Roční částka / rok vybraná za e-výpůjční služby v knihovnách je

- 2018: 9 728 552 EUR,
- 2019: 10 464 068 EUR,
- 2020: 12 222 736 EUR za licence, které veřejné knihovny uzavřely s Divibib GmbH a Overdrive Inc.

Prodej elektronických knih na trhu knih pro širokou veřejnost se v roce 2020 zvýšil o 16,2 % oproti předchozímu roku, přičemž jednotkový prodej vzrostl o 10,8 % z 32,4 na 35,8 milionu prodaných výtisků. V roce 2021 se prodej zvýšil o dalších 6,0 % z 35,8 na 38,0 milionu prodaných výtisků (5,7 % celého knižního

⁸⁹ Ředitelka Svazu německých knihoven.

⁹⁰ https://service-wiki.hbz-nrw.de/display/DBS/01.+Gesamtauswertungen+-+Kerndaten%2C+dt.+ab+1999?preview=/99811333/721387702/dbs_gesamt_dt_2020.pdf

⁹¹ https://service-wiki.hbz-nrw.de/display/DBS/01.+Gesamtauswertungen+-+Kerndaten%2C+dt.+ab+1999?preview=/99811333/721387702/dbs_gesamt_dt_2020.pdf

⁹² <https://aspb.de/ueber-uns/>

obchodu) [zdroj: <https://www.boersenverein.de/markt-daten/marktforschung/e-books/>]. Podle Boersenverein des deutschen Buchhandels činí obrát z půjčování e-knih v knihovnách (pouze prostřednictvím Divibib) 26,9 milionu eur – tento údaj však vychází z předpokladu a skutečné náklady činí 12 222 736 eur zaplacených za licence, které veřejné knihovny uzavřely s Divibib GmbH a Overdrive Inc. Vzhledem k tomu, že pro elektronické půjčování neexistuje právní základ, nejsou autorské poplatky za elektronické půjčování autorům rozdělovány.

V Německu neexistují žádné právní předpisy pro elektronické půjčování, ale všechny transakce knihoven jsou založeny na licencích sjednaných prostřednictvím dvou zprostředkujících subjektů a agregátorů: Divibib GmbH a Overdrive Inc. Divibib je dceřinou společností ekz.bibliotheksservice; v roce 2007 vytvořila službu "Onleihe", která je aktivní ve všech německy mluvících zemích a v Itálii, Francii, Dánsku a Belgii, stejně jako na všech pracovištích Goethe-Institutu po celém světě. Společnost Divibib GmbH nabízí službu, která se nazývá "Onleihe" a která není zprostředkovatelem, ale agregátorem.

Nabídka Onleihe zahrnuje e-knihy a e-papír, e-audio a e-hudbu, e-video a e-learning. OverDrive Inc. je německá pobočka americké společnosti, která je lídrem v oblasti digitálních čtecích platform pro knihovny a školy, s celosvětovým rozšířením v 84 zemích. OverDrive poskytuje služby v oblasti elektronických knih pro Německo od roku 2014 a spolupracuje se společností Librea, jedním z největších distributorů v Německu, který zastupuje více než 40 000 vydavatelů a více než 1 000 domácích a mezinárodních obchodních partnerů. Síť OverDrive využívá aplikaci pro čtení jedním klepnutím, Libby.

Výpůjčky fyzických produktů v Německu spadají pod německý autorský zákon, kde jsou autorské poplatky knihoven autorům upraveny v § 27 odst. 2 UrhG. Odhaduje se, že knihovny platí za každou výpůjčku přibližně 3-4 centy (14,9 milionu děleno počtem výpůjček). V Německu nevyplácejí autorské poplatky knihovny, ale 16 spolkových zemí (KMK) a národní vláda. Ty pravidelně vyjednávají novou smlouvu se společností Verwertungsgesellschaft Wort (VG Wort). Částka vyplacená 16 spolkovými zeměmi a národní vládou (2020 a 2021: 14,9 milionu eur paušální odměny) je po odečtení administrativních nákladů společností VG Wort rozdělena autorům a nakladatelům ve formě autorských poplatků. Toto rozdělení se provádí podle kritérií stanovených ve smlouvě mezi KMK a VG Wort. Zatímco za půjčování fyzických produktů jsou autorům a vydavatelům vypláceny autorské odměny, za elektronické půjčování se autorské odměny autorům a vydavatelům nevyplácejí. Knihovny se rovněž nepodílejí na řízení společnosti VG Wort.

Základní licenční smlouvy pro elektronické produkty jsou založeny na principu jedna kopie – jeden uživatel. Místní praxe je proto v souladu s právním případem 174-15 Soudního dvora EU. Vydavatelé a autoři jsou proti právnímu rámci pro elektronické půjčování. Tvrdí, že elektronické půjčování knihovnami kanibalizuje volný obchod s elektronickými knihami, a dávají přednost vyjednávání o podmínkách a cenách.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

V Německu je základním modelem model výpůjčky jedné kopie jednomu uživateli – digitální knihovna může zaplatit za více kopií titulu, když za ně zaplatí, ale v určitém čase si může kopii vypůjčit pouze jeden uživatel. Pokud jde o více kopií, existují různé licenční modely, které nabízejí společnosti Divibib GmbH a Overdrive Inc.. Divibib dělá k dispozici katalog 500 000 titulů e-knih od cca 7 200 vydavatelů s následujícími omezeními: pouze 7 % z nich se týká publikací vydaných v nedávné době (do roku 2021); cca 40 % katalogu se týká e-knih vydaných v letech 2014-2017 a více než 10 % je starších než 2010. Mnoho z 500 000 titulů e-knih tedy není pro uživatele knihoven relevantních. Velká nakladatelství navíc stanovují až 12měsíční embargo.

E-knihy zpřístupněné knihovnám jsou často prodávány za cenu cca 1,5 ceny stejné e-knihy pro zákazníka. Jinými slovy, při prodeji e-knihy knihovnám dochází k celkovému zvýšení cen.

Více než 3 500 knihoven (v Německu i mimo něj) se při půjčování e-knih spoléhá na Onleihe. Dva agregátoři – Divibib GmbH a Overdrive Inc. - zavádějí zařízení DRM a mají nad nimi plnou kontrolu. V roce 2018 společnost Divibib zavrhl systém DRM společnosti Adobe a přijala řešení "CARE" (Content & Author Rights Environment), které je založeno na open source řešení Radium LCP 2015. Výhody systému CARE spočívají v tom, že: a) umožňuje půjčování elektronických čtecích médií bez dalšího hesla a registrace u poskytovatele DRM; b) chráněný obsah distribuovaný prostřednictvím služby Onleihe již nevyžaduje další čtecí software, jako je Adobe Digital Editions (ADE); c) data vložena uživateli v knihovně fungují i pro přístup do služby Onleihe.

Piráctví není pro autory a nakladatele žádnou velkou překážkou pro digitalizaci, protože existuje komerční

nabídka elektronických knih.

ROLE KNIHOVEN A VEŘEJNÉ SPRÁVY

Jednotlivé e-knihy nabízí agregátor veřejným knihovnám na základě licence za podmínek stanovených vydavateli. V Německu veřejné knihovny s autory / nakladateli / kolektivními správci nevyjednávají.

Akademické knihovny vyjednávají o elektronických médiích samy, často v konsorciích, velmi často jsou nuceny přijímat balíčky pod licencí za velmi vysoké ceny. Vydavatelé vědecké komunikace fungují na vlastní platformě a tato média mohou využívat pouze registrovaní členové univerzity.

Licence nabízené agregátory poskytují také nezbytnou technickou platformu pro veřejné knihovny, kde si e-knihy a e-média půjčují všichni registrovaní členové veřejnosti.

Divibib GmbH nepomáhá knihovnám při vyjednávání, ale všechny licence sjednává jménem knihoven. Poskytují technickou infrastrukturu, která je integrována do digitálních portálů knihoven. Zároveň zprostředkovávají licence, které umožňují veřejným knihovnám nabízet uživatelům elektronické knihy podle příslušné licence. Vedle společnosti Divibib GmbH nabízí své služby knihovnám také společnost Overdrive Inc. Obě služby využívá asi 100 knihoven (zejména velkých).

Veřejné knihovny jsou instituce, které slouží široké veřejnosti a jsou placeny z daní. Protože jejich poslání je mnohem širší než jen půjčování (elektronických) knih, poskytují volný přístup k informacím a svobodu projevu v jakémkoli formátu.

Knihovníci považují elektronické půjčování za podporu knižního oboru, protože zvyšuje zájem o četbu a podněcuje také nákup knih, zatímco autoři a nakladatelé tvrdí, že elektronické půjčování je faktorem, který poškozují knižní obchod.

Německý svaz knihoven již více než 10 let lobbuje za právní základ pro elektronické půjčování. Knihovny se domnívají, že embargo v délce až 12 měsíců stanovené velkými vydavatelskými společnostmi je nepřijatelné. Knihovny navíc považují za nespravedlivé, že autoři a vydavatelé nedostávají za elektronické půjčování autorské poplatky. Svaz autorů v Německu tvrdí, že autoři nemají z e-vypůjček dostatečné příjmy. Kromě toho považují autorské honoráře za příliš nízké již pro tištěné prostředí a žádají jejich rozšíření na e-média a desetinásobné zvýšení. Svaz vydavatelů se obává, že e-vypůjčky kanibalizují jejich prodej e-knih.

V průběhu implementace směrnice EU navrhla Spolková rada (Bundesrat) 26. března 2021 ve fázi konzultací nový paragraf právní úpravy pro elektronické půjčky: **§ 42b Digitální půjčky:**

Pokud bylo písemné dílo vydáno se souhlasem nositele práv jako digitální publikace (e-kniha) a je jako taková k dispozici, je vydavatel povinen poskytnout nekomerčním knihovnám právo na užití za přiměřených podmínek. Mezi přiměřené podmínky patří zejména to, že knihovnám je uděleno právo zpřístupnit jednu kopii díla v digitální podobě vždy jedné osobě po omezenou dobu.

Toto ustanovení nebylo do konečného znění zákona zahrnuto. Koaliční smlouva, která tvoří základ současné vlády, však slíbila, že najde řešení pro elektronické půjčky na základě spravedlivých podmínek.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Přibližně třetina uživatelů je s nabídkou nespokojena, protože v ní nejsou žádné novinky a u oblíbených titulů není dostatek kopií. O chování uživatelů ve vztahu k využívání tištěných a elektronických knih není k dispozici žádná studie. Mnoho veřejných knihoven nabízí také výpůjční zařízení.

Je třeba provést širší studii chování uživatelů. Z průzkumu GfK (GfK je poskytovatelem dat a analýz pro průmysl spotřebního zboží) víme, že uživatelé knihoven jsou hlavními kupci knih a že nakupují více než uživatelé, kteří e-knihy nekupují. Využívání napříč médii však není známo. Z osobní zkušenosti víme, že čtenáři používají jak tištěné, tak elektronické knihy a někteří čtou elektronické knihy a následně kupují tištěnou verzi jako dárek pro přátele.

6.E-VÝPŮJČKY V ŘECKU AUTOR: MARIA BOTTI

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V Řecku se do elektronického půjčování zapojuje pouze Řecká národní knihovna (NLG), která je součástí systému řeckých veřejných knihoven. Roční počet transakcí e-vypůjček v řecké národní knihovně činil v roce 2021 přibližně 19 472. V roce 2020 činil počet e-vypůjčních transakcí 23 919; 1,34 % z celkového počtu vypůjčních transakcí, který v témže roce činil 1 782 553 (Řecký statistický úřad, ELSTAT).

Řecká národní knihovna nabízí pouze odborné knihy v řečtině. Největší procento elektronických vypůjček je realizováno prostřednictvím akademických knihoven (převážně vědecké publikace).

Kategorie	Procento
Fikce	72,90 %
Společenské vědy	9,15 %
Filozofie a psychologie	7,25 %
Historie a geografie	5,58 %
Technologie	1,58 %
Obecný zájem	1,33 %
Umění	1,01 %
Další	2,31 %

V Řecku neexistuje žádná oficiální agentura, která by shromažďovala údaje o elektronických půjčkách. Jediným způsobem, jak zjistit relevantní statistiky, je individuální kontaktování knihoven.

Pokud jde o elektronické půjčky, jediným právním rámcem je obecné smluvní právo ve spojení se zákonem o ochraně duševního vlastnictví 2121/1993. Řecká národní knihovna na základě jednání s vydavateli navrhla a zavedla službu eReading Room.

V případě akademických knihoven poskytuje část jejich online sbírek společnost Heal-Link, která jménem všech řeckých akademických knihoven vyjednává veškeré smlouvy. Zbytek jejich online kolekcí je sjednáván přímo mezi knihovnami a jednotlivými vydavateli nebo knihovnami a zprostředkovateli (např. EBSCO).

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

Vzhledem k tomu, že e-knihy se kupují individuálně, jedinou platformu pro e-vypůjčky poskytuje Řecká národní knihovna: ereading.nlg.gr.

Vypůjčka je zajištěna na dobu 15 dní s možností prodloužení o dalších 15 dní (1 prodloužení pro každou e-knihu), a to až na 3 souběžná stažení. V průměru to znamená 36 stažení e-knih ročně na jednoho uživatele. Veřejné knihovny se e-vypůjčkami nezabývají, ačkoli jejich uživatelé by rádi využili větší rozmanitost a větší sbírku e-knih.

Vzhledem k tomu, že elektronické knihy jsou šířeny výhradně prostřednictvím elektronické čítárny v Řecké národní knihovně, jsou vydavatelé sami zodpovědní za rozesílání honorářů autorům.

Elektronické vypůjční transakce jsou časově i uživatelsky omezené. Model e-vypůjček předpokládá kompenzaci vydavatelům na základě maximálního počtu stažení během prvních dvou let, kdy je e-kniha zpřístupněna k e-vypůjčkám, bez ohledu na to, zda je kniha skutečně používána, či nikoli. Po prvních dvou letech jsou vydavatelé odškodňováni za počet skutečných stažení.

V Řecku je přibližně 950 nakladatelů a z nich pouze 120 vydává elektronické knihy. Pouze 15 z těchto 120 nakladatelů umožňuje využití svých e-knih v rámci služeb e-vypůjček (1,6 %) - jedná se o jedny z nejvladnějších a nejpodnějších nakladatelů.

Mezi řeckými vydavateli nepanuje shoda ohledně požadavků. Každý vydavatel si stanovuje vlastní pravidla. Některá embarga uplatňují, jiná ne. Setkali jsme se s omezením počtu vypůjček e-knihy. Například 100 stažení za rok pro každou e-knihu. Neexistují však žádná ustanovení o embargu. Služby DRM jsou implementovány buď vydavateli (pokud již mají server DRM), nebo dodavatelem. Nejčastěji se používá společnost Adobe.

Řecká národní knihovna se snaží vypátrat pirátské kopie, ale zatím nebyly zaznamenány žádné případy, a proto knihovny považují elektronické půjčování za nejlepší způsob, jak pirátství omezit. Většina řeckých nakladatelů však s tímto postojem nesouhlasí, a to je hlavní důvod, proč se zdráhají povolit půjčování elektronických knih. Přinejmenším v Řecku a pokud jde o řecké knihy, však k žádným závažným případům pirátství elektronických knih nedochází. Pirátství (nebo strach z možných pirátských praktik) je pro autory a nakladatele hlavní překážkou přechodu na digitální podobu.

Zakoupené e-knihy se kupují jednotlivě a ve svazcích, přičemž nejčastěji se používá model jedna kopie – jeden uživatel.

V systému (HEAL-link), který je aktivní v univerzitních knihovnách, jsou propojeny pouze akademické knihovny.

Knihovny si dobře uvědomují, že vytváření sítí je klíčovým přínosem pro sdružování zdrojů a získávání výhodných sazeb. Elektronické knihy se obecně netěší extrémní oblibě, takže i knihovny mají tendenci jejich hodnotu podceňovat.

Neexistují žádné významné politiky nebo opatření na podporu šíření elektronických knih. Jediným pokusem, který byl učiněn, je spuštění e-čtecí místnosti.

Čtenost elektronických knih v řeckém jazyce je velmi nízká; ve skutečnosti představují elektronické knihy jen asi 10 % tištěných titulů v oběhu. NLG je jedinou knihovnou, která nabízí půjčování e-knih v řečtině. Uživatelé jsou rádi, že taková služba existuje, ale uvítali by mnohem větší rozmanitost nabízených titulů. E-knihy nejsou mezi dětmi a dospívající mládeží příliš rozšířené.

7. ELEKTRONICKÉ PŮJČOVÁNÍ V IRSKU STUART HAMILTON⁹³

ÚVOD

Irsko s 4 995 000 obyvateli (2000) má hustou síť veřejných knihoven, která zahrnuje 330 poboček v 31 místních úřadech a 30,5 mobilních knihoven. V letech 2012-2017 vzniklo 45 nových nebo rozšířených poboček knihoven a v roce 2018 bylo 1 195 909 platných členů a 17 067 255 návštěvníků knihoven. Počet vypůjček v roce 2018 činil 17 879 890.

Knihovny hrají důležitou společenskou roli jako centra znalostí, informací a kultury. Rozvíjejí národní program gramotnosti a čtenářství (Právo číst), služby pro podporu podnikání a zaměstnanosti pro místní podnikatele, začínající podnikatele a uchazeče o zaměstnání a program zdravotnických informací ve veřejných knihovnách, poskytují knihy, elektronické knihy, audioknihy a elektronické časopisy.

Akademické knihovny jsou z velké části financovány z hlavních vládních grantů pro vysokoškolské instituce nebo z centrálního financování soukromých institucí. Health Service Executive provozuje 28 knihoven a další nemocnice hostí nezávislé knihovny v lékařských a zdravotnických zařízeních.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

Rozvoj knihoven, LGMA, shromažďuje obecné statistické údaje o knihovnách v Irsku. Data dostupná na

⁹³ Vedoucí oddělení rozvoje knihoven v Local Government Management Agency (LGMA), hrabství Dublin, Irsko

webových stránkách LGMA ukazují, že služba veřejné knihovny poskytuje přístup k rozsáhlé sbírce bezplatných online zdrojů:

- Více než 58 699 elektronických knih a 44 571 elektronických audioknih
- 4 000 časopisů
- 2 500 online novin z více než 100 zemí.
- Více než 500 e-learningových kurzů
- Více než 100 online jazykových kurzů

Rok	Půjčky elektronických knih	Výpůjčky audioknih	Celkové výdaje knihoven na média
2017			
2018			
2019			
2020			
2021	900,441	1,283,646	1,7 milionu eur

V procentech to představuje 0,18 transakcí s e-knihami na obyvatele a 0,25 transakcí s e-audioknihami na obyvatele.

Počet výpůjček knih nebo audiovizuálních děl v Irsku je:

Rok	Výpůjčky knih (k dispozici)	Výpůjčky audioknih (fyzické)
2017		
2018	17,879,890	
2019		
2020	NA (Covid)	NA (Covid)
2021	NA (Covid)	NA (Covid)

V roce 2018 činil tento podíl 3.58 : 3,58 půjčky na obyvatele.

V Irsku neexistuje žádný právní rámec upravující transakce elektronického půjčování, ale pouze smluvní vztah mezi LGMA, která vyjednává jménem třiceti veřejných orgánů spravujících služby veřejných knihoven, a agregátorem, který získal zakázku na transakce elektronického půjčování.

V posledním pětiletí byla smluvní dodavatelskou službou e-výpůjček společnost Bolinda. Původně se jednalo o

webové stránky elektronického obchodu zaměřené zejména na knihovny, v roce 2010 však Bolinda spustila aplikaci BorrowBox, v rámci které jsou e-knihy zpřístupňovány komerčně nejprve australským knihovnám a poté i zbytku světa, zejména Velké Británii a Irsku.

Podobně jako OverDrive je Bolinda jedním z klíčových dodavatelů působících na anglosaském trhu elektronických výpůjček; pracuje jak s audioknihami, tak s elektronickými knihami.

Nejenže neexistuje žádný předpis, který by upravoval současné praktiky v oblasti elektronických půjček, ale neuplatňuje se ani právo veřejnosti na půjčování peněz. Proto by na základě dvou směrnic EU o právu na půjčování neexistoval vhodný právní rámec pro elektronické půjčování. Řešení pro elektronické půjčování lze nalézt pouze na úrovni EU.

Irskému knižnímu obchodu výrazně dominuje velká anglosaská nakladatelská pětka – HarperCollins, Random House a další.

/Penguin, Hachette, Simon & Schuster a Macmillan – které distribuují své zdroje. Každá z "velké pětky" má svou vlastní strategii: Hachette například nedistribuuje elektronické knihy v Irsku.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

V Irsku neexistuje žádný dominantní obchodní model, který by byl základem pro e-výpůjčky, ale různé licenční modely závislé na rozhodnutích vydavatelů. Bolinda funguje pouze jako zprostředkovatel mezi vydavateli a knihovnami a agreguje audioknihy, přičemž spravuje také aplikace DRM. Obecně se jedná o podmínky e-výpůjček publikací, které vydavatelé vytvářejí s ohledem na celou kolekci e-publikací, přičemž nejprodávanější publikace jsou přední částí e-kolekce a vydavatelé rozhodují o svých vlastních pravidlech pro vytváření výloh.

Podmínky použití	Procento sběru
Žádný výpůjční nebo termínovaný limit	59.2%
Výpůjční limit: 26	9.2%
Limit výpůjčky: 26 a limit doby splatnosti: 4 roky	0.6%
Limit výpůjčky: 36 & Term Limit: 1 rok	0.06%
Limit výpůjčky: 36 a limit doby splatnosti: 2 roky	12.2%
Limit výpůjčky: 52 let a doba splatnosti: 2 roky	6.5%
Omezení funkčního období: 2 roky	9.5%
Časový limit: 5 let	2.75%
	100%

Ceny jsou také uplatňovány vůči knihovnám diskriminačně ve vztahu k jednotným cenám uplatňovaným vůči jednotlivcům. Zpravidla je 1,8krát vyšší než jednotková cena e-knihy, pokud je vydavatelem irský nakladatel, 2,6krát vyšší, pokud je vydavatelem jeden z velké pětky, a 5krát vyšší, pokud se jedná o audioknihy. Toto procento se nevztahuje na akademické knihovny, které jsou zahrnuty do jiných dodavatelských řetězců.

Současný stav je problematický ve dvou ohledech. První spočívá v tom, že základ tohoto systému je křehký, smlouvy se obnovují každý rok nebo každé dva roky a ceny jsou nestabilní (obvykle třikrát vyšší než jednotková

cena elektronické knihy). Na tomto základě je pro rozhodující činitele knihovny obtížné provádět politiku správy fondů, která může sloužit zájmům místní komunity.

Druhým důvodem je to, že knihovny se při externí správě sbírek neangažují ve vztahu k vlastním uživatelům. Vzhledem k tomu, že elektronické výpůjční transakce jsou spravovány agregujícími agenturami, stávají se uživatelé knihoven pro knihovny neviditelnými – knihovny již neznají jejich vzorce a způsoby používání.

ÚLOHA KNIHOVEN A STÁTNÍ SPRÁVA

V tradičním výpůjčním prostředí knihovny podporují tradiční knižní řetězec – opatřením, které tento přístup lépe ilustruje, je Právo na veřejné výpůjčky. Hodnotový řetězec elektronického půjčování je naopak neprůhledným prostředím, kde nejsou známy autorské honoráře autorům. Přidělení veřejného výpůjčního práva by knihovnám dále zvýšilo náklady na elektronické půjčování. Otázka transparentnosti v řetězci e-knih však zůstává aktuální.

Během celosvětové pandemie COVID-19 vzrostlo využívání elektronických knih až o 300 % a vláda na tento nárůst pozitivně reagovala dodatečnou investicí 200 000 EUR do elektronických knih pro veřejné knihovny. Irská asociace knihoven zahájila kampaň "ebooksos" poukazující na nefunkční trh a raketově rostoucí poptávku zákazníků v souvislosti s poskytováním elektronických knih. Tato kampaň vedla ke zvýšení povědomí o problémech, kterým knihovny čelí. Konečným cílem této kampaně je, aby se vydavatelé podíleli na trhu s elektronickými knihami, ale za spravedlivých, rozumných a udržitelných podmínek.⁹⁴

8.E-VÝPŮJČKY V ITÁLII

AUTOŘI: GIULIO BLASI A MICHELE CORSELLO

ÚVOD

Tato kapitola je výsledkem dvou rozhovorů s panem Giuliem Blasim, generálním ředitelem společnosti Horizon, která má na starosti elektronické výpůjční transakce v Itálii prostřednictvím své služby MLOL (Media Library Online) zaměřené na veřejné knihovny a zprostředkovávající vztahy mezi veřejnými knihovnami a vydavateli, a panem Michele Corsellem, knihovníkem v Parmě a koordinátorem MLOL pro region Emilia (cca 4 miliony obyvatel, 7 % italské populace). Rozhovory se uskutečnily 13. a 26. ledna 2022.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V Itálii není snadné shromažďovat údaje na národní úrovni, protože Italský statistický úřad začal tyto údaje shromažďovat teprve nedávno. Je proto obtížné sestavit historické řady údajů. Knihovnická politika je prováděna na místní úrovni, přičemž "místní" znamená buď regionální (jako v případě regionu Emilia-Romagna), nebo městskou úroveň (jako v případě Milána, Říma, Turína atd.). Díky informacím, které poskytuje MLOL, Horizon Inc (viz níže), je možné získat údaje o elektronických výpůjčkách na celostátní úrovni; MLOL tvrdí, že pokrývá veškerý knižní obchod.

Elektronické výpůjčky v Itálii (e-knihy)

---

⁹⁴ Stuart Hamilton, Marian Higgins a Cathal McCauley. Kampaň #ebooksos v Irsku, říjen 2021, <https://www.libraryassociation.ie/the-ebooksos-campaign-in-ireland/>.

Transakce elektronického půjčování	2017	2018	2019	2020	2021
Elektronické knihy	466 791	653 087	784 257	1 609 182	1 474 013

Podle italského statistického úřadu činil v roce 2019 počet výpůjček fyzických knih 45 469 000.

Zajímavé může být také zaměření na jeden region – region Emilia-Romagna - kde je elektronické půjčování prioritou knihovní politiky.

Údaje pro region Emilia-Romagna

Produkt elektronického půjčování (procento / nabídka elektronického půjčování)	Celkový rozpočet na rok 2022: 415 806 EUR + €50,000 (samostatné financování)	Jednotkové náklady / individuální půjčka	Počet výpůjčních transakcí	Vztah fyzické / digitální výpůjčky
E-kniha (52 %) Vztah je vypočtené na základě rozpočtu, nikoliv počtu půjček.	€220,236 + €50,000	0,95 (1 výtisk / 1-2 uživatelé model; 1,75 (model "pay per loan") 98% místní přístup; 2 % ILL	261,620	Parma: 332 622 fyzických osob (90,5 %), 34 950 digitálních (9,5%) Modena: 784 790 fyzických(93,9%), 51 269 digitálních (6,1 %) Piacenza 162 239 fyzických (88 %), 22.186 digitálních (12%)
Elektronické noviny (45 %)	€161,744			
MLOL (8,1 %)	21 220 EUR (poplatky a další služby)			

Rozdíly mezi jednotlivými regiony a městy mohou vést k anomálním údajům, které mění smysluplnost statistik elektronických půjček. Příklady malého rozsahu, jako jsou provincie Parma a Modena (cca 1 158 992 obyvatel, cca 2 % italské populace), mohou být homogenní a vyjadřovat trend, který budou pravděpodobně následovat i další italská města a regiony.

V Itálii neexistuje žádný právní rámec pro elektronické výpůjčky, které jsou upraveny soukromými dohodami mezi knihovními systémy a vydavateli. Kontakty s vydavateli jsou individuální povahy, ačkoli jedna velká vydavatelská skupina (např. Mondadori) může zastřešovat až 30 vydavatelských značek.

Platforma MLOL, kterou založila společnost Horizon Inc., se specializuje na obchod s knihami, zatímco jiné subjekty (např. Casalini Libri) působí v oblasti italského akademického nakladatelství nebo (např. Il Mulino) mají vlastní kanály. MLOL spolupracuje především s veřejnými knihovnami, zatímco Casalini a Il Mulino působí v segmentu italského akademického nakladatelství. Dalším segmentem je globální vydavatelství STM.

Pokud jde o rozhodnutí Soudního dvora EU o modelu jedna kopie – jeden uživatel zavedeném v Nizozemsku, vzniká dojem, že Soudní dvůr EU přiznal e-vypůjčkám právní status, čímž jim poskytl určitou legitimitu; na druhou stranu model jedna kopie – jeden uživatel není jediným modelem e-vypůjček. Riziko spočívá v tom, že široké uplatnění může zmrazit technologický vývoj a poskytnout ekonomickou výhodu globálním platformám, které poskytují e-půjčky výhradně na základě tohoto modelu. Může se jednat o základní model, ale alternativy (paušál, platba za výpůjčku atd.) mohou být pro knihovny dokonce výhodnější.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIOVNYMI

Neexistuje jediný model, ale MLOL používá různé modely. Například ad hoc model byl nalezen u společnosti GEDI (italský vydavatel deníků La Repubblica, La Stampa atd.), jiný u Il Sole 24 ore (italské finanční noviny).

Společnost MLOL zpravidla široce používá dva modely:

- jedna kopie – jeden uživatel (a nejčastěji jedna kopie – dva uživatelé), s limitem výpůjček nebo praxe "windowing", po jehož překročení je třeba kopii znovu zakoupit; v rámci tohoto modelu je další archivní kopie poskytována pro místní, nikoliv vzdálené nahlížení;
- platba za výpůjčku, kdy vydavatel uplatňuje pevnou cenu za každou výpůjčku bez omezení; tento model je vhodný zejména pro bestsellery, které mají krátký životní cyklus, a proto jsou jejich náklady na e-vypůjčky minimalizovány. Systém platby za výpůjčku je vydavateli velmi oceňován, protože zaručuje dobrou rovnováhu mezi příjmy vydavatele a využitím knihovny.

Distribuce elektronických knih je však rozdělena mezi dva dominantní subjekty:

Edigita (60 % nabídky e-vypůjček). Jedná se o vydavatelskou platformu sdružující asi 10 imprintů (Feltrinelli, Mauri Spagnol atd.) a jednotlivé vydavatele (např. Nave di Teseo). Jejich model e-vypůjček je model jedna kopie – jeden (v několika případech i dva) uživatelé, kdy se pořizuje licence na 40 stažení (dvacet v lokálním systému, dvacet pro digitální ILL). Tento model má nevýhody: je nákladný, protože ukládá kvótu ILL na úkor spotřeby v místní knihovně. Navíc, i když není stanoven 14denní strop a je vhodný pro dlouhodobě prodávané knihy (a ne pro půjčování bestsellerů), e-vypůjčky se zastaví, když je kredit (20 interních výpůjček + 20 externích výpůjček, které se využívají jen zřídka) vyčerpán. Podle Corsellova odhadu má model jeden výtisk – jeden (nebo dva) uživatelé jednotkové náklady ve výši obálkové ceny + 0,90-0,98 EUR/vypůjčku.

Mondadori (zahrnující také Einaudi, Rizzoli atd.), 22 % nabídky elektronických výpůjček. Mondadori nabízí oba modely: model jeden výtisk – jeden (nebo dva) uživatelé a model platba za výpůjčku.

Oba distributoři se na nabídce elektronických půjček podílejí 82 %.

Další důležitou skupinou je společnost Giunti (rovněž hlavní zúčastněná strana společnosti MLOL). Jediný poskytovaný model je pay per loan (platba za výpůjčku) s jednotkovými náklady na výpůjčku, které jsou závislé na vydavatelstvích hostovaných distributorem Giunti. Podle odhadu Michele Corsella činí vážené náklady na každou výpůjčku 1,64 EUR.

Za určitých omezení je nevhodnějším modelem elektronické výpůjčky jedna kopie – jeden (dva) uživatelé, protože: Stalo se například, že výpůjčky jednoho jediného bestselleru v jednotlivých knihovnách pohltily během jednoho týdne rozpočet vyčleněný na 1 rok.

MLOL zdůrazňuje, že v Itálii existuje jen velmi omezená praxe embarga, okenních schémat nebo jiných druhů omezení ze strany vydavatelů, pokud jde o elektronické půjčování obchodovaných knih. Školní knihy se řídí jinými postupy (a také poskytovateli, ti nespádají do působnosti MLOL).

Italští vydavatelé neuplatňují předražování v systémech 1 kopie-1 uživatel. Důvodem může být i to, že elektronické půjčování je v Itálii stále omezené, a proto ho vydavatelé nepovažují za hrozbu pro svůj prodej v komerčních kanálech.

DRM jsou zcela v kompetenci společnosti MLOL. DRM jsou: Adobe, open source [READIUM LCP](#) (European Digital Reading [LAB](#)). MLOL pracuje v rámci push: vydavatel poskytuje soubor a MLOL spravuje platformu. Je to jediný způsob, jak zajistit úspory z rozsahu.

Stejně jako na celém světě i v Itálii existují problémy s pirátstvím, ale trh, který zajišťuje společnost MLOL, je

velmi dobře kontrolován.

ROLE KNIHOVEN A STÁTNÍ SPRÁVY

Zatímco informace MLOL a Corsello se týkají veřejných knihoven, je třeba připomenout, že univerzitní knihovny mají licenční smlouvy s italskými vydavateli (e-knihy, e-noviny, e-audio), jako jsou Il Sole 24 ore, Il Mulino/Carrocci, Giuffrè atd. Podobně šíření neitalských online publikovaných produktů v Itálii zajišťují agregátory jako EBSCO nebo ProQuest. Je třeba také připomenout, že přístupem k vědecké literatuře se zabývá přímo Konference italských rektorů (CRUI). Univerzitní příručky navíc v MLOL nejsou přítomny a vydavatel pouze rozhoduje o tom, zda bude mít online nabídku.

Neexistuje žádný společný rámec pro nákup elektronických knih. Knihovny se mohou zapojit buď na regionální úrovni (např. region Emilia Romagna nebo Toskánsko), nebo na úrovni obcí (např. město Milán). Vzniká tak nabídka elektronických výpůjček, která může být nedostatečně využívána, protože místní knihovny nemusí plně využívat nabídku, kterou poskytuje centrální nákupčí (systém knihoven).

Neexistují žádná omezení, pokud jde o používání e-knih, pokud nejsou uvedena ve smlouvě.

V Itálii jsou vytvořena konsorcia pro jednání s akademickými knihovnami; pro jednání o obchodu s knihami je zprostředkovává MLOL. Jednotlivé knihovny se odkazují na své síťové systémy, jako je regionální knihovní systém (Emilia-Romagna, Toscana) nebo městský síťový systém (Milano).

Mechanismy elektronických výpůjček zavedené v akademických knihovnách a ve veřejných knihovnách mají zcela odlišný charakter, protože akademické knihovny jednájí prostřednictvím konsorcií se světovými vydavateli a veřejné knihovny se uchylují k MLOL, aby pokryly svou digitální nabídku.

Na druhou stranu nelze srovnávat výši výdajů knihoven na digitální knihy s výdaji akademických knihoven. Knihovny si mohou být vědomy role distributorů jako king-makerů; některé z nich (Modena, Milán) se pokusily přesvědčit jednotlivé autory, aby poskytli práva na jednu knihu zdarma – což lze považovat za formu freemia.

Elektronické výpůjčky nejsou politikou, kterou by veřejná moc prováděla na podporu celého knižního obchodu; jedná se o potřebu trhu, která má pokrýt vzájemné vztahy mezi veřejnými knihovnami a do jisté míry i školními knihovnami. Veřejné knihovny tomu přizpůsobují své rozpočty a platí MLOL poplatek za předplatné služby. Ve školních knihovnách se uplatňuje jiný model založený na poplatku 1 €/student a zpřístupnění fondu 70 000 knih. Existuje také možnost využívat MLOL jako meziknihovní systém s minimálním poplatkem 250 € za balík 40 000 knih a náklady 1,50 € za výpůjčku.

Veřejná moc pomohla knihovnám během pandemie a výsledky jsou zcela viditelné – počet elektronických výpůjček vzrostl téměř dvojnásobně ve srovnání s transakcemi před pandemií.

Náklady na elektronické výpůjčky lze porovnat s náklady na výpůjčky analogových (fyzických) knih v knihovně, které lze odhadnout na 30 EUR za výpůjčku. Argumenty proti e-výpůjčkám oceňují skutečnost, že centralizovaná politika může vyvolat nesoulad s místními potřebami z hlediska knihovní politiky. Tyto argumenty však nejsou ekonomické povahy, ale měly by být posuzovány z hlediska řízení a politiky knihoven.

MLOL nemá ponětí o tom, jak vydavatelé přerozdělují autorské honoráře mezi autory. To je zcela v kompetenci nositelů práv; lze říci, že literární agenti se snažili smlouvy formalizovat – neúspěšně.

Lze odhadnout, že digitální nabídka tvoří 5 % celého knižního obchodu v Itálii, ale procento služeb elektronických výpůjček není známo.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Pro knihovníky je obtížné začlenit postupy elektronického půjčování do obecné nabídky knihovnických služeb. Mají pocit, že digitální knihovna je daleko od současného fondu a jaksi vzdálená. Zejména mají pocit, že kurátorství sbírky je vyvíjeno jinde, a ne jimi. To je silně odrazuje od využívání digitálních sbírek jako součásti služeb nabízených knihovnické komunitě. V tomto ohledu krize Covid silnou motivací k digitálnímu přístupu urychlila skok vpřed. Bylo vyhodnoceno, že během krize Covid se v systému knihoven Emilie zvýšil počet transakcí elektronických výpůjček o 70 %: Piacenza, Parma, Reggio Emilia, Modena, Bologna a Ferrara; tento nárůst je udržitelný a má tendenci přetrvávat i po krizi Covid.

Navzdory všeobecně rozšířeným názorům nejsou e-půjčky pro mladé. Velkou většinu tvoří uživatelé ve věku 50-60 let, kteří e-vypůjčky využívají k praktickým účelům : čtení na cestách, možnost zvětšení velikosti textu apod.

Hlavní překážkou byla konfigurace DRM Adobe, která vyžaduje technologickou gramotnost. Když společnost MLOL zpřístupnila také technologii LCP Radium DRM, uživatelé zjistili, že aplikace se snadno používá, a počet transakcí elektronických vypůjček se pozoruhodně zvýšil.

Teenageři považují tištěnou knihu za součást své individuální identity, zatímco starší uživatelé mohou považovat e-vypůjčky za součást své teritoriální identity.

9.E-VÝPŮJČKY V LOTYŠSKU

AUTOR: JURGIS IVANS

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V Lotyšsku není transakcí s elektronickými půjčkami mnoho. Lotyšští vydavatelé jsou proti e-vypůjčkám v knihovnách; e-knihy shromážděné prostřednictvím legálního deponitního kanálu nejsou přístupné pro účely e-vypůjček; v Lotyšské národní knihovně jsou e-knihy přístupné v jejich prostorách a na některých zařízeních; v mnoha případech vydavatelé zakázali jakýkoli přístup k nim.

Národní knihovna a veřejné knihovny mají přístup k některým mezinárodním databázím, včetně elektronických knih, ale přístup k nim je omezen ustanoveními v podepsaných smlouvách (EBSCOeBook Academic Subscription Collection, eBook Public Library Collection).

Existuje však jedna lotyšská databáze elektronických knih pro veřejné knihovny (<https://www.3td.lv/>), kde vydavatelé poskytli přístup k publikacím s pevně stanovenými cenami za každé zobrazení (model "pay-per-loan"); uživatelé veřejných knihoven k nim mají přístup prostřednictvím odkazů na publikace, a to na omezenou dobu, a mohou je číst z počítače nebo telefonu. Tento přístup není podporován čtečkou elektronických knih).

O půjčování elektronických knih nejsou k dispozici žádné statistiky. Ty, které se týkají webu <https://www.3td.lv/>, uvádějí počet 39 346 transakcí týkajících se e-knih v roce 2021. Je to minimální počet, pokud jej porovnáme s počtem vypůjčných transakcí knih v tištěné podobě, kterých bylo v roce 2021 jen ve veřejných knihovnách 5 394 208. Na portálu <https://www.3td.lv/> je evidováno 39346 e-knih. (Do této statistiky nejsou zahrnuty databáze EBSCO a další, protože podmínky a smlouvy se v jednotlivých knihovnách liší). Celkově je podíl e-vypůjček vůči běžným vypůjčkám ve veřejných knihovnách pouze 0,007 %.

Statistiky Národní knihovny jsou k dispozici pouze pro veřejné knihovny. Školní, středoškolské a univerzitní knihovny jsou nezávislé a Národní knihovně Lotyšska se nevykazují. Obecně lze říci, že 90 % zdrojů uložených na <https://www.3td.lv/> tvoří beletrie, případně elektronická literatura. Lze říci, že vydavatelé neposkytují přístup k e-knihám uloženým v knihovnách, ale pouze k odkazům.

Vzhledem k tomu, že elektronické půjčování je upraveno smlouvami uzavřenými mezi vydavateli a knihovnami, právní rámec lze nalézt v zákoně o povinném výtisku, který byl schválen v roce 2006 a který se vztahuje i na elektronické publikace, a v implementaci evropské směrnice o autorském právu na jednotném digitálním trhu z roku 2019, která byla schválena v roce 2020.

Jednání s vydavateli vedou Lotyšská národní knihovna, Ministerstvo kultury a Středisko kulturních informací. Knihovny zpřístupňují pouze ty elektronické knihy, ke kterým vydavatelé poskytli přístup. Není známo, kde se rozdělují autorské honoráře autorům.

Obecně lze říci, že vydavatelé se obávají pirátského kopírování svých e-knih, a proto neumožňují stahování e-knih ani jejich ukládání do knihoven, ale pouze omezený přístup do databází vydavatelů.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNÍHOVNAMI

Knihovny vyjednávají s vydavateli a mezinárodními databázemi o e-vypůjčkách, diskriminační ceny však nejsou

uplatňovány. Vydavatelé sami implementují služby DRM nebo je provádí mezinárodní smluvní agregátor. Domnívají se, že tato praxe zvyšuje bezpečnost a zabraňuje pirátství, a to i přes to, že přístup k většímu počtu lokálně uložených e-knih by nevedl k případům pirátství.

ÚLOHA KNIHOVEN A STÁTNÍ SPRÁVY

Prakticky všechny veřejné knihovny mají potenciální přístup k elektronickým výpůjčním transakcím buď v rámci mezinárodní databáze s omezeným přístupem, nebo na <https://www.3td.lv/>, a to na základě platby za výpůjčku.

Během pandemie vyjednala Lotyšská národní knihovna s řadou autorů přímý přístup k jejich dílům převedeným do digitální podoby.

10.E-VÝPŮJČKY V NIZOZEMSKU

AUTOŘI: SANDER VAN KEMPEN A PETRA RIJKELIJKHUIZEN

ÚVOD

Kromě národní knihovny (RToyal Library, Haag) bylo v roce 2021 v Nizozemsku 1 122 knihoven: 1 072 je veřejných knihoven a 49 akademických knihoven. Jejich počet se opět zvýšil po období racionalizace, kdy bylo v letech 2009 až 2019 přibližně 300 knihoven utlumeno nebo sloučeno s jinými knihovnami. Od roku 2012 tvořila obslužná místa přibližně pětinu dostupných služeb knihoven.

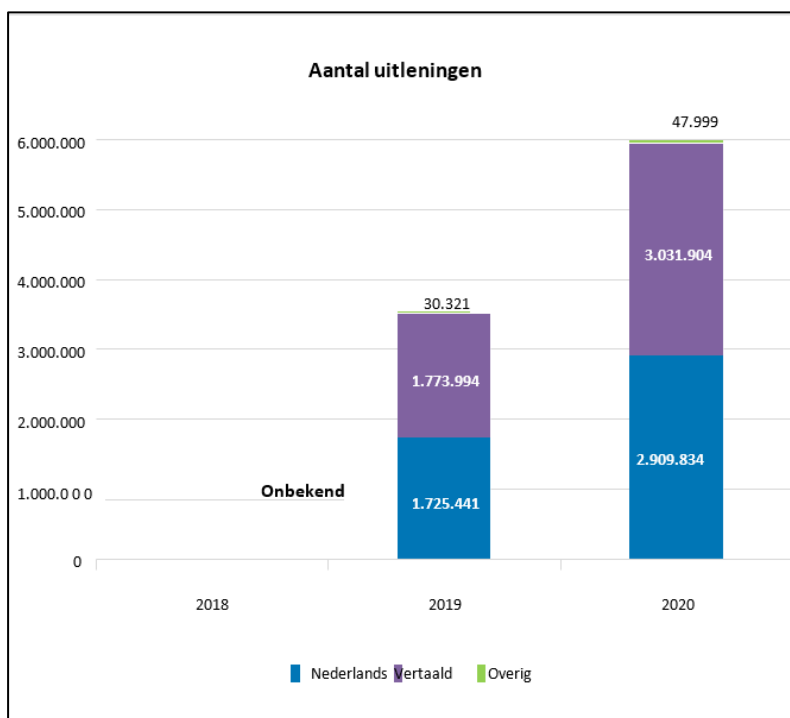
V Nizozemsku působí řada organizací, neziskových nadací a ziskových podniků, které se podílejí na údržbě knihovní infrastruktury a aktualizaci služeb. KB, Národní knihovna Nizozemska, nabízí platformu pro setkávání lidí a informací. Jejím nejdůležitějším úkolem pro nadcházející roky je další rozvoj národní digitální knihovny a zaměření na tři společenské výzvy (gramotná společnost, účast v informační společnosti a celoživotní vzdělávání).

Odpovědnost za knihovny nesou nizozemské obce, které také poskytují většinu finančních prostředků. Ministerstvo školství, kultury a vědy je zodpovědné za rozvoj politiky a legislativy týkající se knihoven.

Zákonem upravujícím práci knihoven je zákon o veřejných knihovnách / Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob), schválený v roce 2015. Tento zákon popisuje mj. základní funkce knihoven a role zúčastněných stran. Uvádí také, že vysoce decentralizovaný sektor knihoven tvoří síť, za kterou společně odpovídají národní vláda, vlády provincií a obce. Plnění úkolů OCW zajišťuje Národní knihovna (KB), která je odpovědná za digitální oblast a za soudržnost knihovního systému jako celku.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

V roce 2021 bylo ve veřejných knihovnách půjčeno 5,4 milionu elektronických knih a 2,1 milionu audioknih. V letech 2019 a 2020, před pandemií a během ní, je počet transakcí e-výpůjček popsán v následující tabulce (zdroj: Národní knihovna, Nizozemsko):

V roce 2021 představoval tento objem provozu cca 16 % celkového počtu půjček (tištěných i elektronických). V období od ledna do srpna 2022 se jedná o počet transakcí v členění podle nizozemských provincií (Zdroj: <https://www.metdekb.nl/pages/16>; vyžadováno přihlášení):

Provincie	Počet výpůjček e-knih
<u>Drenthe</u>	110.767
<u>Flevoland</u>	89.736
<u>Frísko</u>	146.448
<u>Gelderland</u>	485.073
<u>Groningen</u>	154.680
<u>Limburg</u>	128.663
<u>Noord-Brabant</u>	420.704
<u>Noord-Holland</u>	504.580
<u>Overijssel</u>	275.011
<u>Utrecht</u>	316.190
<u>Zeeland</u>	94.442
<u>Zuid-Holland</u>	673.245

Uživatelé se přihlašují jako členové národní digitální knihovny; to má důsledky pro vlastnictví údajů, protože místní knihovny nemají k těmto údajům přístup, protože poskytování těchto údajů je v rozporu se zákonem o ochraně osobních údajů. Po rozsudku Soudního dvora EU z roku 2016 (právní věc 174-15 proti nizozemské asociaci knihoven nadaci Leenrecht) byly smlouvy s jednotlivými vydavateli uzavřeny na základě Dohody o elektronickém půjčování, podepsané v říjnu 2018, která vstoupila v platnost 1. ledna 2019. Pakt o elektronickém půjčování je dohodnut mezi nizozemskými vydavateli, knihovnami, KB, vládou, nizozemským svazem autorů a organizacemi kolektivní správy (OSK). Tento pakt byl vyhodnocen v roce 2021 a v současné době stále běží, minimálně do příštího vyhodnocení.

Elektronické půjčky jsou realizovány prostřednictvím řady zprostředkujících subjektů, a to:

- KB, Národní knihovna, která uzavírá individuální dohody s nizozemskými vydavateli na bázi jednoho výtisku pro více uživatelů (a je podporována CB, která provozuje platformu pro elektronické půjčování, a Odilo, které dodává platformu KB);

- Lira a Pictoright, nizozemské organizace pro kolektivní správu autorů, překladatelů, fotografů a ilustrátorů, které mají na starosti výběr autorských poplatků za elektronické půjčování jménem knihoven a jsou zodpovědné za platby tvůrcům.

Jedním z problémů při vytváření právního rámce pro elektronické půjčování v Nizozemsku je skutečnost, že na rozdíl od tištěných knih není u elektronických knih stanovena pevná cena. Vzhledem k tomu, že v nizozemském právu neexistuje právní rámec pro e-vypůjčky, není jasné, zda vydavatelé musí knihovnám dodávat e-knihy, za jakou cenu a za jakých podmínek.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNHOVNAMI

Každý uživatel musí za členství v knihovně zaplatit nejméně 42 eur ročně, zatímco děti mají registraci do 18 let zdarma. Tento poplatek umožňuje členům půjčovat si každé 3 týdny současně 10 audioknih a 10 e-knih.

Více než 50 % z celkového počtu vydavatelů (odborných, akademických atd.) je součástí národní platformy pro elektronické půjčování. V souladu s dohodou o elektronickém půjčování musí každý nizozemský vydavatel jeden rok po vydání přidat do digitální sbírky alespoň původní nizozemské tituly, které vydal.

Královská knihovna dostává od ministerstva grant jednak na nákup elektronických titulů od vydavatelů, jednak na odměnu autorům za vypůjčku (s různými výpůjčními poplatky). Místním knihovnám se poplatky za e-vypůjčky neúčtují.

Opatření DRM provádí CB, která je hostitelem distribuční platformy.

Jako celek systém funguje dobře, i když kritické body lze nalézt v a) nedostatečné sledovatelnosti, b) bezpečnosti platformy a c) současné výpůjční době, která je někdy příliš dlouhá a neumožňuje další vypůjčky (není možné si půjčit více než 10 e-knih a 10 audioknih každé tři týdny).

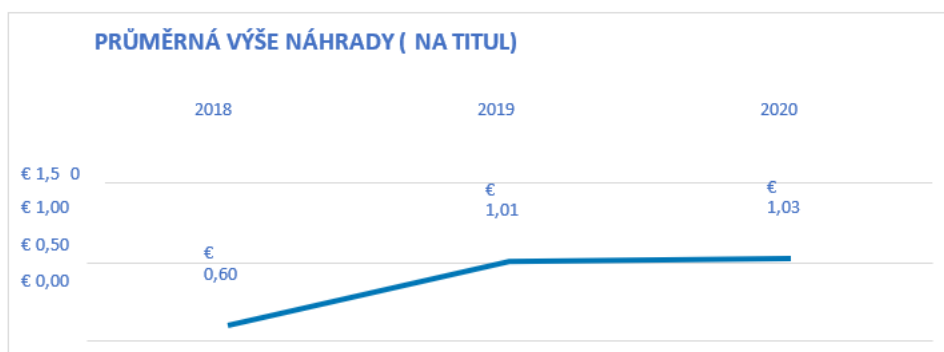
V Nizozemsku nepředstavují potenciální pirátské praktiky pro autory a vydavatele žádnou velkou překážku pro přechod na digitální technologie; v současné době však neexistuje jasné a objektivní posouzení míry pirátství, i když lze předpokládat, že e-vypůjčky jsou také způsobem, jak pirátství kontrolovat.

ROLE KNIHOVEN A VEŘEJNÉ SPRÁVY

Elektronické knihy jsou nakupovány jako národní služba nabízená KB, která sjednává licence pro všechny místní knihovny. KB se snaží doplnit digitální fond o co nejvíce titulů e-knih. Na národní úrovni platí standardní omezení pro využívání e-knih v knihovnách: členové knihovny si mohou půjčit 10 e-knih a 10 audioknih každé 3 týdny. Vzhledem k tomu, že jednání provádí Národní knihovna (KB), všichni aktéři toto obecné pravidlo dodržují.

Přestože se mohou občas vyskytnout stížnosti, během hodnocení 2021 všechny strany zapojené do Paktu o elektronických půjčkách doporučily jeho pokračování; zavázaly se, že budou sledovat jeho cíle a provádět jeho postupy.

Zpočátku činily náklady na elektronické půjčky v průměru 0,60 EUR na jednu půjčku. V roce 2019 však byli do systému zahrnuti i autoři a autorské odměny z e-vypůjček byly přerozděleny i jim. Jak je tedy patrné z následujícího grafu, průměrné náklady na e-vypůjčku se zvýšily na 1,03 EUR.

Celkově se příjmy vydavatelů a autorů z elektronických výpůjček neustále zvyšují. Zatímco v roce 2019 činila celková částka 4 042 752,19 EUR, v roce 2020 se zvýšila na 7 018 230,72 EUR a v prvním pololetí roku 2021 na 4 757 801,73 EUR. Poslední dva údaje však mohou být výjimečné, neboť souvisejí s boomem digitálních transakcí během pandemie. Zajímavé je, že v rámci plné transparentnosti v celém hodnotovém řetězci je Nizozemsko jedinou zemí v Evropě, která je schopna informovat o autorských odměnách přidělených autorům. Více než polovina příjmů (50 % z 4 042 752,19 EUR) připadá vydavatelům a 30 % autorům a tvůrcům. Procento z této částky poskytnuté tvůrcům obrazů a zahraničním autorům žijícím v zahraničí je minimální, jak ukazuje následující tabulka.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Od svého vzniku v roce 2014 se povědomí o online knihovně a počet jejích uživatelů výrazně zvýšil. Ze všech spotřebitelů zná online knihovnu 45 %; 13 % ji také aktivně využívá.

Jedná se o výrazný nárůst: v roce 2017 znalo online knihovnu 25 % spotřebitelů, z nichž 5 % nabídku využilo. Třetina uživatelů digitální knihovny konzultuje tuto službu alespoň jednou měsíčně; 12 % tak činí dokonce každý týden. Mladí lidé do 35 let, lidé starší 65 let a lidé se středním a vysokým vzděláním jsou se službami online knihovny obeznámeni častěji než spotřebitelé ve věkové skupině 50-64 let a lidé s nízkým vzděláním (zdroj Nagelhout & Richards, 2020).

Průměrná odměna (za titul)		€0,60	€1,01	€1,03	-
Kompenzace KB	Celkem	-	€4.042.752,19	€7.018.230,72	€4.757.801,73
	Poskytnuto vydavatelům	-	€2.087.707	€3.584.013	€2.882.590
	Nadaci <i>Lira</i>	-	€1.622.687,50	€2.850.400,71	€1.556.425,74
	Nadaci <i>Piccolodicht</i>	-	€332.357,69	€583.817,01	€318.785,99
Platby tvůrcům provedené společností <i>Lira</i>	Autorům/vydavatelům	-	€1.232.894,48	€2.110.767,33	€1.144.877,33
	Obrázků	-	-	€49.991,33	€401.492,79
	Pro tvůrce, kteří nejsou Nizozemci	-	€15.606,56	€27.260,37	-
Průměrná odměna (za titul)		€0,60	€1,01	€1,03	-
Kompenzace KB	Celkem	-	€4.042.752,19	€7.018.230,72	€4.757.801,73
	Poskytnuto vydavatelům	-	€2.087.707	€3.584.013	€2.882.590
	Nadaci <i>Lira</i>	-	€1.622.687,50	€2.850.400,71	€1.556.425,74
	Nadaci <i>Piccolodicht</i>	-	€332.357,69	€583.817,01	€318.785,99
Platby tvůrcům provedené společností <i>Lira</i>	Autorům/vydavatelům	-	€1.232.894,48	€2.110.767,33	€1.144.877,33
	Obrázků	-	-	€49.991,33	€401.492,79
	Pro tvůrce, kteří nejsou Nizozemci	-	€15.606,56	€27.260,37	-

Online knihovna zaznamenala významný růst. Na začátku bylo prostřednictvím Bibliotheek.nl vytvořeno více než 80 tisíc nových účtů. Na konci roku 2016 mělo účet 346 tisíc členů knihovny, na konci roku 2019 jich bylo téměř 428 tisíc. Do roku 2021 - po přechodu na nový systém účtů v roce 2020 - to bude cca.

se jejich počet dále zvýší na více než 435 tisíc účtů. V posledních letech stále více členů knihovny aktivně využívá online knihovnu. Ze všech platných účtů lze více než osm z deseti (84 %) označit za aktivní, s alespoň jednou výpůjčkou za posledních 12 měsíců. Většinu těchto účtů využívají obyvatelé evropského Nizozemska (99,9 %). V karibské části Nizozemského království (Bonaire, Svatý Eustach, Saba, Curaçao, Aruba, Svatý Maarten) využívá online knihovnu přibližně 400 obyvatel (zdroje: Van de Burgt & Klaren, 2022; CBS, 2022). Sedm z deseti

čtenářů, kteří si půjčují e-knihy, využívá k tomuto účelu aplikaci online knihovny, 19 % obvykle čte prostřednictvím elektronické čtečky a 13 % čte prostřednictvím webových stránek na počítači, telefonu nebo tabletu (Zdroj: De Bruijn, 2021).

Zdá se, že uživatelé knihoven jsou s elektronickými výpůjčními službami spokojeni a hodnotí je známkou přibližně 7,5 (z 10). Zcela zjevně by ve fondu rádi viděli více bestsellerů a přeložené tituly jsou obtížně vyjednatelné.

11.E-VÝPŮJČKY V NORSKU

AUTOR: OLAUS BERGSTRØM A HARALD BØHN

ÚVOD

V Norsku jsou veřejné knihovny vlastněny a provozovány obcemi. Zákon o veřejných knihovnách z roku 1985 stanoví, že všechny obce musí provozovat veřejnou knihovnu s nabídkou určenou všem lidem a věkovým skupinám a pokrývající všechny tematické oblasti. Jejich účelem je působit v oblasti osvěty, vzdělávání a dalších kulturních aktivit.

Akvizice a další provozní výdaje proto nesou veřejné knihovny. Stát přispívá na každodenní provoz veřejných knihoven nepřímo, a to prostřednictvím programů nákupu literatury, které spravuje Norská rada pro umění. Rada pro umění byla založena v roce 1965 za účelem správy Norského kulturního fondu. Dnes má na starosti široké spektrum administrativních úkolů a funkcí v oblasti kultury, včetně grantů pro umělce, zvukového a obrazového fondu a několika dalších programů financování.

Tyto programy zajišťují, že všechny norské veřejné knihovny obdrží jeden výtisk vydané kvalitní beletrie pro děti a dospělé, výběr překladové literatury a titulů literatury faktu pro děti a dospělé. Norské veřejné knihovny také dostávaly řadu kvalitních hudebních nahrávek (CD), ale toto opatření bylo v roce 2012 ukončeno, aniž by bylo nahrazeno digitálními nosiči.

V Norsku je celkem 647 veřejných knihoven (hlavních a poboček) (2020), v nichž pracuje 1843 zaměstnanců na plný úvazek. Mnoho knihoven v menších obcích zaměstnává obvykle 1-2 pracovníky. (Source: [Antall avdelinger og årsverk ved norske folkebibliotek – Medienorge – fakta om norske massemedier – statistikkmeny \(uib.no\)](#)).

Kromě obecních knihoven je dalším typem krajská knihovna – na regionální úrovni. Krajské knihovny poskytují poradenství a pomoc veřejným a školním knihovnám v kraji a radí místním úřadům a zřizovatelům knihoven v oblasti orientace a směřování knihoven.

Od roku 2011 probíhá v norských veřejných knihovnách několik pilotních projektů půjčování elektronických knih. Na začátku byla nabídka e-knih minimální a tituly byly vybírány částečně na základě programů veřejných zakázek, které jako nástroj kulturní politiky zavedla Norská rada pro umění, a částečně na základě vlastních tržně řízených zakázek knihoven.

Pilotní projekty se týkaly knihoven, vydavatelů a distributorů. V roce 2016 navrhla Národní knihovna model s doporučeným schématem pro nákup a půjčování e-knih ve veřejných knihovnách, který spočívá v kombinaci licenčních modelů a modelů placených výpůjček. Tento hybridní model přišel společně s podobným schématem týkajícím se půjčování digitálních audioknih (e-audio-knih).

V rámci prací na vývoji výpůjčních modelů pro e-knihy a e-audionahrávky požádala Norská národní knihovna soukromého konzultanta, společnost Rambøll Management Consulting, aby zhodnotil současné modely nákupu elektronických médií. Hodnocení se zúčastnily krajské knihovny, veřejné knihovny a dva největší poskytovatelé obsahu a týkalo se doporučených výpůjčních modelů používaných v současné době – smluv mezi dodavateli a krajskou knihovnou / veřejnými knihovnami, které jsou sdruženy do konsorcií a zabývají se výběrem e-médií a vyjednáváním o cenách. Konsorcium v tomto kontextu představuje dobrovolné sdružení veřejných knihoven, které se rozhodly spolupracovat, místo aby při jednání s vydavateli vystupovaly samostatně. Hodnocení provedené společností Rambøll Management Consulting se omezilo na obsah, nikoli na technické platformy/aplikace. Skládalo se ze dvou digitálních dotazníků, jednoho pro knihovny/konsorcia a jednoho pro veřejné knihovny, a také z hloubkových rozhovorů se dvěma největšími dodavateli obsahu

(Biblioteksentralen a Bokbasen). Na hodnocení odpovědělo všech 12 krajských knihoven/konsorcií a 211 z celkového počtu 356 veřejných knihoven (60 %) odpovědělo na dotazník zcela nebo částečně. Do databáze byly zahrnuty jak úplné, tak neúplné odpovědi. Sběr dat probíhal v období 17. listopadu až 10. prosince 2021.

Hlavní zjištění hodnocení byla následující:

- modely jsou příliš složité, protože mají dvě složky: licenční část a možnost platby za půjčku;
- výběr je příliš malý a poptávka je mnohem vyšší než nabídka;
- je pro knihovny příliš drahá a považuje se za málo výhodnou;
- jednání mezi knihovnami a dodavateli dosud probíhala na úrovni okresů. Okresní knihovny dávají přednost tomu, aby byla vyvolána na celostátní úrovni. Na straně veřejných knihoven se 50 % chce posunout na celostátní úroveň, zatímco 50 % je spokojeno se současnou krajskou úrovní;
- knihovny chtějí nižší ceny, více výpůjček na jednu licenci a delší dobu trvání toho, co je pořízeno.

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

([Statistikk for folkebibliotek - Statistikk \(bibliotekutvikling.no\)](http://statistikk.for-folkebibliotek.no))

Rok	Půjčky elektronických knih	Digitální audiokniha Půjčky	Celkové výdaje knihoven na média
2017	642 355	21 901	137 547 527 nok (13 897 367 EUR)
2018	610 960	75 844	133 731 372 nok (13 511 795 EUR)
2019	603 535	166 393	136 232 933 nok (13 764 545 EUR)
2020	960 246	460 499	140 867 830 nok (14 232 840 €)
2021	1 008 674	637 061	147 731 545 nok (14 926 328 EUR)

Zdroj: <http://bibliotekutvikling.no/statistikk/forside/statistikk-for-folkebibliotek/>

Statistiky výpůjček / elektronických výpůjček (2019)

	Počet obyvatel (v 1000)	půjčka / obyvatel	půjčování knih / obyvatel	půjčka e-knihy / obyvatel	Výpůjčk a e-knihy v % z výpůjčky knih	výpůjčka e-audioknihy / obyvatel
Norsko celkem	5328	2,80	2,29	0,11	3,9 %	0,03
>300 000 obyvatel.	681	2,25	1,6	0,12	5,3 %	0,03
50-300 000 obyvatel.	1551	2,88	1,86	0,13	4,5	0,04
30-50 000 obyvatel.	633	2,65	1,54	0,11	4,2	0,02
5-10 000 obyvatel	623	3,03	1,89	0,09	3,0	0,02

Počet výpůjček ve veřejných knihovnách se v Norsku snížil, a to jak celkově, tak v přepočtu na obyvatele:

Rok	Fyzické výpůjčky a obnovy knih / Pouze první výpůjčky	Výpůjčky a prodloužení výpůjček fyzických audioknih / Pouze první výpůjčky
2017	16 503 568 (11 867 797)	1 473 628 (1 058 862)
2018	16 679 145 (11 907 882)	1 248 104 (881 970)
2019	17 431 409 (12 204 952)	1 021 945 (712 095)
2020	14 157 399 (9 722 547)	571 176 (380 102)
2021	16 614 852 (11 193 758)	437 646 (279 284)

2015:

4,4 výpůjček na obyvatele, 3,25 výpůjček na knihy na obyvatele;

2005: 5,41 výpůjček na obyvatele, 3,89 výpůjček na knihy na obyvatele.

Stahování elektronických knih ve veřejných knihovnách v letech 2015-2020:

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
E-knihy pro děti	73 012	94 107	111 311	0.ã.	76 203	217 817
E-knihy pro dospělé	389 487	473 870	531 044	0.ã.	527 332	742 429
E-knihy (celkem)	462 499	567 977	642 355	0.ã.	603 535	960 246

Souběžně s tím klesl i prodej knih.

Počet prodaných výtisků (v 1000):

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
literatura faktu pro dospělé	4319	4120	3572	3175	2902	2721	2478
literatura faktu pro děti	1102	858	716	755	599	770	742
beletrie pro dospělé	2271	2538	2381	2137	1944	1854	1658

Nárůst může být způsoben dodatečnými finančními prostředky pro veřejné knihovny v rámci podpory koruny v roce 2020. Ve srovnání s veřejnými knihovnami ve Švédsku a Dánsku mají veřejné knihovny v Norsku výrazně horší finanční prostředky a rámec pro nákup médií. Výpůjčky knih v Norsku jednoznačně klesají. Výpůjčky elektronických knih se zvyšují, ale činí jen asi 8,5 % z celkového objemu půjčených knih. Tento podíl se v letech 2019 až 2020 prudce zvýšil z 3,9 % na 8,5 %.

Ve veřejných knihovnách tvoří elektronické výpůjčky v průměru 8,5 % celkového počtu výpůjček. Pro srovnání: 9 % celkového rozpočtu na média je vynakládáno na e-výpůjčky. Jedná se o poměrně dobrou korelaci mezi podílem výpůjček a podílem nabídek, z čehož lze usuzovat, že knihovny nepoužívají na e-média neúměrně mnoho peněz ve srovnání s ostatními médii.

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

Norské veřejné knihovny získávají přístup k elektronickým knihám a audioknihám na základě dvou modelů, a to od Norské rady pro umění a agregátorů Bokbasen a Biblioteksentralen na základě doporučených modelů vyvinutých Národní knihovnou.

Norská rada pro umění provozuje osm programů nákupu financovaných státem v rámci Norského kulturního fondu pro literaturu s cílem podpořit norský literární sektor. Jedná se o:

- Program automatického nákupu nové norské beletrie pro dospělé, 773 výtisků knih (623 knih a 150 licencí na elektronické knihy).
- Automatické nákupní programy pro novou norskou beletrii pro děti a mládež, 1720 nebo 1750 výtisků knih pro děti a mládež (1650 p-knih pro děti a mládež do 4. třídy a 1680 p-knih pro děti a mládež od 5. třídy a výše, jakož i 70 licencí elektronických knih).
- Program selektivního nákupu nové norské beletrie pro děti a mládež, 1720, resp. 1750 výtisků knih pro děti a mládež (1650 ks knih pro děti a mládež do 4. třídy⁹⁵ a 1680 ks knih pro děti a mládež od 5. třídy a 70 licencí na elektronické knihy).
- překladová literatura, 542 výtisků (502 p-knih a 40 licencí e-knih)
- Nová norská literatura faktu, 773 výtisků (623 p-knih a 150 licencí na e-knihy (pro tituly registrované a zakoupené před 1. kolem 2022 bylo třeba dodat 703 p-knih a 70 licencí na e-knihy)).
- Nová norská literatura faktu pro děti a mládež, 1720 nebo 1750 výtisků (1650 p-knih pro děti a mládež do 4. třídy⁹⁵ a 1680 p-knih pro děti a mládež od 5. třídy a více a 70 licencí na elektronické knihy).
- Kreslené filmy (1680 výtisků knih pro děti a mládež a 703 výtisků knih pro dospělé).⁹⁵

Elektronické knihy zakoupené Radou pro umění půjčují knihovny zdarma a spravují je konsorcia na úrovni krajů. Konsorcia dostávají svůj podíl licencí podle počtu obyvatel. Elektronické knihy jsou knihovnám zpřístupňovány prostřednictvím digitálních licencí, které umožňují jednu současnou výpůjčku na jednu licenci v modelu "jedna kopie/jeden uživatel". Licence platí pět let. V praxi se jedná o čtyři kalendářní roky následující po roce, kdy byly vybrané e-knihy předloženy do nákupního systému. Zdá se, že cílem tohoto přístupu je dosáhnout určitého stupně ekvivalence s podmínkami pro fyzické knihy v nákupním systému. Fyzické knihy zakoupené v rámci programů musí být ve veřejných knihovnách k dispozici nejméně po dobu pěti let. Fyzické knihy jsou nakupovány a za jejich půjčování je autorům vyplácena odměna za právo veřejného půjčování. Pětiletá lhůta tedy není striktním omezením pro půjčování fyzických knih, jako je tomu u elektronických knih zakoupených na základě licence, ale spíše povinností uloženou veřejným knihovnám.

E-výpůjčky jsou dále realizovány prostřednictvím dvou národních agregátorů – Bokbasen a Biblioteksentralen. Bokbasen byl založen v roce 2007 a je vlastněn největšími norskými nakladateli a dvěma největšími řetězci knihkupectví. Biblioteksentralen je ve vlastnictví obcí a poskytuje knihy, odborné znalosti a služby všem veřejným knihovnám v zemi již od roku 1952. Biblioteksentralen je neziskové družstvo, kde veškerý zisk jde zpět na rozvoj služeb. V případě, že nabídka obou agentur není uspokojivá, působí zde i další dodavatelé.

Svou roli hraje také Norská národní knihovna, která vypracovala dvě nezávazná doporučení pro audioknihy a e-knihy, která kombinují dva modely e-výpůjček – licence + platba za výpůjčku – s cílem zajistit dodávky e-knih a audioknih do veřejných knihoven. Model pro licence na elektronické knihy byl zveřejněn v roce 2016. Model pro licence audioknih byl zveřejněn v roce 2019.

Model pro elektronické knihy doporučuje dvě různé licence.

První je model "jedna kopie/jeden uživatel" s omezením na deset výpůjček na dvouletou licenci. Kopie by měla být k dispozici vždy pouze jednomu uživateli. Výpůjčky nevyužité během dvouletého období lze využít později. Výpůjčka je považována za ukončenou, když je přečteno 10 % knihy. Doporučuje se, aby licence jako princip byly oceněny jako papírová kniha.

Druhým modelem je model platby za půjčku, známý také jako "click model", bez omezení počtu půjček na licenci. Model "jedna kopie/jeden uživatel" je výchozí, ale knihovny se mohou rozhodnout, že po uplynutí stanovené doby zavedou "klikací model" pro tituly podle svého výběru. Model předpokládá, že všechny knihy by měly být k dispozici pro klikací model od dvou let po vydání. Pokud byla kniha dříve vydána ve fyzické podobě, měla by být dostupná od jednoho roku po vydání elektronické knihy. Doporučuje se, aby cena za

---

⁹⁵ <https://www.kulturradet.no/innkjopsordningene>

proklik nebyla vyšší než 10 % doporučené maloobchodní ceny.⁹⁶

Model pro audioknihy doporučuje, aby knihovny mohly zakoupit licence pro půjčování audioknih svým uživatelům formou jedné doporučené licence na jednotlivé tituly. Model doporučuje, aby licence byly omezeny na šest výpůjček na jednu licenci. Model půjčování je "jedna kopie/jeden uživatel" na dobu 14 dnů bez možnosti vrácení. Výpůjčka je považována za ukončenou, když bylo poslechnuto 10 % celkové doby přehrávání. Doporučuje se, aby cena za licenci byla stejná jako maloobchodní cena digitálních audioknih na trhu.⁹⁷

Doporučení předpokládají vytvoření dobrých technických platform pro bezpečnost, půjčování a kontrolu, které budou koordinovány vydavateli a agregátory. V praxi knihovny získávají elektronické knihy a audioknihy v licenčních modelech prostřednictvím konsorcií na regionální úrovni prostřednictvím dvou specializovaných agregátorů Bokbasen a Biblioteksentralen. Agregátoři nabízejí přístup k elektronickým knihám jako nabídky nabízené do výběrových řízení na veřejné zakázky od konsorcií na úrovni krajů.⁹⁸ Ve smlouvě se obvykle uvádí, že pokud agregátor nemůže dodat licenci na určitý titul, mohou si je knihovny zakoupit od jiných dodavatelů. Oba agregátoři nabízejí také platformy pro technickou a praktickou stránku výpůjčního procesu. Ty jsou však na sobě nezávislé a lze je používat křížově (nákup licencí od jednoho agregátora a jejich nabízení prostřednictvím platformy druhého). Veřejné knihovny obvykle platí svůj podíl za přístup k výpůjčním licencím prostřednictvím regionálních konsorcií. Obvykle se jedná o paušální částku na obyvatele. Některé veřejné knihovny nakupují další licence pro své vlastní uživatele.

Hlavním dodavatelem elektronických médií pro elektronické výpůjčky je společnost Bokbasen, ačkoli preferovaným dodavatelem pro okresní knihovny je společnost Biblioteksentralen. Dvě ze tří okresních knihoven nakupují e-média i mimo hlavního dodavatele, protože chtějí mít přístup k širší nabídce a výběru e-knih.

Více než polovina knihoven v okrese změnila za dobu používání modelu hlavního dodavatele. Důvod, proč změnilo dodavatele obsahu, může být technický – byla k dispozici lepší platforma – nebo proto, že knihovny chtěly zažít konkurenci mezi dvěma dodavateli.

Okresní knihovny uvádějí, že používají model doporučený [Národní knihovnou] pro elektronická média. Pro dodavatele není rozhodující, zda knihovny tento model používají či nikoliv, ale do jaké míry se jím řídí či se od něj odchylují.

Licenční modely jsou pouze doporučením, které navrhla Národní knihovna v rozhovoru s vydavateli. V praxi mohou knihovny a agregátoři dosáhnout odlišných podmínek. Zatímco kraje uvádějí, že doporučení jsou zpravidla dodržována, ze zpráv z veřejných knihoven a agregátorů se zdá, že v praxi se přístup může poněkud lišit. Upřesnění a odchylky od doporučení jsou možné jak v rámci soutěží o veřejné zakázky nabízené na úrovni krajů, tak podle podmínek nabízených jednotlivými vydavateli. Agregátoři konstatují, že většina vydavatelů se sice řídí doporučenými modely, ale vydavatelé jsou také tou stranou, která se obvykle odchylí. Typické odchylky se týkají modalit dvou přístupů (např. nabízet placení za půjčku pouze od prvního dne; nenabízet placení za půjčku v žádném okamžiku, nabízet licence a placení za půjčku souběžně), stejně jako ceny odlišné od doporučených.

Vydavatelé si také mohou zvolit, zda chtějí své tituly nabízet pro zvolený počet souběžných výpůjček v licenčních balíčcích, nebo zda chtějí ve výchozím nastavení nabízet pouze sekvenční výpůjčky. Nabídka souběžných výpůjček je údajně obecným pravidlem, částečně jako reakce na přání veřejných knihoven. Zajímavé je, že nabídka souběžných nebo sekvenčních výpůjček se prý může v jednotlivých okresech lišit, přičemž pouze některé okresy uplatňují model "jedna kopie/jeden uživatel" u licenčních balíčků pro deset výpůjček, resp. šest výpůjček elektronických knih a audioknih, jak doporučuje Národní knihovna. Jiné poskytují přístup uživatelům knihovny souběžně zčásti proto, aby se vyhnuly čekacím listinám. Konkrétně Biblioteksentralen uvádějí, že umožňují knihovnám vrátit vydavatelům nabídky souběžných výpůjček zpět na výchozí postupné výpůjčky. Tato modalita není prozatím v systému nabízeném společností Bokbasen přítomna. Agregátoři také zaznamenávají mnoho drobných specifikací a odchylek od různých konsorcií v Rambøll-report.

---

⁹⁶ <https://bibliotekutvikling.no/nasjonal-bibliotekutvikling/anbefaling-til-innkjop-og-utlan-av-e-boker-i-folkebibliotek/>

⁹⁷ <https://bibliotekutvikling.no/nasjonal-bibliotekutvikling/nasjonalbibliotekets-anbefaling-til-modell-for-utlan-av-digitale-lydboker-i-folkebibliotek/>

⁹⁸ Jednou z výjimek je Bergen, který zadává veřejné zakázky na obecní úrovni.

Zpráva dále uvádí, že agregátoři, respektive knihovny, považují doporučené modely za složité nebo obtížně srozumitelné pro uživatele, přičemž agregátoři mají za to, že specifikace a odchylky modely v praxi dále komplikují.

Zatím je hlavním proudem model kombinace licence + poplatku za výpůjčku, který navrhla Národní knihovna, s drobnými změnami, které zavedly knihovny a vydavatelé, jak je uvedeno výše.

Norsko se v doporučení Národní knihovny řídí přístupem "jedna kopie – jeden uživatel", tedy licenčními modely. Má ho také u elektronických knih nabízených Radou pro umění. V prvním případě se to týká deseti, respektive šesti výpůjčních licenčních balíčků. Ve druhém pětiletou licenci. V prvním případě však existují důkazy o tom, že knihovny a vydavatelé částečně opustili model "jedna kopie/jeden uživatel", aby umožnili přístup lidem, kteří částečně chtějí předejít čekacím listinám. Zároveň je zajímavé, že některé knihovny zřejmě aktivně opustily model "jedna kopie/jedna výpůjčka" podle doporučených modelů NB, když měly možnost volby, a to navzdory prohlášení krajských knihoven, že se budou řídit doporučeními v Rambøll-report. Zdá se tedy, že nejvýraznější diskuse o licenčních modelech doporučených Národní knihovnou se v současné době točí kolem této otázky "jedna kopie/jeden uživatel", ano či ne.

Jak doporučení Národní knihovny, tak nákupy Rady pro umění uplatňují přístup "jedna kopie/jeden uživatel", ale s omezením na deset, resp. šest výpůjčních licenčních balíčků a pětileté licenční období. Druhý z těchto modelů v podobě zakázek Rady pro umění je nejbližší norskému systému k čistému modelu "jedna kopie/jeden uživatel".

ROLE KNIHOVEN A STÁTNÍ SPRÁVY

Malé obce obvykle vynakládají na elektronická média malý podíl mediálního rozpočtu, zatímco větší obce vynakládají více. Navíc neexistuje žádná korelace mezi celkovou spokojeností s modely a podílem knihoven na e-výpůjčkách (nad výpůjčními transakcemi) a rozpočtem na e-média. Jinými slovy, knihovny, které praktikují e-výpůjčky ve větším podílu, nejsou spokojenější než ostatní.

92 % okresních knihoven je nespokojeno s oběma modely, protože se domnívají, že za své peníze dostanou jen malou hodnotu, a to menší hodnotu u elektronických zvukových knih (72 %) než u elektronických knih (46 %). Rozdíly jsou větší, když se mají veřejné knihovny vyjádřit k licencím týkajícím se omezení akvizice a výběru e-médií. Obecně je míra spokojenosti vyšší u e-knih než u e-audio-knih.

Spolupráce mezi konsorcií knihoven a dodavateli funguje dobře. Naprostá většina okresních knihoven je se spoluprací s konsorcií spokojena. Také dodavatelé jsou se spoluprací s konsorcií spokojeni, protože konsorcia dobře znají situaci a problémy veřejných knihoven. Poznávají však, že požadavky výběrových řízení – které jsou četné a poměrně podrobné – jim ztěžují efektivní vývoj dobrých řešení. Uvádějí, že konsorcia se považují za jednotná a podobná, ale ve skutečnosti se liší jak potřeby, tak organizační struktury a způsoby komunikace; to vyžaduje velkou flexibilitu a vysokou míru přizpůsobení, což zvyšuje náklady na vývoj.

Všechny krajské knihovny (pracující na regionální úrovni) preferují celostátní úroveň jednání o nákupu médií. Mezi veřejnými knihovnami na úrovni obcí preferuje celostátní úroveň přibližně polovina, zatímco přibližně stejný počet knihoven preferuje krajskou úroveň, jako je tomu nyní. Čím větší je obec, tím větší je preference jednání na celostátní úrovni. Obecně se krajské knihovny ve větší míře než obecní domnívají, že u fiktivních e-knih uspokojivě fungují jak licenční modely, tak modely placených výpůjček.

Městské a krajské knihovny na jedné straně a dodavatelé na straně druhé se shodují, že dnešní modely nákupu elektronických médií mají velký potenciál ke zlepšení. Jak veřejné, tak krajské knihovny se domnívají, že model nákupu e-knih funguje hůře než model nákupu e-knih. Obecně si knihovny v menších obcích myslí, že současné modely fungují dobře, zatímco knihovny ve větších obcích by uvítaly jiné modely.

Existují tři hlavní faktory, které vysvětlují, proč se mnoha lidem nelíbí současné modely:

- Složitost – praxe dvou modelů (licence a platba za výpůjčku) vytváří pro knihovny nepředvídatelnost, což má za následek, že knihovníci často ztrácejí čas, aby pochopili, který model funguje lépe a jak jej mají implementovat;
- Výběr/rozmanitost – u obou médií (e-knihy a e-audio-knihy) je poptávka mnohem vyšší než nabídka, což vede k tomu, že knihovny jsou frustrované, protože nemohou nabízet více titulů a více kopií;

- Cena – U obou médií, ale zejména u e-knih, knihovny jasně poukazují na to, že jsou příliš drahá a nabízejí jen malý poměr ceny a kvality.

Závěrem lze říci, že téměř všechny okresní knihovny (na regionální úrovni) se domnívají, že model nákupu e-knih nabízí malou hodnotu za vynaložené peníze, a tři ze čtyř si totéž myslí o e-knihách. Ve veřejných knihovnách na úrovni obcí je větší rozmanitost, ale závěr je stejný; tři ze čtyř si myslí, že model pro e-knihy nabízí malou hodnotu za peníze, zatímco u e-knih je tento podíl 50 %. Veřejné knihovny ve větších obcích jsou spokojenější než knihovny v menších obcích, ale ty jsou také více zastoupeny v akvizičních komisích.

POSTUPY UŽIVATELŮ

Šetření informovalo o nespokojenosti se současnými modely a návrhy na změnu předložily jak knihovny, tak dodavatelé.

Kritičnost z pohledu knihoven

Následují informace o tom, co knihovny považují za kritické body v oblasti elektronických výpůjček v Norsku.

- Ideální by byla nabídka několika modelů: modelů pro dlouhodobější používání e-knih a modelů pro rychlé používání, včetně různých obchodních modelů, takže e-média s dlouhou životností mohou být dražší než ta s kratší životností.
- Výběr mezi různými modely by knihovnám umožnil vytvořit sbírku, která by nejlépe vyhovovala potřebám veřejnosti a byla by také předvídatelnější;
- Publikum knihovny může tolerovat čekací listiny, ale výběr by měl být předvídatelný, aby uživatelé měli jasné informace o dostupnosti titulů.

Další návrhy zahrnují:

- Povinnost dodání – vše, co je publikováno v digitální podobě, by mělo být zpřístupněno digitálně, s možností systémů umožňujících knihovnám vlastnit tituly namísto jejich pronájmu;
- Nabídky, které umožňují jednorocní výpůjčky + možnost modelu pay-per-loan, jako alternativa k roční licenci nebo licenci na 10 výpůjček (licence umožňující maximálně 10 výpůjček).
- Lepší řízení ekonomiky podnikání v oblasti elektronických půjček tak, aby dlužníci měli širší výběr, jakož i všestrannost a dostupnost elektronického výběru;
- Alternativou by bylo zvýšení počtu povolených půjček na jeden balíček na 50 půjček (místo 10);
- zvýšit počet elektronických knih financovaných z KF (Fond umělecké rady, Norsko) a zachovat pravidlo umožňující přečtení alespoň 10 % z celkového počtu stran před fakturací;
- Model půjčování podobný modelu Libby/Overdrive, kdy si koupíte licenci na dílo, které pak vlastníte, a můžete ho půjčit vždy jednomu uživateli, kolikrát chcete; to by poskytlo stabilní nabídku pro vypůjčitele a na straně akvizice by kupující získali tituly jednou provždy, a ne kdykoli by si chtěli půjčit, jak je tomu dnes;
- Zvýšit počet možných výpůjček na jednu knihovnu s tím, že se nebudou tolik lišit ceny, a u nových titulů stanovit stejnou cenu;
- Model e-výpůjček by měl ve větší míře reflektovat současný obchod s knihami, takže stejná pravidla pro fyzická i digitální média by usnadnila správu a budování sbírek ("Když si koupíme papírovou knihu, vydrží, dokud ji neroztrháme na kusy, a pak ji vyhodíme – v průměru 20-40 krát; e-knihy stojí stejně jako papírové, ale "vydrží" jen 10 výpůjček, to nefunguje");
- Tento model nestimuluje vydavatele k tomu, aby zpřístupňovali elektronické knihy k půjčování v knihovnách;
- Mělo by být možné zakoupit kopie na několik let najednou (kopírovací model pro půjčování);
- z finančních důvodů byla u některých částí sbírky zrušena možnost platby za výpůjčku;
- vydavatelé používají různé modely, někteří vydavatelé nabízejí celou nabídku za poplatek za výpůjčku,

zatímco výběr jiných je nabízen v balíčcích. Cena elektronických knih neodráží skutečnost, že vydavatelé nemusí nést náklady na výrobu, skladování a distribuci;

- je obtížné vytvořit předvídatelnou nabídku pro veřejnost, když jsou licence s omezeným počtem výpůjček využívány tak rychle.

V souvislosti s e-audio-knihami se knihovny potýkají s mnoha kritickými situacemi: byly předloženy následující návrhy:

- Zavedení pravidla 10 % bylo velkým zlepšením. Toto pravidlo říká, že je třeba poslechnout alespoň 10 % e-knihy, než je považována za výpůjčku, za kterou je třeba zaplatit. Dalším zlepšením při pořizování e-knih bylo zavedení pravidel běžně uplatňovaných u modelu e-knih, kdy je pravidlo 10 % kombinováno s nákupem balíčků a všechny produkty starší než 2 roky jsou k dispozici v režimu splátek za výpůjčku;
- Cena za půjčku musí klesnout. Nové e-knihy již nejsou v knihovnách k dispozici. Digitální služby budou v blízké budoucnosti jediným místem, kde budou mít patroni přístup ke zvukovým knihám zdarma. To je důležité pro děti/mládež a seniory. Klíčová slova jsou: lepší přístup, předvídatelnost nabídky a více výpůjček na jeden zakoupený titul;
- e-audio-knihy by měly být zařazeny do seznamu zakoupených děl financovaných z K-Fondu (umělecká rada);
- Několik veřejných knihoven chce model "jedna kopie/jeden uživatel", takže koupí kopii, která vydrží "navždy", ale nepůjčuje se více než jednomu uživateli najednou. To může být i dražší než fyzické kopie, které by měly přirozenou životnost opotřebení;
- Některé veřejné knihovny se chtějí vrátit ke starým pořádkům. Tehdy se kupovaly licence na delší dobu;
- Mechanismy, které zajistí větší předvídatelnost pro knihovny a výpůjčky, i když to pro výpůjčky znamená delší čekací lhůty. Výpůjčky čekacím listinám rozumí. Výpůjčky v celé zemi by měly mít stejnou nabídku na elektronických médiích. Není důvod, aby se nabídka lišila knihovnu od knihovny, pokud se jedná o digitální produkty.

Kritéria z pohledu dodavatelů

Na straně dodavatelů existují v současném systému elektronických půjček v Norsku pozitivní i negativní aspekty.

Pozitivní je, že umožňuje místní vlastnictví a zapojení místních obyvatel do činnosti knihoven. Umožňuje také konkurenci na trhu a vytváří tlak na dodavatele, což je z dlouhodobého hlediska pozitivní pro rozvoj.

Mnohá konsorcia mají nastaveny požadavky, které se přizpůsobují místním potřebám, ale jejich vývoj je nákladný a zvyšuje bariéru vstupu pro nové subjekty a zároveň snižuje počet potenciálních dodavatelů, a to navzdory teoretické konkurenci.

Také dodavatelé považují složitost současných systémů elektronických půjček v Norsku za hlavní kritický bod. Modely e-výpůjček jsou pro knihovny i návštěvníky obtížně srozumitelné a knihovny vynakládají mnoho prostředků a času na učení, interakci a orientaci v platformách.

Všeobecně panuje názor, že vydavatelé mají neúměrné obavy z kanibalizace mezi knihovním a komerčním trhem. Kromě toho panuje názor, že vydavatelé nemají pochopení pro to, že knihovny a obce mají špatné finanční prostředky.

Jedná se o návrhy na zlepšení předložené dodavateli:

Společný model pro obě elektronická média (knihy a audioknihy) a navíc integrovaný systém namísto systému dvou možností (licence + platba za výpůjčku); to by přispělo k předvídatelnosti, která dodavatelům pomůže ušetřit peníze za vývoj a za přizpůsobení;

- mechanismy, které zajišťují vyšší míru předvídatelnosti jak pro dodavatele, tak pro knihovny;
- nižší ceny elektronických knih.

12.E-VÝPŮJČKY V RUMUNSKU

AUTOR: OLIMPIA BRATU

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

Nebyla stanovena žádná národní politika elektronického půjčování, vydavatelé začali vydávat elektronické knihy až v posledních několika letech, a to především za účelem prodeje. V Rumunsku veřejné knihovny nenabízejí služby e-vypůjček. Existují služby přístupu k e-knihám prostřednictvím cloudových knihovních systémů, ale výpůjční a přístupové politiky nejsou knihovnami stanoveny.

Vzhledem k tomu, že elektronické půjčky nejsou v praxi využívány, nejsou k dispozici ani obecné údaje, ani regulovaný rámec pro elektronické půjčky. Žádný subjekt zatím nevybírá žádnou formu licenčních poplatků. Regulace e-vypůjček není na pořadu dne a trh s e-knihami není dostatečně rozvinutý. Vydavatelé nabízející digitální produkty mají vlastní systémy DRM, které spravují (obecně se používá Adobe DRM). Ve veřejných knihovnách existuje politika DRM prostřednictvím integrovaných knihovních systémů, které používají, pokud jde o přístup k digitálním objektům spravovaným prostřednictvím online katalogů.

Zákon 291/2021 snižuje sazbu DPH na 5 % pro "dodání učebnic, knih, novin a časopisů na fyzických a/nebo elektronických nosičích, s výjimkou těch, které mají zcela nebo zčásti video obsah nebo audio a hudební obsah výhradně nebo především pro reklamní účely".

INTERAKCE MEZI AUTORY/VYDAVATELI/KNIHOVNAMI

Použití jedinečného filtru, který by umožnil přístup pouze k jednomu typu děl, a to k těm, která jsou veřejně přístupná, by jistě zlepšilo situaci nejen ve veřejných knihovnách, ale i v pokroku digitalizace v Rumunsku.

Skutečný problém pro nakladatele a autory při digitalizaci souvisí s jazykem, v němž se knihy uvádějí do oběhu – v rumunštině. Přestože existuje trh s elektronickými knihami v rumunštině, které nabízejí nakladatelé, není tak rozmanitý jako trh s tištěnými produkty.

Rumunské knihovny elektronické knihy nenakupují. Existuje několik veřejných knihoven, které nabízejí přístup ke knižním cloudům, ale to neznamená, že mohou efektivně pokrýt skutečné informační a dokumentační potřeby komunity. Podle rumunské legislativy je navíc obtížné sdružovat se v konsorciích.

Ve veřejných knihovnách nemůžeme mluvit o e-vypůjčkách kvůli chybějící regulaci této služby. V případě univerzitních knihoven existují konsorcia pro přístup k elektronickým zdrojům pro potřeby studentů a učitelů (Anelis Plus). Za účelem stanovení společných zásad, standardizace postupů mohou univerzitní knihovny prostřednictvím služby Anelis Plus sjednávat balíčky elektronických publikací s reálnou finanční výhodou. Její zavedení ve veřejných knihovnách může být přínosem pro obě strany v tom smyslu, že knihovny by poskytovaly také informace o žánrech / titulech / autorech vyhledávaných uživateli.

Vydavatelská politika může být ovlivněna potřebou zisku, což může vést k omezení rozmanitosti vydavatelských produktů. Náklady na vývoj digitálních produktů mohou být pro malé, specializované vydavatele neúnosné.- mohou zmizet z trhu.

Prostřednictvím veřejných knihoven mohou uživatelé nahlížet do tradičních knih a digitálních knih ve veřejném vlastnictví. Potřeba financování konkrétně na nákup elektronických dokumentů a elektronického vybavení / softwaru potřebného pro poskytování elektronických výpůjčních služeb.

13.E-VÝPŮJČKY VE ŠPANĚLSKU

AUTOR: CIRO LLUECA

ÚVOD

Španělsko má systém 3 697 veřejných knihoven, které jsou rozděleny do různých orgánů veřejné správy a mají různé koordinační agentury. První je ministerstvo kultury a 53 státních knihoven (obvykle jedna pro každou

správní provincii). Dále pak 17 regionů (ve španělské terminologii autonomních společenství), které mohou mít své vlastní systémy koordinace knihoven. A konečně obce jsou hlavními správci většiny z 3 697 veřejných knihoven (2019), včetně malých, středních a velkých knihoven. Podle španělských zákonů jsou veřejné knihovny povinné pro města s počtem obyvatel nad 5 000 (v Katalánsku 3 000) a veřejné knihovnické služby (jako pojízdné knihovny) pro zbytek země. V praxi existují z historických a politických důvodů významné rozdíly v územní realizaci veřejných knihoven (průměrná investice 10,20 EUR na obyvatele v roce 2018; s velkým rozpětím, od 16,42 EUR v Katalánsku po 5,78 EUR na Kanárských ostrovech).

Informace poskytly paní Alicia Sellés (FESABID, Španělská federace sdružení knihovníků a archivářů), paní Clara Ortega (Ministerstvo kultury a sportu. Generální ředitelství pro knihy a podporu čtení. Spolupráce knihovníků SDG), paní Asunción Cuadrado (Ministerstvo kultury a sportu. Generální ředitelství pro knihy a podporu čtení. SDG Librarian Cooperation), paní Elena Sánchez Muñoz (galicijské ministerstvo kultury, vzdělávání a univerzit. Služba knihovnického systému), paní Ciro Lluca (EGIL, Expertní skupina pro informační právo).

OBECNÉ ÚDAJE A PRÁVNÍ RÁMEC

Země: Španělsko (2020)

Počet transakcí: Počet transakcí: 3 746 853 (pouze veřejné knihovny) Obrat: 1,5 M€

Pokrytí: 33 265 položek (31 326 elektronických knih + 1 628 audioknih + 83 časopisů + 52 novin + 176 ostatních)

Počet uživatelů: 257.315 (půjčky na 1 000 občanů: 82,83)

	2018	2019	2020	2021
Veřejné knihovny	1,029,232	1,711,330	3,746,853	2 078 978 (půjčky v Katalánsku - cca 1 mil. nebyly poskytnuty)
Elektronické půjčky v PL (v procentech)		3,8%	Pěstování	Rostoucí (statistiky nejsou k dispozici)

E-vypůjčky ve veřejných knihovnách (kromě Baskicka):

Region	2020	2021
Andalusie	296.802	180.561
Aragón	74.893	54.549
Canarias	105.310	92.128
Kantábrie	51.327	69.088
Kastilie a León	247.851	265.439
Kastilie-La Mancha	111.209	62.521
Cataluňa	947.438	Nebylo poskytnuto
Ceuta	1.205	775
C de Madrid	1.115.102	782.730
CF Navarra	47.856	20.506
C Valenciana	142.828	85.593
Extremadura	105.203	77.473
Galicie	151.851	118.415
Illes Balears	47.056	28.118
La Rioja	88.929	80.578
Mejilla	403	284
Principado de Asturias	45.602	29.553
Región de Murcia	192.661	147.469
CELKEM	3.746.853	2.078.978

Poskytovatelé digitálních výpůjček tyto údaje nesdílejí, protože je to dáno technickými omezeními a možná také obchodní strategií.

Některé další zprávy:

(https://www.bookwire.de/fileadmin/customer/documents/Whitepapers/Informe_Bookwire_Dosdoce_Evolucion_Digital_2021.pdf) by mohl být užitečný pro zlepšení sběru dat.

Existují dvě možné formy elektronického půjčování: digitální půjčování původních elektronických knih a digitální půjčování knih digitalizovaných v knihovních fondech. Právní rámec je proto odlišný. První se řídí především smluvními ujednáními, zatímco druhou upravuje španělský autorský zákon a jeho omezení a výjimky (<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1996-8930>).

O elektronickém půjčování digitálních publikací nejednají žádní zprostředkovatelé, ale jsou uzavírány dohody s regionálními agenturami a vnitrostátními orgány veřejné správy. Největším projektem ve Španělsku je eBiblio (národní veřejná správa + všechny regiony kromě Katalánska a Baskicka). Regionální projekty existují v Katalánsku (eBiblioCat), Baskicku (Liburutegia) a "Galicia Lee" (Galicie, pouze pro knihy v galicijštině). Díky podpoře veřejné správy jsou realizovány i další menší zkušenosti. Žádné údaje neposkytují univerzitní a akademické knihovny ani školní knihovny.

Subjektem, který vybírá autorské poplatky na základě e-výpůjček, je CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos (CEDRO)), nezisková organizace vybírající autorské poplatky pro autory a vydavatele bez ohledu na formát. Knihovny mají na politiku CEDRO jen velmi malý vliv.

Je zapotřebí lepší právní rámec pro půjčování nerodilých elektronických knih (tj. knih digitalizovaných

knihovny (CDL, Controlled Digital Lending), které jsou digitalizovány z knihovních fondů (také v rámci soudního případu 174-15 Soudního dvora Evropské unie C174/15 Vereniging Openbare Bibliotheken vs Stichting Leenrecht). Řízené digitální půjčování se ve španělských knihovnách realizuje obtížně, například v souvislosti s manifestem IFLA pro CDL: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/clm/statements/ifla_position_-_es_-_prestamo_digital_controlado.pdf.

Rozhodnutí Soudního dvora se však netýká vydaných elektronických knih ani elektronických knih uložených na platformách, pro které musí knihovny uzavřít smlouvy s poskytovateli. Mělo by být zapotřebí lepšího rámce, protože jednání s vydavateli, která vedou konsorcia a národní/regionální správy, nejsou snadná. V případě nativních e-knih panuje mezi vydavateli a knihovny nedůvěra, i když je podporuje veřejná správa, a mechanismy není snadné zavést. Systém společné organizace trhu nereaguje na poptávku knihoven a španělské knihovny často nemají rozpočet na úhradu autorských poplatků. Současně soukromý sektor zavádí platformy poskytující elektronické výpůjčky spolu s licencemi na používání elektronických publikací a prostřednictvím dohod a licenčních balíčků systém zlepšuje.

INTERAKCE MEZ AUTORY/VYDAVATELI/KNHOVNAMI

Knihovny a e-vydavatelé spolu komunikují především prostřednictvím individuálních smluv a licencí. Přímé akvizice jsou možné také v případě, že vydavatel uzavře dohodu s místní knihovnou na školní publikace nebo s akademickou knihovnou na odborné učebnice a publikace. Tyto dohody často stanovují praktiky časového okna, kdy je přístup k digitálním sbírkám omezen.

Kromě toho se ceny epub/mobi/pdf liší podle toho, zda k nim přistupuje individuální kupující nebo knihovna a/nebo institucionální kupující. Ti obvykle platí vyšší cenu. Nákupy pro veřejnou správu zahrnují systém DRM, který je obvykle řízen soukromými dodavateli v rámci licencí. Výměna obsahu mezi čtecími/přístupovými platformami je omezená, protože mají různé systémy DRM, což je forma kontroly a omezení pirátských praktik.

ROLE KNIHOVEN A STÁTNÍ SPRÁVY

Knihovny získávají e-knihy individuálně nebo prostřednictvím platformy. Přístup k e-publikacím je časově i uživatelsky omezen (stahování není povoleno, publikace nelze tisknout a lze k nim přistupovat pouze prostřednictvím soukromého systému DRM).

Na druhou stranu veřejné knihovny zatím nemohou vytvářet konsorcia pro jednání s vydavateli; konsorcia existují pouze v univerzitních/akademických knihovnách, které mají pokročilejší úroveň řízení elektronických výpůjčních transakcí. Hlavní rozdíl spočívá v okruhu čtenářů, které nabídka digitálních publikací oslovuje: v akademických knihovnách je to úzká a dobře identifikovaná komunita studentů, vyučujících a zaměstnanců, ve veřejných knihovnách je otevřena všem občanům.

Konsorcia existují pouze v rámci systému univerzitních knihoven, což neusnadňuje rozvoj elektronických výpůjček. Výměna informací a jednání založená na úsporách z rozsahu by jistě mohla usnadnit rozvoj e-výpůjční praxe v knihovnách, modernizaci knihovního systému a širší rozšíření e-čtení. Tím spíše, že ústřední správa investuje do akvizice e-knih velké množství peněz, a to nejen prostřednictvím knihoven, ale i marketingových kampaní na celostátní, regionální a místní úrovni. Například národní webová stránka podporovaná španělským ministerstvem kultury umožňuje přístup k e-výpůjčkám v systému veřejných knihoven 17 comunidades autónomas (španělských regionálních správ).

<https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/bibliotecas/mc/eBiblio/inicio.html>